

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

EGLIS ISTVÁN
HARSÁNYI LAJOS
BELON GELLÉRT
JÉKELY ZOLTÁN
MÁTRAI BÉLA
DSIDA JENŐ
ALFRED POLGÁR
JÁNOSY ISTVÁN
FENDRIK FERENC
MIHELICS VID

írásai

1959 JANUÁR

Ára 5 forint

AZ ATOMKOR TÁRSADALMI TÁVLATAI

Megszoktuk, hogy minden nap hoz valami új, szenzációs felfedezést, vagy rekordot. Könnyedén napirendre térünk olyan dolgok felett is, ami egy emberöltővel ezelőtt lázba hozta volna az emberiséget. Mintha a ránczúduló sok újdonság és az események egyre gyorsuló irama tompítólag hatna ránk, legtöbbször egyáltalában nem tudja felfogni azt az ijesztő, vagy örvendetes, de mindenképpen valóságos helyzetet, hogy olyan világ kialakulásában élünk, ami semmilyen más eddigi korhoz nem hasonlítható. Megszokott gondolkozásunk kezd csődöt mondani. Egy kissé hasonlítunk a gyermekhez, aki szorosan becsukja, sőt be is fogja a szemét, ha valamitől megijed és reméli, hogy amit nem akar látni, az nincs is. Az élet nem csak változik körülöttünk, de egyre gyorsuló tempóval változik, az emberek pedig kevés kivétellel hajlamosak a konzervativizmusra. Századokon, sőt évezredekken keresztül az élet két generáció között nem változott lényegesen. Csipkerózsika 1658-ban száz éves álomba merülve 1758-ban bizonyára furcsán megváltozott világot talált volna, de az élet külső keretében semmi olyan sem történt, ami túlságosan megdöbbenetete volna. De annak, aki 1908-tól 1958-ig aludta volna mély álmát, lenne min csodálkoznia. Nem tételezhetjük-e fel, hogy egy ma elalvó ember huszont év múlva gyökeresen megváltozott életkereteket találna és mi csak azért nem vesszük észre a szédítő változást, mert megszokjuk az újat és hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy „mindég így volt” s hogy ez „mindég az élet rendes menetéhez tartozott”.

A változásnak ez a gyorsuló irama egyelőre leginkább csak az alkalmazott természettudományok területén tapasztalható és látszólag és egyelőre nem sok közvetlen befolyást gyakorol mindennapi életünkre, ezért nem figyelünk rá kellőképpen. Ha arról olvasunk, hogy újabb mesterséges holdat indítottak el útjára, vagy egy lépéssel ismét közelebb kerültek a tudósok a magfuzió energiatermelés gyakorlati megoldásához, vagy újabb rekord született a lökhajtásos utasszállításban; esetleg, hogy sikerült gépi úton egyik nyelvből a másikba szöveget fordítani, talán a fejünket csóváljuk és nem tulajdonítva nagyobb jelentőséget az egésznek mint holmi tudományos játéknak, ügyeink után nézünk. Ha este az utcára lépve a megszokott lámpák helyett szinte nappali fényben ragyogó magasnyomású higanygőzlámpákat találunk, egy percre megcsodáljuk, tudomásul vesszük és — máris megszoktuk. Ha látjuk vagy olvassuk, hogy ahol tegnap még düledező viskók vagy üres rét volt, ott hónapok alatt új városrész vagy gyár épült, esetleg vállalat vonunk, de nem igen vesszük fáradságot, hogy elgondolkozzunk: tulajdonképpen mit is jelent mindez és hová fog vezetni?

A mi jelenleg kitűzött célunk éppen annak vizsgálata, hogy az alkalmazott természettudományok — fizika, kémia, biológia stb. — naponta születő újabb és újabb eredményei hogyan változtatják át a társadalom külső kereteit. A legkonzervatívabban gondolkozó ember sem állíthatja, hogy mindezek a találmányok nem követelnek mélyreható átalakulást a társadalmi életben. Átvitt értelemben, de hivatkozhatunk Krisztus Urunk hasonlatára: az új bort nem lehet régi tömlőkbe önteni, mert a tömlő is elszakad, a bor is szétfolyik, az új bornak új tömlő kell. Jelen esetben az új bor a merészen és egyre növekvő gyorsaságban átalakuló világ, — részben már valóság, részben még csak lehetőség — a régi tömlő pedig esetleges elavult gondolkozásmódunk.

Először vizsgáljuk meg, mik azok a legnagyobb jelentőségű találmányok, amik a sokezer felsorolhatatlan kisebb mellett az emberi élet menetének olyan új irányt adnak, hogy ma már elfogadott a szociológiában „második ipari forradalomról” beszélünk ?

Előljáróban csak annyit, hogy főleg az elmúlt két évtized találmányairól lesz szó, amik húsz évvel ezelőtt még nemcsak egyáltalában nem léteztek, de komoly tudósok sem hitték, hogy valaha is az emberiség közkincsévé lehetnek ! Történelmi mértékkel mérve, mi húsz év ? Még csak nem is perc az emberiség életében, ezért mondhatjuk, hogy mindazok az új találmányok, amik ma szemkápráztató gyorsasággal fejlődnek körülöttünk, tulajdonképpen csak most teszik meg első lépéseiket, de rendkívül hamar, tíz-tizenöt év múlva teljesen megváltoztathatják a világ képét. Mindesetre a mai fiatalok már abban a világban élnek le életük nagyrészét, már arra kell őket felkészítenünk. Forradalom ez a szó legszorosabb értelmében, mert ellenállhatatlanul feszegeti a társadalom elavult kereteit, a legnagyobb forradalom, amit az emberiség eddig megért.

*

1934-ben a világhírű Nobel-díjas Rutherford, angol fizikus és atomkutató, első ízben hozta létre laboratóriumi méretben az atommagbomlást és a magfuziót. Tulajdonképpen korszakalkotó felfedezés volt ez, de maga Rutherford nem hitt abban, hogy az atomenergiát valaha is az emberiség szolgálatába lehet állítani. Az 1945-ben felrobantott első atombomba inkább megdöbbsentette, mintsem örömmel töltötte el az emberiséget. Az atomenergia „megszelídítése” akkor még olyan álom volt, hogy a tudósok bizonytalan közlései szerint „egy emberöltő múlva”, a „század végére” sikerül majd ezt a hatalmas energiaforrást az emberiség szolgálatába állítani. Tíz év sem múlt el s a világ első energiáttermelő atomreaktora mégis megkezdte működését a Szovjetunióban. Akkor még igen szerény mértékben, mindössze 5000 kilowattal, de azóta már szerte a világon egyre nagyobb, reaktorral működtetett, villamos centrálék épülnek. Angliában az 1965-re elkészülő reaktorok 2.000.000 wattot szolgáltatnak, a Szovjetunió egyik most épülő reaktora 84-szer akkora lesz, mint az első, Amerikában a Glemm-cég már hordozható, nyolc teherautóra felrakható törpe reaktorokat is gyárt, kisebb városok árammal való ellátására. Ugyancsak angol tervek szerint 1975-ig 20 millió kilowattal dolgoznak az atomreaktorok és még ebben a században Anglia teljes elektromos-energiaellátását atomenergia fedezi.

Ezeket a terveket is halomra döntheti a még újabb találmány, a magfuzió energia, a H-bomba irtózatossá erejének „megszelídítése”. Közismert, hogy az ún. fuzió energia nem atombomlás, hanem négy hidrogénatomnak héliummá való egyesülése szolgáltatja. Ez az energia 12 milliárdszor akkora, mintha a hidrogéngáz egyszerűen csak elégne. A Nap energiáját is lényegében innen származtatják. A szelídítés útjának mérföldkövei az angol Zéta, a szovjet OGRA és a hasonló nyomon járó amerikai kísérletek. A fuzió előfeltétele a többmillió fokok hőmérséklet. 1950-ig 30.000 foknál magasabb hőmérsékletet ember nem tudott létrehozni, ezzel szemben a Zétában 100 millió fok, az OGRA-ban 300 millió fok a hőség, ami a mágneses „ketrecbe” szorított plazmában előáll. Ilyen fokon a magfuzió be is következik, bár energiatermelésre még nem használható, mert több áramot fogyaszt, mint amit nyerni lehetne. Ez a mai helyzet, de lehet, hogy mire ezek a sorok megjelennek, már megtörtént a következő, döntő lépés. A magfuzió hasznosítása azt jelenti, hogy az emberiség évmilliókra megszabadult energiagondjaitól és a mai 0.1 kilowattos világátlagot köny-

nyúszerral tudnánk százszorosára felvinni s ez egyszersmind százannyi termelést és százannyi kényelmet és más lehetőséget jelentene. Az angol John D. Barnal angol egyetemi tanár szerint: „A magenergia felhasználása nyomán földünknek olyan területeit is meghódíthatjuk, amelyek eddig vagy az örökös fagy miatt, vagy a vízhiány miatt termelésre alkalmatlanok voltak. Hovatovább már nem fantasztikus álom többé a sarki jég elpárologtatása, s az sem, hogy a sivatagokat vízzel árasztzuk el. Az atommag energiájával elhagyhatjuk a Földet s birtokunkba vehetjük a bolygók világát...”

*

Mintegy tíz évvel ezelőtt terjedt el világszerte a híre annak, hogy a Bell-társaság újfajta, ún. digitális számológépeket hozott forgalomba. A szenzációéhes sajtó „gondolkodó gépeknek” nevezte el ezeket az új, elektronikus számológépeket. Az első példányok, az UNIVAC és társai még inkább furcsaságszámba mentek, termeket foglaltak le, üzemeltetésük nehézkes és költséges volt, áruk megfizethetetlen. Ma világszerte gyakorlatban is működnek ezek a technikai csodák, a másodpercenként 7–40.000 műveletet végző gépek. Bár beszerzési áruk ma is magas, azzal, hogy rádió csöveiket tranzisztorokkal cserélték ki, terjedelmük ma már csak szekrénynyi, üzemeltetésük is jóval kisebb. Felhasználásuk? Az élet minden területére kiterjedő, s egyre inkább fokozódik. Irányítják a modern telefonközpontokat, számláznak, könyvelnek, tervet készítenek, olyan számításokat oldanak meg, amelyeknek eddig csak a képleteit tudtuk felállítani, de kiszámításukhoz matematikusok légióinak évtizedes munkájára lett volna szükség. Legújabban egyik nyelvből a másikra való fordítással is sikerrel próbálkoznak, a gépek erre is programozhatók. Széleskörű alkalmazásuk különösen a tervgazdálkodásban nyújt majd nagy segítséget és a „szűk keresztmetszet”, a nehézkes adminisztráció és következménye, a nehézkes összehangolás megszüntethető. Érthető, hogy jelenleg a leg-tökéletesebb számológépek a Szovjetunióban vannak. Hogy mire képes az elektronikus számológép az adminisztrációban, arra jellemző, hogy a nürnbergi Quelle áruházban naponta körülbelül 50.000 vásárlás számlájának kiállítását, raktárkönyvelését, nyilvántartását, az új áruk rendelkezését stb. egy számológép egy emberrel megoldja, holott eddig valóságos hivatalnoksereget kellett tartani. Az egyik amerikai biztosítótársaság pedig 15 emeleten elhelyezett hatalmas adminisztrációját cserélte ki egy szobát és két alkalmazottat lefoglaló „gondolkodó géppel”. A mechanikus, gyötrelmesen fárasztó és sok esetben megoldhatatlan számolástól a gép az élet minden vonalán felmenti az embert.

*

Az ipar fejlettségét az automatizálás térhódítása jellemzi. Az elektronikus számológépekkel vezérelt teljesen automatikus gyár, melyet néhány jólképzett ember vezet és ellenőriz, sem álom már többé, hanem a közvetlen megvalósulás útján halad. A jelen eredmények is már hatalmasak. A szovjet Sztankókonsztrukcia gyárban a dugattyúk készítését teljesen automatizálták, a munkások 80%-át másutt lehetett felhasználni. A Ford gyárban óránként 154 motorblokkot gyárt az automatizált gépsor mindössze 41 munkással. Egyenesen kísérletesen hathat pl. az angol fawley-i petróleumfinomító, ahol napi öt és fél millió gallon benzint hat munkás irányításával működő gépek automatikusan finomítanak. Az atomerőműtelepek felszerelésük után majdnem teljesen emberi közreműködés nélkül működnek.

*

1938-ban New Yorkban a világiállításon a tömeg mecsodált egy harisnyát, amely a Magyarázat szerint szénből és levegőből készült, mégis finomabb és tartósabb a tiszta selyemnél. Legtöbben reklámtrükknek minősítették az új anyagot, a nyilont. A kereskedők nevetve világosították fel a vevőket, hogy ilyen anyag nincs, nem is lehet. Kevesen voltak, — talán még maguk a feltalálók sem — akik arról mertek volna ábrándozni, hogy húsz év múlva a nylon és vegyi rokonai hová fejlődnek. A nyersanyagok történetében új fejezet nyílt. A természetben egyáltalában elő nem forduló, teljes egészében mesterséges, emberkéz-gyártotta, emberi agy teremtette anyag született, olyan összetevőkből, amik gyakorlatilag mindenütt korlátlan mennyiségben fordulnak elő. Jelenleg ezeknek a mesterséges nyersanyagoknak mintegy kétszázféle a felhasználási lehetőségük, a legfinomabb textiliáktól a hajókötélig, „csomagolópapirtól” a gépalkatrészekig mindent gyártanak belőle, a közönséges acéllal egyenlő keménységűre és szilárdságúra alakítható, munkagépeken formálható. S mindez csak az első lépés, jóformán az elmúlt tíz év eredménye.

*

A második világháborúban született a közlekedést forradalmasító három nagy találmány: a nagy hatósugarú rakéta, a lökhajtásos repülőgép és a radarkészülék, amely ma valóságos légi pályákat tesz lehetővé és a repülést függetleníti az időjárás szeszélyétől. Az eredmények ismeretesek: a repülőforgalom naponta növekszik, gyorsul és minden közlekedés között a legbiztonságosabb, a megtett utaskilométerek arányát tekintve. Földünk „zsugorodik”, London—New York távolsága — mikor ezeket a sorokat írom — hat óra néhány perc.

*

Malthus óta újra és újra felbukkan a szociológiában a kísértő rém: az emberiség rohamos szaporodásának végeredménye, nem lesz-e leküzdhetetlen éhínség? A világ élelmiszerellátása — nagyon is közismert — még koránt sem kielégítő, az ún. elmaradott országokban a lakosság táplálkozása is elmaradt, egy-egy rossz esztendő az éhínség rémével fenyegethet. Vajon tud-e ezen a téren eredményeket felmutatni a modern tudomány? A kilátások biztatóak. Egyrészt a mezőgazdaság gépesítése, szűzföldek birtokbavétele, öntözés fejlődése, az agrokémia és agrobiológia új eredményei és módszerei kecsegtetnek nagy jövővel, de vannak más, kiaknázatlan lehetőségek is. A kémia szintetikus gyártmányai lassan kiszorítják az ipari növényeket és a felszabaduló földek élelmiszereket teremnek. A múlt században még 3 millió holdon termeltek indigót, ma már teljesen eltűnt a földről az indigóültetvény, minden festék szintetikus úton készül. Rövidesen ugyanez lesz a sorsa a gumiültetvényeknek és más ipari növényeknek is. Nagyjelentőségű kísérletek folynak bizonyos rohamosan szaporodó algafajtákkal, ezek azonos nagyságú területen majdnem negyvenszer annyi termést adnak, mint a hagyományos takarmánynövények, tápértékük igen magas, különösen fehérjékben. Az élelmiszerkérdés végső megoldását a mesterséges fotoszintézis jelenti majd. Ettől sem vagyunk beláthatatlan messzeségben; amerikai kémikusok nézete szerint, ha azt a húsz milliárd dollárt, amit az első atombomba kísérletezésére szántak, ők kapták volna, ma már az emberiség birtokában lenne a mesterséges élelmiszerkészítésnek is.

*

A fentiekén kívül más száz és száz életet átalakító találmányról lehetne beszámolni. Napról-napra fejlődik a közlekedés, a rádió, a televízió, a hírközlés, a ruházkodás, lakás, fűtés, világítás, háztartási munkák gépesítése, az építkezés s nem utolsó sorban a gyógyászat, a szinte mesébe illő eredményeket elérő sebészet, diagnosztika, gyógyszeripar, az antibiotikumok és szintetikus gyógyszerek minősége és mennyisége. Most jelent meg a „beszélő könyv”, mint a brüsszeli világkiállítás egyik szenzációja, a tökéletesen plasztikus mozival, a cirkorámával és száz másféle eddig alig elképzelhető találmánnyal együtt.

Változik világképünk is, a természettudományok egyre jobban bontogatják a fizikai világ titkait s egy-egy újabb lépés halomra dönti eddigi elképzeléseinket.

Aki megpróbál lépést tartani ezzel a hihetetlenül gyors, sőt gyorsuló fejlődéssel, abban önkéntelenül is az a meggyőződés érlelődik meg, hogy hovatovább az emberiség nem ismer lehetetlent és valóban az anyagi világ korlátlan urává lehet és uralmát fokozatosan a világűr egy részére is kiterjesztheti. A műholdak a legszkeptikusabbakat is meggyőzték, hogy más bolygók elérése sem tartozik már a fantasztikus regények soha el nem érhető birodalmába. Általában nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a tudomány fantáziája — a megvalósulásban — messze felülmúlta a regényírók találmányosságát.

Bizonyos, hogy az alkalmazott természettudományoknak ez a hatalmas lendülete a társadalmi életben is gyökeres változásokat okoz, vagy helyesebben megindított máris olyan változásokat, amik az elkövetkezendő évtizedekben új arcú világot teremthetnek. Mielőtt azonban még ezt megvizsgálánk, egy másik kérdésre kell választ adnunk: mi a helyes katolikus viselkedés az anyagi világ és anyagi jellegű kultúra gyors emelkedésével kapcsolatban? Két túlzást kell elkerülnünk. Az egyik az, amitől XII. Pius pápa egyik beszédében óvta a híveit: kerüljük a túlzott technicizmust, azaz azt a naiv hitet, hogy az anyagi javakkal egyenes arányban „magától” nő az emberiség boldogsága is. Nyilvánvaló, hogy a boldogsághoz az anyagi jólét nem elegendő, magasabbrendű és nemesebb erőknek is érvényesülniök kell. A technika a boldogságnak a lehetőségét, mintegy külső kereteit adja meg, s azzal, hogy a lélekölő nyomort megszünteti és képessé teszi az embert a méltóbb életre, de helyettünk a nemesedés feladatát nem végzi el. Még azzal is számolnunk kell, hogy a technika önmagában meg is ronthatja az életet, ha megfogyatkoznak az erkölcsi erők, hiszen minden eszközünk végeredményben olyan, mint a kalapács, építésre is, rombolásra is egyaránt használható. A túlzott technicizmus hibájába esik tehát az, aki csak a tudománytól vár mindent és nem veszi figyelembe az erkölcsi erőket, amik végeredményben nélkülözhetetlenek az emberek boldogságához.

A másik véletel a szinte babonás irtózás mindentől, ami új. Tapasztalat szerint vannak olyanok is, akik „modern bábeli-tornyot” emlegetnek és azt hiszik, hogy katolikus módon gondolkodnak, amikor az „emberi gőg alkotásait megsemmisítő isteni ítéletről” képzelődnek. A kinyilatkoztatás világosan tanítja, hogy az Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette és olyan képességeket adott, amik segítségével „uralkodnia” kell a világon. A maradi gondolkodás — ami cseppet sem azonos az Egyháztól elválaszthatatlan nemes és jogos konzervativizmustól, ami nem kap azonnal minden új eszme után csak azért, mert a legújabb — éppen elég bajt okozott már azzal, hogy minden újat először az „ördög találmányának” tart. A maradiság és ódivatú értelmetlenség nem katolikus gondolat, akkor sem, ha a hamis elvhűség palástjában jelentkezik.

Rátérve az „atomkorszak” társadalmi változásaira, az első feltűnő és egyben biztató változás az emberi egyenlőség most már fel nem tartóztatható előrenyomulása az élet minden vonalán. A nemzetek között ez éppen úgy tapasztalható, mint a különböző társadalmi osztályok között. Az elmúlt tíz év máris több eredményt hozott, mint a megelőző évszázadok. A gyarmatok felszabadulása és az elmaradott néptömegek önrendelkezésének visszanyerése gyors tempóban megváltoztatja a világ eddigi arcát. Alig hinnénk pl. hogy India máris — 1957-ben — több pamutszövetet exportált Angliába, mint amennyit Anglia kivitt az egész világ számára. Az eddig elmaradt és gyarmati sórból most felszabaduló országok ugrásszerűen hozzák be elmaradásukat. Kínában egyes vidékek most ismerkednek meg a vasekével, ugyanakkor vannak repülőgépgyáraik, egy év alatt kétszeresére emelkedett vasöntésük, a legkorszerűbb elektromos centráléik azzal biztatnak, hogy eredményesen tudják véghezvinni nagy tervüket: tizenöt év alatt utolérni a fejlett nyugati államokat! Az ökrösszekereket szerte a tegnap még gyarmati országokban a repülőgép váltja fel, az elmaradt kézművesipart a legmodernebb technika, az analfabétizmust a nyolc osztályos általános iskola.

A tények hatására kénytelen-kelletlen meg kell változnia a legreakciósabb gondolkozásnak is. Fél emberöltővel ezelőtt még a híres Nobel-díjas A. Carrel biológus is azt bizonygatta Az ismeretlen ember c. könyvében, hogy a „fehér faj” értékesebb a „színeseknél”. Az pedig ma már elképzelhetetlen, hogy a század elején egyesek még azt állították, hogy Océánia bennszülöttei és az emberszabású majmok között kevesebb a különbség, mint a fehér ember és bennszülöttek között.

A népek egyenlősődési folyamatához tartozik az is, hogy a nyomasztó ellentétek kis és nagy népek, gazdag és szegény nemzetek, tengeri és szárazföldi államok stb. között szintén új képleteknek adják át helyüket. Az ENSZ még nagyon messze van az egységtől is, a tökéletességtől is, de elvithatatlannal haladottabb, mint a Népszövetség volt s már legalább elvben elismerést nyert minden nép — kis és nagy — egyenrangúsága. Svájc, Finnország, Svédország példája már nem egyedülálló abban, hogy kis népek is tölthetnek be fontos szerepet az emberiség közös életében. A gazdagság és szegénység fogalma is változik, a tegnapi értéktelen sivatag ma már kincsesbánya lehet, mert olajat találtak a mélyében és holnap már paradicsommá válhat, ha a nagy öntözési tervek megvalósulnak. A légi közlekedés minden országot egybekapcsol, jobban, mint régen a tengerek, s így szárazföldi és régen a forgalomtól távolesó városok hirtelen középpontokká válhatnak. Reméljük és valószínű, hogy Budapest is ilyen középpont lesz már a közeljövőben.

A világ „zsugorodása” a közlekedés és a hírközlés hatalmas fejlődése következtében a népeket egymáshoz közelebb hozza, az anyagi és kulturális értékek cseréje is meggyorsul. (Most tekintsünk el pillanatnyilag a jelen helyzettől, amikor a megvadult hatalmpolitika mesterséges akadályokat állít, s csak arra gondoljunk, milyen lehetőségek állanak máris rendelkezésünkre.) A felszabaduló és felnövekvő népek eddig elrejtett értékei is mind az emberiség közkincsévé lehetnek, a jövő „nagy és kis” népeit bizonyára nemcsak a lélekszám dönti el, hanem hogy mivel járul hozzá az emberiség közkincséhez.

*

Az eddiginél is nagyobb jelentőségű az egyes nemzeteken belül megindult „felnövekedési” folyamat, az emberek egyenlősődése, a társadalmi osztályok és kasztok falainak bomlása. A harc élesedik, hiszen akik szü-

letési előjogaik vagy vagyonuk birtokában különbnek tartják magukat embertársaiknál, azok a lehetetlenségen túl is megpróbálják tartani megkülönböztetett helyzetüket. Ez persze egyre nehezebb és lehetetlenebb: az élet az osztálymentes társadalom felé halad, — ez nekünk már egészen természetes — s a technika további fejlődése csak gyorsítja a folyamatot. Megváltozik a foglalkozások aránya is. A tanulatlan mezőgazdasági vagy ipari munkás fogalma is eltűnik hovatovább; a merőben fizikai munkát jórészt már ma is a gépek végzik el és a növekvő automatizálás ezt a folyamatot gyorsítja. Új munkaalkalmak születnek, egyre több jól képzett szakemberre van szükség, de ezek tulajdonképpen már szellemi munkát végeznek. A technika fejlődése még a kapitalista és haladásban elmaradt országok vezetőit is arra kényszeríti, hogy az iskolai kötelező oktatás idejét növeljék, s így minden állampolgár számára kinyílik az út az egyenlő alpműveltség megszerzéséhez. Ez pedig a fejlődés útja is, az alapjában műveltebb népet egyre nehezebb akarata és érdekei ellenére vezetni, illetőleg félrevezetni.

A foglalkozási ágak eltolódásáról sajnos pontos statisztikai adataink nincsenek, csak megközelítő számokkal érzékeltethetjük a társadalom szerkezetének most már nemcsak mennyiségi, de minőségi változását. Általában az emberi foglalkozásokat három csoportba oszthatjuk. Az elsőbe mindazok az élethez feltétlenül szükséges munkák tartoznak, ami nélkül egyáltalában nem élhetünk. Ez a mezőgazdasági és élelmiszeripari foglalkozások sora. A második csoportba az élethez feltétlen szükséges olyan társadalmi munkák tartoznak, amit ideig-óráig lehet nélkülözni, huzamosabban azonban nem. Minden létszükséglet ide tartozik — lakás, világítás, fűtés, közszolgáltatások, ruházkodás, stb. —, kivéve a táplálkozást. A harmadik csoport a társadalom anyagi fenntartása szempontjából nem feltétlen szükséges munkákat jelenti, ezek elvégzése nélkül huzamosabban is meg lehetünk, csak — amint mondani szokás — nem érdemes élni. Minden magasabbrendű kultúrtevékenység ide tartozik, az üdülés és szórakozás lehetőségeivel együtt.

A háromféle főfoglalkozás aránya a haladottabb ipari államokban a század elején körülbelül 40—40—20 volt. Ez inkább példászerű feltevés, mint statisztikai pontosság. Az arányok eltolódtak s ma már talán 20—40—40-ről beszélhetünk, de eljöhet az az idő is hamarason, a mezőgazdaság gépesítése és az automatizálás elterjedésével, hogy az arány 20—20—60 lesz, növekvő mezőgazdasági és ipari termelés ellenére is. Mielőtt a fejünket hitetlenkedve csóválnánk, gondoljunk arra, hogy a mindjobban kifejlődő iskolarendszernek mennyi elméleti szakemberre, gyakorlati pedagógusra és technikai segéderőre van szüksége; a rádió, televízió, mozi, színház, opera, hangverseny, ujság, folyóirat, könyvkiadás milyen sok író, művészt, zenészt, szerkesztőt, rendezőt, mérnököt, elsőrangú technikai szakembert igényel! S hol vannak még az üdülés, szórakozás, pihenés egyre szélesbülő intézményei. Ezek is a dolgozó emberek egész tömegét igénylik.

A rendelkezésünkre álló energia mennyiségének növekedése, a futószalagok részbeni vagy teljes automatizálása, a mezőgazdaság gépesítése, a természetben található és nehéz munkával megszerezhető anyagok nagy tömegben szintetikusán való előállítás, stb. egészen új társadalmi kérdést vet fel: a sok szabadidővel rendelkező emberek társadalma felé közeledünk, az emberek nagy tömegének kiváltságává válik, amit régen kis kivételezett csoportok, a gazdagok és előkelők mondhattak magukénak. Nyilvánvaló, hogy erre a feladatra is fel kell készülni, az ifjúságot már ma úgy kell nevelni, hogy tudjon idejével mit kezdeni. Sem a keresztény

erkölcs szempontjából, sem az emberiesen és becsületesen gondolkozó emberek előtt nem lehet ideál a tunya, semmittevő élet. Az ember munkára termett és a társadalmilag szükséges munkaidő csökkenése nem jelenthet a nap nagyrésztében léha ödöngést, vagy az üres szórakozások hajszolását.

A munkaidő fokozatos csökkenésére jellemző, hogy a korai kapitalizmus idején – száz évvel ezelőtt – nem volt ritka a napi 14–16 órai munka. A különböző munkásszervezeteknek évtizedekig tartó szívós harca árán sikerült elérni a vasárnapi munkaszünetet és a napi munkaidő nyolc órára való szorítását. Ez nagyjából az első világháború után valósult meg, de nem az egész világon, a gyarmatok színes rabszolgahadserege – mert ha papíron nem is voltak rabszolgák, más választásuk nem akadt, mint elfogadni a rájukkényszerített munkafeltételeket – továbbra is a degeneráló látástól–vakulásig tartó munkában sanyalódott. Ma még előbbre haladtunk, a nehéz munkát végzők heti munkaórái 42, –36-ra csökkentek, ismeretes, hogy a bányamunka idejét nálunk is 48 óra alá csökkentették. A Szovjetunióban most vezetik be az ötnapos, 40 órás munkahetet, sőt egyes iparágakban a heti 35 órát. A kapitalista államokban ezt a folyamatot elsősorban a lényegében soha le nem küzdött és a rendszer következtében le sem küzdhető munkanélküliség kényszeríti ki, s a munkásság harca arra irányul, hogy a munkaidő csökkenése ne jelentse életszínvonalának a megélhetés alá való süllyedését. A szocialista országokban a munkaidő csökkentése a tervszerű előrehaladás eredménye és annál nagyobb jelentőségű, mert amíg pl. Amerika az első és második világháborúban nem szenvedett semmit, addig a szocialista országok jórészt 1945-ben szinte mindent újra fel kellett építeni a szörnyű pusztulásból.

*

A társadalmi átalakulásokról beszélve a legfontosabbat nem hagyhatjuk figyelmen kívül: a jelen tudásunk és technikánk csak akkor bontakozhat ki teljes mértékben, ha megszületik egy világot átfogó korszerű gazdasági rendszer – ha egyelőre talán csak a békés egymás mellett élés és szélesbedő kölcsönös gazdasági kapcsolatok révén is –, hiszen a tömegtermelés számára egy-egy ország piaca szűk, a gazdasági javak elosztása egymást kiegészítő jellegű és a merev elzárkózás csak kárt hozhat az emberiségre. De a pusztá „együttélés” sem lehet tartós megoldás, az új bor új tömlőt követel, a technika rohamos fejlődése, az áruterelés és szállítás forradalmi átalakulása napról napra jobban sürgeti az ésszerű megoldást. A tőkés gazdasági rendszer elavulása egyre nyilvánvalóbb és XI. Pius pápa 1931-ben megjelent *Quadragesimo anno* kezdetű szociális körlevelének erre vonatkozó megállapításai ma még hangsúlyozottabban igazak, mint egy negyedszázaddal ezelőtt. „A gazdasági helyzet – olvassuk a körlevélben – és az egész gazdasági rendszer bizonytalansága folytán sokak lelkiismerete olyannyira eltompult, hogy a nyereszkesedés minden eszközt jónak tartanak és semmi eszköztől vissza nem ijednek, csak növelhessék vagyonukat és biztosíthatják magukat a nagy erőfeszítésekkel megszerzett javak birtoklásában a gazdasági élet minden eshetőségeivel szemben. A szabadkereskedelemben kínálkozó könnyű nyereségek sokakat csábítanak a kereskedéshez és áruforgalomhoz. Ezeknek egyetlen céljuk, minél kevesebb munkával gyorsan haszonhoz jutni s azért tárgyi indok nélkül, tisztán a féktelen üzlet és nyereség kedvéért szüntelenül emelik és leszállítják az árakat, ami által a komoly közgazdászok minden számítását kijátsszák. A részvénytársasági jog a felelősség megosztása és korlátoltsága miatt sok visszaélésre nyújt lehetőséget. Tapasztal-

juk, hogy a legyöngített felelősség már kevés hatással van az emberekre. A leggonoszabb jogtalanságok és csalások meghúzódnak a névtelenség homályában valamely részvénytársaság vagy cégnek palástja mögött. Gazdasági cégek tisztviselői kötelességükről megfélemedkezve, egészen a hűtlenségig mennek azokkal szemben, akiknek megtakarított vagyonát őrzik. S nem hagyhatjuk szó nélkül a lelkiismeretlen üzleti számítást, amely a publikum legalacsonyabb ösztöneit felkorbácsolja, hogy belőle hasznot meríthessen. A visszas állapokat megakadályozhatta volna, vagy megelőzhette volna az államhatalom a gazdasági erkölcsi fegyelem szigorú és erélyes fenntartásával, de ebben bizony csődöt mondott . . .”

A gazdasági verseny a tőkés országokban és a világpiacon azóta még fokozódott és az automatizálás következtében egyre gyilkosabbá válik s nem nehéz megjósolni, hogy az egész emberiség jövőjét veszélyeztető gazdasági imperializmus még inkább való eldurvulásához vezet. Erre vonatkozólag is megszívlelendők a szociális körlevél szavai: „A szabadverseny önmagát felfalja, a szabadkereskedelem helyébe a gazdasági hatalom lép, a nyereségvágyat a hatalmi mohóság követi, a gazdasági élet kegyetlen, durva és félelmes lett . . . nemzetközi viszonylatban ugyanebből kettős baj származik: egyrészt túlzott gazdasági nacionalizmus és imperializmus, másrészt nem kevésbé ártalmas és kárhozatos tőkeimperializmus, amely mindenütt résen áll, ahol zsákmányra van kilátás.”

XI. Pius pápa végül is levonja a következtetést: „Magasabb és nemesebb erőknek kell a gazdasági hatalmat kemény és bölcs fegyelem alá vetniök: a szociális igazságnak és a szociális szeretetnek. Szükséges, hogy ez az igazságosság az összes állami és társadalmi intézményeket átjárja és a szociálpolitikában gyakorlatilag is érvényesüljön, azaz olyan jogrendet és társadalmi rendet teremtsen, amely az egész gazdaságra is rányomja bélyegét s amelynek a szociális szeretet a lelke.”

XI. Pius szavait annakidején igyekeztek a tőkés országokban elködsíteni és minél hamarabb elfelejteni s ma sem beszélnek róla. A Quadragésimo anno által ajánlott megoldás — ezt a pápa nem parancs, hanem csak tanács formájában vetette fel, de ugyanakkor felhívta a szociológusokat a kérdés további tanulmányozására — ma már túlhaladott, illetőleg más formában a világ nagyrészen megvalósult. A körlevél szociális szellemét azonban nekünk katolikusoknak elfelejtenünk nem szabad, azok ma, a szocializmus építésének korában is irányt mutatnak s megszabják, hol a helyünk. A pápa által követelt magasabb és nemesebb hatalom, mely a gazdasági erőket „kemény és bölcs fegyelem” alapján úgy irányítja, hogy mindenben az embernek, a legfőbb értékeknek, érdekei érvényesüljenek, a mi életünkben valósul meg, de tökéletesedését elősegíti, napról-napra, ha lelkiismeretesen együttműködünk építésében, s igyekszünk a magunk részéről is a kereszteny erkölcs nemességével megtölteni a jó kereteket.

A tőkés rendszer elavulását abból a szempontból is sietteti a technika fejlődése, hogy az elmúlt húsz évhez képest egyre nagyobb hatalmat koncentrálnak kevesek kezébe, hiszen a húsz év előtti lehetőségek gyermekjátéknak tűnnek ahhoz a hatalomhoz képest, amit a közeljövő gigászi iparteleppei jelentenek majd. Csak képzeljünk el egy atomerővel működtetett vagy napenergiát hasznosító és millió kilowattokat termelő villanytelepet — magánkézen. Vagy egy majdnem munkás nélkül, teljesen automatizált gépsorokkal termelő és elektronikusan adminisztrált üzemóriást és azt, hogy mindez egy vagy kevés ember kénye-kedvétől függ. Mi lehet ennek az eredménye? Ismét a pápa szavait kell idéznünk: „A legszomorúbb az államfőlség megalázása, amelynek pártatlanul, minden érdekarctól távol

egyedül a közjóra és az igazságosságra irányulva, mint királynőnek és legfőbb bírónak magas trónon kellene ülnie, az *önös érdekek akarat nélküli megláncolt rabszolgája lett.*” 1931-ben ezek a láncok még csak az akkori hatalmat és lehetőségeket jelentették s mégis a második világháborúhoz vezettek. Ma a tőke diktatórikus törekvése még súlyosabb láncokat rak az államokra. XI. Pius prófétai szavai eligazítanak, honnan fenyegeti az emberiséget minden eddignél nagyobb veszedelem.

*

Az atomkorban az emberiség előtt az elmondottaknál nagyobb távlatok is bontakoznak. A nemzetek közötti szálak is napról-napra erősödnek, és ha vannak politikusok, akik még a régi iskola tanítványai, és ha nem is értik meg a tömegek vágyát, ez nem akadályozza meg az emberek legjobbjait, hogy egymás kezét keressék. Jellemző példa a világ atomtudósainak genfi megegyezése! A tudomány emberei különben is világszerte törekednek az együttműködésre, ez közismert. Talán kevésbé ismert az a szívós küzdelem, amit azért folytatnak, hogy el ne szakítsák őket egymástól. Michel Rouzé írja az *Horizons* 1958 novemberi számában a Geofizikai évvel kapcsolatban: „... De a dolgoknak egy másik oldalát is meg kell világítanunk, azt a minőségi változást, amelyet észlelhetünk, s ez nem más, mint a kutatómunka tökéletesen nemzetközi jellege... munka közben is a legszorosabb kapcsolat áll fenn a kutatók között, s ez a kapcsolat sugallja és irányítja munkájukat.” „A megfigyelést úgy kellett megszervezni, hogy egyik állomás váltsa a másikat, mint ahogyan a stafétabotot veszik át egymástól a staféta tagjai: Japánt Szibéria, Szibériát Középázsia, majd Nyugateurópa, az Egyesült Államok, majd a csendesóceáni állomások, hogy ez utóbbiakat ismét Japán váltsa fel. Észleléseiket azonnal továbbítják egy világközpontnak, ez kiértékeli az adatok jelentőségét, s ha szükségesnek találja, akkor úgy dönt, hogy azonnal „különleges világintervallum” kezdődjék...” „A tudomány haladása által kikényszerített új nemzetközi együttműködési formák kifejlesztették a tudósokban a kölcsönös megértés és testvériség szellemét...” ezért a „geofizikusok nem lesznek hajlandók ismét visszatérni a régi időkhez, amikor együttműködésüket lehetetlenné tették a különféle tudományágak között felállított sorompók, ugyanúgy elválasztva őket, mint a katonai vagy ideológiai tömböket. A tudósok nemzetközi közössége olyan eszmei erővé vált, amely immár nem áll meg többé útjában. A nemzetközi geofizikai év sikere — jelentette ki a szakbizottság elnöke, a brit Sydney Chapman — felbátorít bennünket arra, hogy azt ajánljuk: alkalmazzák az alapjául szolgáló elveket egyéb tudományok területén is.”

A földet másfélóránként megkerülő műholdak nemcsak az emberi tudás nagyságának hirdetői, hanem az osztatlan emberiség első nagy lépései a Világűr felé. Bármilyen nyelven megjelenő tudományos eredmény hamarosan az emberiség közkinccse, hovatovább a legnagyobb gond elég fordítót talál. A művészet — minden fajtájában — is ilyen nemzetközivé kezd válni, s bizonyára meglepődnénk, ha a térképbe berajzolva látnánk a különböző művészi csoportok, énekkarok, táncgyűttesek, egyéni művészek stb. elmúlt tíz év alatt megtett útját. (Élég csak a magyar népi együttes szereplésére gondolnunk Londontól—Pekingig.) Az útvonalak bizonyára mint sűrű háló lepnék el a Föld térképét, mutatva a népek egymást keresését és — megtalálását. Mindezekhez vegyük a különböző és megszámlálhatatlan kongresszust, zárandoklatot, szervezett és egyéni kirándulások és tanulmányutak légióit, a sport nagy nemzetközi találkozóit. Az emberiség soha nem képzelt mozgásban van, s aki nem tud utaz-

ni, az sem tudatlan más népek életéről. Legalább is filmen, eleven élményt nyújtó formában, hangban, színben, mozgásban „ott vagyunk” idegen tájakon, idegen emberek között, s ma már nincs semmi, ami teljesen ismeretlen volna előttünk. Éveken belül megvalósul – illetőleg már is a megvalósulás állapotában van – az Eurovizio, mely valóban egész Európának élénk műsorcsereje lesz. Mindenki meghatottan hallgatta nemrég az ENSZ évfordulójára rendezett hangversenyt, amit az emberiség történetében először mindenki hallgathatott az egész Földön, egyszerre, egy időben.

Sok mindent lehetne még felsorakoztatni, mint „első fecskéit” a kibontakozó világegységnek. Most már azt is látjuk, hogy nem jellegtelen, elmosódott és szürke nemzetköziségről van szó, hanem az egység a nemzeti sajátosságoknak is kedvez, hiszen minden nép értékeinek színét-javát adja cserébe a más nemzetektől kapott értékeknek. Nem elszegényedést, hanem gazdagodást jelent a világ népeinek békés és sokszerű kapcsolata, s olyan egészséges versenyt támaszt, mely népeknek és rendszereknek valóban nemes erőpróbája.

Mindez azonban csak az egyik lehetőség. Mint már irtam, az emberi ész és kéz gyártmányai önmagukban közömbösek, bármilyen nagyszerűek legyenek is, maguktól boldogságot nem hoznak; az erkölcsi erőtől függ, vajon végeredményben az építés vagy rombolás szolgálja lesznek-e? Ennek a tanulmánynak éppen az a célja, hogy bemutassa: ha minden tudásunkat az építés szolgálatába állítanánk, az emberiség évezredes álmai válnának valóra, s nem is a távoli jövőben, hanem még a mi és bizonyosan a most felnövekvő nemzedék életében. De a jó vagy a rossz, az építés vagy rombolás, az élet vagy halál elsősorban az akaratnak, az erkölcs nemesebb erőinek győzelmétől függ. Ezt nem lehet gépesíteni, ez alól az embert nem menti fel senki. S ha van jogos ok az aggodalomra, akkor az nem más, mint félelem, hogy az erkölcsi előrehaladás nem tart lépést az értelmi sikerekkel, a világban tapasztalt kapzsiság, kizsákmányolás, békétlenség, gyűlölködés, sovinizmus, hazugság és fondorlat még megvan, könnyelmű játékot folytat borzalmas fegyverekkel, elavult politikai cselszövekek hálóját szövö, hazugságaival mérgezi az „Étert”, sírját ássa az emberiség boldogságának.

Elég-e, ha ezen csak sopánkodunk? Semmiképpen sem, hiszen olyan hivatásunk van, mint nagyon kevés kor emberének. Két egymásután következő pápánk jelmondatának is ott világít az útmutató szó: Pax, béke. Ez a kulcs, ami megnyitja a fényes jövőt.

*

Hátra van még az a kérdés, hogy vajon az atomkor kialakuló társadalmában milyen helye lesz az Egyháznak? Kell-e félnünk a kialakuló új kortól, vagy helyesebben: szabad-e félnünk tőle?

Akiben a katolikus meggyőződés élő és erős, az természetesen erre a kérdésre azonnal nemmel felel. Hogyan is félhetnénk olyan kortól, mely minden előzőnél jobban megvalósítja az evangélium szellemének evilági következményeit: az emberek egyenlőségét, a munka megbecsülését, a dúsgazdagság és koldusszegénység kiegyenlítését, a népek testvériségét, a békesség és erőszakmentesség lelkületét? Hogyan is félhetnénk attól a kortól, melynek ideálja az életszínvonalban és műveltségben felemelt, sok szabadidővel rendelkező emberek társadalma?

Vagy talán a tudomány előrehaladásától félünk? Tudjuk és tapasztaljuk, hogy tudásunk növekedésével egyre több megdönthetetlen bizonyíték sorakozik Krisztus Urunk tanításának és az evangéliumok hiteles-

ségének igaza mellett, minden felszínre kerülő kódarab, minden megfejtett írás azt az ősi hitet igazolja, amit mi nem emberi bizonyítékok alapján hiszünk ugyan, de amiről eleve tudjuk, hogy semmilyen tudományos eredménnyel soha ellentétbe nem kerülhet.

Bizonyos az is, hogy az Egyház módszereiben is lesznek változások, de ezek sem aggasztanak. Hasonló nagy változás jellemezte az Egyházat a feudális kornak polgári korba való átmenete idején. Még az előrelátható feszültségektől és világnézeti harcoktól sem félünk, attól sem, hogy lesznek maradi emberek, akik akkor is ragaszkodnak a régbevált módszerekhez, amikor azok már elévültek. Az Egyház – amennyiben emberi is – nincs felmentve attól, hogy az újat külső és belső küzdelmek árán tegye magáévá.

S mennyi minden új lehetőséget hozhat számunkra az atomkorszak ma még csak derengő társadalmi átalakulása! Az Egyház nemzetekfelettsége, a különböző nemzetekhez tartozó katolikusok egysége milyen csodálatos kibontakozással biztat. Mennyire könnyebbé válik az Egyház valószínű egysége és kormányzása a hírközlés és a közlekedés gyorsulása folytán egyre „zsugorodó” világban.

Nekünk katolikusoknak tehát nincs félnivalónk, bár bizonyos, hogy az új kor számunkra is csak lehetőségeket nyújt. A jövő felé fordulni és a lehetőségeket felhasználni, ez a feladatunk, de ez a felelősségünk is.

HARSÁNYI LAJOS VERSEI

SZENT BALÁZS

*Örmény fejét püspöksüveg takarta.
Az üldözéskor rengetegben tünt el.
Vad harci nép vadászott büszke kürttel,
Reá talált és rácsapott a kardja.*

*De vasban is a pásztor gondja úzte.
Nyáját imái reggel, este védték,
S meggyógyított egy fuldokló legénykét,
Kinek torkán keresztbeállt a túske.*

*Es orvosolt tovább is gyöngé testet.
A vére kardokat vörösre festett,
Hogy szétömlt a vértanú-porondra.*

*Az égből is betegre száll a gondja.
Oltár előtt kivált a gyermek áldja,
Ha torka mellett leng a gyertya lángja.*

SZENT RÓKUS

*Lapulva kúsztak ördögi hatalmak:
Hozták a pestis rettentő ragályát.
Hiába szöktek Nápolyból a gályák,
A fertezettek mind halomra haltak.*

*Ekkor egy ifjú jött Itáliába.
Nem rejtezett a tarsolyában vegyszer:
Imája volt csupán az égi kegyyszer,
És nyomban megkönnyült a vész igája.*

*Betegeit hordozta ölben, vállon.
Neve futótűz lett a nagy világon,
S ő pártfogója minden bús betegnek.*

*— Nagyváros, Kórház. Éter. Tompa villany.
Az orvos kése mint a villám villan,
S a szent felé halk sóhajok lebegnek.*

AZ EVANGÉLIUMI EMBER

— PROHÁSZKA —

A Prohászkaról való megemlékezésekben úgy érezzük, hogy azok csak akkor méltók a nagy püspök szelleméhez, ha nagy gondolatok távlatokat nyitó látásmódjában és nagy szavak színpompás örvénylésében állítjuk az utókor szeméi elé. Ezen nem is kell csodálkoznunk. Egyrészt Ottokár püspök műveinek olvasásakor a problémaszemlélet olyan mélysége és bősége áll előttünk a kifejezőkészség pompás játékában és lelkesült szárnyalásában, hogy szinte méltatlannak véljük az egyszerű ember egyszerű szemléletének formáit és kifejezéseit. Másrészt kötelezőnek véljük a Prohászkat méltató nagy kortársak végső megállapításait továbbadni, anélkül persze, hogy megmutatnánk azokat a folyamatokat, amik bennük ezeket a konkluziókat kiérlelték. Mert valóban nagy megállapításokat tettek róla. A több európai egyetemet végigtanító, néhány nagy port felverő művet megíró és a kritikájával senkinek adós nem maradó Horváth Sándor a világirodalom misztikušainak élvonalába állítja a Szentlélek hárfája c. dolgozatában. A szavait és megállapításait latra tévő Schütz nem állítja a világtörténelem nagyjával párhuzamba állítani a Prohászka pályája c. könyvében. Az újkori magyar történetírást elindító Szeffű Gyula a Három nemzedékben, Pethő Sándor pedig a Viharos emberöltőben állítja bele a történelmi perspektívába. Sik Sándor az irodalmi szemlélet vonalán méltatja a Gárdonyi–Ady–Prohászka c. művében.

Am, amilyen szolgálatot vélünk tenni a szaktudósok végső következtéseinek egyszerű ismétlésével és a nagy megállapítások lelkes szavakba burkolásával, annyira kárt is okozhatunk. Ahogy a feltorlódo villamos áram rendkívüli fényességre lobbantja lámpánkat, de rövidesen ki is égeti, úgy vagyunk Prohászka dicséretével is: a rendkívüli nagyság hangoztatása a saruszíjjat megoldani nem merők kicsiségének és méltatlanságának érzetét neveli ki bennünk. És ha van panasz, hogy Prohászkat nem sokan olvassák — és sajnos jogosult a panasz —, akkor ennek okát itt kell keresnünk. És amíg egy jól megírt és teljes Prohászka életrajz el nem készül, addig e babonás tiszteletből származó bénultság aligha fog eltűnni.

Amíg ez várat magára, addig is érdemes szellemébe elmerülni, mert Prohászkaiban elsősorban nem a szellem zsenialitását, sem a történelmi nagyságot kell néznünk, hanem ami mindezek gyökere és mozgatója volt: az evangéliumi embert.

Nincs más kódex, csak az evangélium !

Ezek voltak szinte utolsó szavai az Egyetemi templom szószerkén. Mintha csak ezekbe a szavakba lehelte volna egész benső valóját és végrendeletét. „Nem fogalmakat adok önöknek, de a lelkemet öntöm ki” — így kezdte utolsó beszédét. Nem a szavakat kell tehát elsősorban keresnünk nála, hanem a lelket. Ha a prohászkai gondolatok mélyére nézünk és ha a prohászkai szavak csodálatos gomolygásának forrását keressük, a prohászkai lélekhez jutunk el, melynek egyedüli mozgatója az evangélium. Így az evangéliumi ember egyszerű formáit kell megtalálnunk benne.

A kincskereső ember

Az evangéliumi ember első vonása a kincskeresőével egy. „Hasonló a mennyekországa a szántóföldön elrejtett kincshez, melyet az ember, aki megtalálta, eldugott s azon való örömeiben megy és eladja minden vagyonát, és megveszi azt a szántóföldet.” (Mt. 13, 44.) A rejtett kincs az Isten, akit ha meg is találtunk, továbbra is rejtve marad. A rejtés homálya nem veszi el a megtalálás biztonságát, sőt ez lesz forrása annak az örvendező prédálásnak, aminek áldozatul esik mindene, amije eddig volt.

Ami Prohászkanál először szemünkbe tűnik, ez: az Isten megtalálásának biztossága, de egyben – mert rejtve marad a nagy kincs – a keresés szenvedélye. Kedvenc hasonlata a gyermekével bújócskát játszó anyát állítja elénk. Isten is elrejt magát nemcsak a természet ezerformájú kárpítja mögé, de az emberi élet és történelem tragikus és sötét zúgói mélyére is. Istent keresi rejtekében nemcsak a geológia folyamataiban és az erdők-hegyek, egek-vizek színes világában, de az első világháború rémségeinek és borzalmainak mélyén is.

És mert az Istent tudja mindenek fölött, azért „ezen való örömeiben adja el minden vagyonát”, vagyis egész valóját az Isten föltétlen és alkutlan szolgálatába állítja. Innét erednek az ő hosszú imádkozásai. Az esztergomi szeminárium sötét folyosóján az éjféle órán ezért találják meg imába merülten. Erdőjárásának és hegymászásainak is az volt a csattanója: „Mily nagy az Isten!” Az a glédában álló tisztelet, mely mozdulatlanságot és fegyelmezett tartást diktált magára a legalkalmatlanabb környezetben és helyen, azt lehelte: mindez megérdemli az Isten. Nagyon átérezte az álmatlanságban szenvedők kínját. Egy panaszzkodónak azt mondta: nem csodálkoznék azon, hogy a három-négy éjszaka nem alvó ember lerohanna az utcára és revolverrel lödösné a járókelőket. Róla kevesen tudták, hogy évekig álmatlanságban szenvedett, mégsem engedett meg magának az Istennel szemben semmi fegyelmeztelenséget.

Ha külső magatartásában nem engedett, gondolataiban még kevésbé. Tudjuk, hogy a szárazságok, elemi csapások és betegségek idején mondott imák sokszori eredménytelensége rettenetesen kínozta élete végéig. Az örök kárhozat gondolatának rémsége még utolsó beszédében is kifejezést nyer. „En nem teremtettem volna!” – kiáltott fel szorongva – „de ki vagyok én, hogy bíráljam az Istent?” – Mindezeket tehát megélte és megkínlódta, de ahelyett, hogy Origenés és sok más nagy szeni módjára tetszetős magyarázatokat adott volna, odaadta „minden vagyonát”, tehát saját elgondolását vagy elképzelését is, és nem hagyta elszürkülni és elerőtlenedni Istenszerető lendületét a megoldhatatlannak látszó problémák sötétjével.

És mindez nem kényszeredetten teszi. Nem is rezignáltan – mint ezt Pascalnál vagy Newmannál érezzük –, hanem a belső fiatalságnak és a kegyelem tetterejének lendületével és vidámságával. Mint a jézusi példabeszéd kincskeresője: „azon való örömeiben”. Ez alakítja ki benne azt a derűs askézist, amit már szent Ferencnél is megcsodálunk: Oly nagy jó van birtokomban, hogy hozzáképest semminek látszik minden emberi gyötrelmem és szenvedésem!

A liliomot néző

„Nézzétek a mezők liliomait!” – kiált fel Jézus és ezzel felhív minden Őt követőt arra, hogy szemével nézze a természetet. Jézus szemléletében nem természeti törvények vannak, hanem a törvények mögött ott

áll elrejtözve az Isten. Ő eteti a madarakat és Ő fonogatja és szövögeti ruházatunkat (Mt. 6, 26, 28.). Isten kelti föl a napot és adja az esőt (Mt. 5, 45), Ő szabja ki a dolgok nagyságát (Mt. 6, 27), formáját. Jézus látásmódjában az ég „az Isten királyi széke”, a föld pedig „az ő lábainak zsámolya” (Mt. 5, 34–35.). És mindez valahogy olyan gyönyörű, hogy a legkisebb gaz a mezőn is szebb, mint „Salamon minden dicsősége” (Mt. 6, 29.).

Prohászka a szaktudós érdeklődésével nézte a föld kialakulásának és a természet fejlődésének törvényeit. De itt nem állt meg, mert a törvények mögött megsejtette és megtalálta a természetet alakító Isten páratlan zsenialitását, minden képzeletet felülmúló gazdagságát és játékos művészetét. Megsemmisülő gyönyörűséggel tudta élvezni a kőzeteken kirajzolódott libellaszárnyat. Ácsorgó diákgyerekeknek szemetnyitó magyarázatok között mutogatta a virágkehely csodálatos lombikját s vegykonyháját. Utak mentén pihentető katonáknak passzióval magyarázgatja a legegyszerűbb füvekben rejtett orvosságokat, ízeket és szagokat.

Mindezek mellett mély áhitattal áll meg minden előtt, ami él. Szinte fáj a lelke, ha egy virágot letépnék. A titkára által félre rúgott csigát kezével teszi a före. Csodálatos passzióval tisztítja meg kertjét a növények növést akadályozó kövektől, a fákat száraz ágaitól. Majd mindig hangoztatta a szent parasztlánynak, Düllmen szt. Katalinnak a példáját, aki a reggeli harmatos mezőn jártában kissé fölemelte szoknyáját, hogy le ne verje azokat a harmatcseppeket, amiket az Isten keze tett a virágokra. Mindig átszellemülten állt meg a félelmetes hegycúcsokon, mintha csak a teremtés tetején állna és onnét sugározta dicséretét a Mindenható felé. Ugyanakkor képes a kis falusi bakterház mögött – vonatra vártában – a mezei füvek között letérdelni és gyönyörűséggel imádni a Mindenek Művészt.

Böjttelen násznép

Ha természet törvényei mögött álló Isten ilyen érzelmi örvényeket vált ki Prohászka-ból, akkor nem csodálkozhatunk azon, hogy a szentség fatyola mögé rejtőző Krisztus az imádás és boldog birtoklás szent lángadozását ébreszti lelkében.

„Boldogok a szemek, amelyek látják, amiket ti láttok !” (Luk. 10, 23) – mondja Jézus tanítványainak; a farizeusoknak pedig: „Csak nem gýaszolhat a násznép, míg vele van a vőlegény ?” (Mt. 9, 15.). Ezzel kifejezésre juttatta, hogy belőle valamit is meglátni, fényt varázsolni a szemekbe és a nász vigadozó hangulatát lopja a szivekbe.

Így már megértjük, hogy miért olyan sugárzó a szeme Prohászkanak, ha az Oltáriszentségre néz, és miért öltözik lelke a lakodalmások vidám hangulatába, ha Jézus lábainál ül. Az újszövetség embere, az evangéliumi ember meg kell, hogy értse azt a nászhangulatot, amit Jézus nem egy példabeszédben ábrázol. E szent öröm forrászik az Oltáriszentségben. Ehhez a szent forráshoz járult Prohászka órákon keresztül és élvezte örömet és szentségét.

Oldjátok föl őt !

Mikor Jézus a negyednapos halott Lázárt feltámasztotta s az kijött a sírból élettelen, de „lábán és kezén pólyával megkötözve” (Ján. 11, 44), az általános csodálattól mindenkinek földbe gyökerezett a lába és mozdulatlanul nézték Lázárt. Senkinek sem jutott eszébe, hogy segítsen a megkötözöttön, annyira megbabonázta őket a most kiáradó isteni föl-

ség. Jézus az, aki feloldja a varázslatot s nem hagyja őket a csodálkozásban szenderegni. „Oldjátok föl őt és bocsássátok el!” – mondja.

A kereszténységben is valami hasonló helyzet tapasztalható. Az Isten kegyelmeivel belenyúl az emberek életébe, a megváltásban talpra állítja és a diadalmas élet áramát önti belé, de Krisztus környezetében valami ámuldozó dermedtség tapasztalható a kötöttségek feloldására és a pólyák eltávolítására. Aki Jézusból táplálkozik és szellemét Jézus ritmusára hangolja, az megérti és megérzi, hogy a megváltott embert ki kell szabadítani azokból a kötelékekből, amiket korok és társadalmak tettek az emberiségre.

Prohászka emberszemlélete ezért evangéliumi. A világban működő isteni erő és szépség kisugárzása sohasem babonázta meg őt úgy, hogy elfeledje az embert a rákódott kötöttségekből kioldani. Ha kellett, felforgatta a társadalmi konvenciókat, csakhogy az emberhez érjen. Ezért nevezték antisablonosnak magatartását.

A szombattörő

Jézus legnagyobb botránya a farizeusok szemében a szombati nyugalom megtörése volt gyógyításai által. „Képmutatók! nem oldja-e el mindenitek ökrét vagy szamarát szombaton a jászoltól és nem viszi-e itatni?” (Luk. 13, 15.) Vagy: „Ha valakinek közületek ökre vagy szamara kútba esik, nem húzza-e ki azt rögtön szombatnapon?” (Luk. 14, 6.) Az ember szereti az isteni dolgok szentségébe és sérthetlenségébe öltöztetni elképzeléseit és elgondolásait. Ezek így sokszor akadályai az általános emberi segítségnek és fölemelkedésnek.

Prohászka nemcsak a szellemi életet élő embernek tömegetől elkülönülő nimbuszát, nemcsak az országos hírű nagyságnak búvkörét, és nemcsak a nagy eszmék szolgálatára szegődött üstökös megközelíthetlenségét, de a püspöki méltóság emberek fölött álló karizmatikus nagyságát is áttörte azért, hogy az eléje kerülő emberen segítsen. Átveszi a súlyos teher alatt görnyedő szegény asszony faköteget csakúgy, mint a sárba rekedt kocsit segít kilendíteni. És nem érzi azt, hogy püspök, azt sem, hogy 20 éves püspöki jubileuma alkalmából országos ünnepek központja, még azt sem, hogy már 68 éves, de képes hosszú délutánokon rendszeresen segíteni az öreg fávágónak fát vágni az árvaház pincéjében vagy a dühöngő zivatarban öreg fejjel bőrig ázva árkot ásni, nehogy az árvákat szolgáló takarmányos pincébe a váratlanul megduzzadt víz befolyjék. Ugyanezért nem tekinti szentségtörésnek, ha országos méltóság létre juykas cipővel és zöldrekopott kabátban jár-kei, csakhogy másokon segíthessen.

Ugyanígy áttöri az egyházi vagyion szentségének és sérthetlenségének gyakorlatban vallott elvét és forradalmi javaslatokat tesz a magyar parasztság földhöz juttatására.

A kovászkeverő

A kovászról szóló példabeszédében Jézus az evangélium egyetemes-ségét hirdeti meg: a kis kovászt el kell keverni, „míg mind megkovászodik”. (Mt. 13, 33.). Nincs az a területe az emberi életnek, ahol ne volna igénye és hivatása az evangéliumnak.

Hogy ezt képviselhesse, Ottokár püspök benső kapcsolatba lépett nemcsak a tudomány és gondolkodás vívmányaival, – elsősorban ez érdekelte – de a művészetnek és emberi munkának élményeit is kereste. Eléggé

közismertek a modern természettudományokkal és filozófiai irányzatokkal való kapcsolatait s a szociológia terén képviselt elveit. Mindezekben mindig a haladás mellé állt és a fejlődést képviselte. De kevésbé ismertek a költészettel és zenével való találkozásai. Azt talán kevesen tudják, hogy fiatal korában ambicionálta, hogy a külföldi klasszikusok átolvasása előtt minden magyar irodalmi értéket megismerjen. Mikor órákig tartó kocsiúton Zichy Nándor temetésére ment, az elmúlásról hosszú részleteket szavalt a magyar költőkből, kísérlőjének nem kis ámulatára. Azt is kevesen tudják, hogy a legtöbb koncerten megjelent, és ha a napi munka kifárasztotta, órákon át hallgatta a legszebb klasszikusokat zongorán. A legelőbb művészetnek az éneket tartotta. És itt nemcsak a klasszikusokat kedvelte, de a népdalokat és bakanótákat is. Maga szívesen és sokat dalolt, az árva ház gyermekeit öreg püspök korában is taníttatta énekelni. Betegzeit tréfás nótákkal vidította. A beszédeire özönlő kényes városi publikumot megróttá, hogy a templomban nem énekelnek.

Az emberi munkát, mégpedig a fizikai munkát nagyon megbecsülte. Mindennapi szokása volt, hogy öltözködés közben imádságos lélekkel gondolt a parasztra, aki a kendert elvetette vagy birkát fölnevelte, az iparosra, aki azokat feldolgozta, a kereskedőre, aki forgalomba hozta, a szállítómunkásokra, akiknek kezén keresztülment; a mozdonyvezetőre és szénlapátolóra, s mindazokra, kik a vonatot kezelik – ha a vonaton ment; a villamos energia előállítóira s vele munkálkodókra – ha villamoson utazott. És tisztelettel állt meg minden munkás előtt. Maga is szívesen dolgozott fizikai munkát és képviselte azt az elvet, hogy mindenkinek kellene valamennyi fizikai munkát végeznie s maga is végzett rendszeresen, öreg korában is, hogy a munka belső világától el ne szakadjon.

A mustármag

Az Úr nem egy példabeszédében jelzi azt, hogy a megváltódás nagy műve kicsiny kezdetekből indul el. „Amiket sötétben mondtatok, fényes nappal fognak hallatszani, és amit fülbe súgatok a kamrákban, a háztetőkről fogják hirdetni.” (Luk. 12, 3.)

Prohászka alapelve volt: mindent megtenni, megélni, mielőtt hirdetjük. Nyilván a megélt kegyelmet tekintette annak a mustármagnak, ami ki tud kelni és fává lehet. Ezért a vele négy szemközti álló embert s az ismeretlenség sötétjébe burkolt lelket is úgy kezelte, aki előtt tanúságot kell tennie az egész evangéliumról. Ez nemcsak szellemi értelemben igaz, de valójában is. Ágyhoz kötött betegeknek képes előadni egész tűzzel és teljes szónoki hévvel már elmondott vagy elmondandó prédikációját.

A véka fölötti láng

Ha a négy szemközti kamrájában súgott szónak és az észrevétlenség sötétjében hangzó beszédnek is megvan a jelentősége, az evangéliumi embernek a hit világosságát ad a kezébe, amit nem szabad véka alá rejtetni. „Senki, aki világot gyújt, nem fedi azt be edénnyel, sem ágy alá nem rejt, hanem tartóra teszi, hogy akik bemennek, lássák a világosságot.” (Luk. 8, 16.) Az evangélium fény a sötétben (Ján. 1, 5), a hit világosság. „Hittem, azért szólottam – idézi szent Pál is a zsoldarost –, mi is hiszünk, és azért szólunk.” (II. Kor. 4, 13.) Az apostolok tanúságtetésre küldettek, de a hívek is: „Mert szavaidból fognak igaznak ítélni, és szavaidból fognak elítélni” (Mt. 12, 37.).

Igy most már megértjük Prohászkt, hogy miért lett ő a szónak is apostola és miért törekedett arra, hogy az evangélium fénye elömljék szavain és írásain. Sokan fennakadtak Prohászka stílusának tavaszi özönén és szavainak patetikus tobzódásán. Hitéből forraszó élményei nyernek ebben megfelelő kifejezést és össze akarja szedni mindazt a színt, képet és árnyalatot, amit e világ csak fölkinálhat a hit valóságainak mezbe öltöztetésére. Az biztos, hogy úgy nem írtak az isteni dolgokról, ahogy Prohászka írt; csak a legnagyobbak, azok közül is kevesen.

De nem állt meg a szónál. Egész lénye művészi kifejezése volt bensejének. Általános megállapítása kortársainak, hogy fogalma sincs annak Prohászkról, aki őt nem látta. Mintha csak teste márványára véste volna az evangélium leheletfinom árnyalatait.

A földműves türelme

„Úgy van az Isten országa, mintha az ember magot szór a földbe; aztán alszik és fölkel éjjel és nappal, s a mag kikel és növekszik, maga se tudja, hogyan. Mert magától terem a föld először füvet, azután kalászt, azután teljes gabonát a kalászban. Mikor pedig készen a termés, azonnal sarlót ereszt belé, mert elérkezett az aratás.” (Mk. 4, 26–29.) — Jézus e szokatlanul részletező példabeszéde nagy bizalomra és türelemre tanítja az evangélium emberét. A búzából kinövő gyökér, szalma és pelyva nem hordozza az elvetett mag hasonlóságát; sem ízét, sem értékét. De mindez kell a megsokszorozódáshoz.

Sokan felrőtták Prohászkanak, hogy elnéző a tökéletlenségekkel szemben, és indokolatlanul bizó. Pedig ez az evangéliumból forraszott benne. Sohasem azt nézte, ami van, hanem azt, hogy ami van, abból mi lehet. Nem akadt fenn a formátlan, ágas-bogas gyökereken, sem az értéktelen szalmán és pelyván, mert mindig remélte és sejtette a mindezekből kinövő tiszta búzát. Aki a kegyelem hívásaira dacosan azt mondta: „Nem megyek!” (Mt. 21, 29) — bizott benne, hogy „utóbb megbánván” mégis csak elmegy.

Ezért nem akadt fenn sem emberek, sem helyzetek, sem a tudomány dacos tagadásain. Aki ma dühöngő Saul, holnap lehet megtért Pál.

A halász

A halász mesterségét tette meg az Úr az evangélium hordozójának mintájául. A halász alkalmas időt vár, kinézi, hová húznak a halak, észrevétlenül veti ki hálóját és a halak sokáig nem tudják, hogy összezárult a háló. Sokszor nem fog semmit vagy keveset, de a halászás szenvedélye nem hagyatja vele abba a munkát. Sokszor „jó és rossz halakat” fog össze.

Innét Prohászka tapintata a lelkek megtérítésében és kezelésében. Kivetette az igazság és szeretet hálóját, de erőszakkal, még erkölcsi nyomásokkal sem volt hajlandó az embereket befolyásolni. Tudott várni, mint a halász. Egy lakás ajtajánál a csöngetés után hosszabb ideig várakoztatták. Titkára ismét a csengőhöz nyúlt. Prohászka lefogta kezét és azt mondta: A legnagyobb dolog várni tudni. Még nagyobb művészet a lelkek bezárt ajtóit előtt várakozni; még nagyobb áldozat onnét eredménytelenül eltávozni. Volt néhány betege, akiket látogatott, de akik a gyónást nem kérték tőle. Az sem lehetett kicsiny dolog, hogy első fehérvári lelkigyakorlatán — noha sokan hallgatták kíváncsiságból — mindössze heten gyón-

tak meg. Rengetegszer csalódott emberekben, kiket lelkileg kezelt vagy támogatott és nagyon mélyen érintették a csalódások, de a vele kesergőknek mindig azt mondta: A legnagyobb dolog az, ha el nem veszítjük az emberekbe vetett bizalmunkat.

A szolgálta

„Aki nagyobb közületek, legyen mint a kisebb, és aki elüljáró, mint a szolgáló. Mert ki nagyobb, az-e, aki asztalnál ül, vagy aki felszolgál? nemde aki az asztalnál ül? Mégis én úgy vagyok köztetek, mint aki szolgál.” (Luk. 22, 26–27.) Ügyeket nézni és létezőket, elsősorban az üdvösség érdekeit, magát nem nézni, sem méltóságát, ez teszi az evangéliumi embert szolgálóvá.

Nemcsak abban látszik Prohászka szolgálata, hogy minden kisember minden levelére válaszolt és minden kérőnek kérelmét teljesítette, ha tudta. Abban sem, hogy pl. falusi plébánost helyettesíteni püspök léte elment. Abban sem, hogy szívesen ministrált ismeretlen papoknak vagy hogy helyét átadta a villamoson cipekedő cselédeknek vagy fáradt munkásoknak. Abban sem, hogy az eléje küldött kisdiaák helyett maga cipelte bőröndjét. De leginkább abban, hogy ügyek és emberek mellé állt, nem nézve saját presztízisének veszét. Sokan felróják neki, hogy rossz gazda volt, és hogy hiszékenységet engedte kihasználni. Akik közelről ismerték, nagyon jól tudták, hogy nem volt rossz gazda, de fontosabbnak látta a ránehezülő ügyeket, mint birtokának rentabilitását.

Kirakat-szolgálatot szívesen végez az ember, de, kevésbé olyat, ami vagyonát, hírnevét elveszti. A szolgálat nehéz; megalázódást és komoly, vérremenő áldozatokat kíván.

A gyermek

Jézus ismételtelen felhívja híveit a gyermeki lelkületre. „Bizony mondom nektek, aki nem úgy fogadja az Isten országát, mint a gyermek, nem megy be abba.” (Luk. 18, 17.) Egy más alkalommal nyomatékosabban és határozottabban: „Bizony mondom nektek, ha meg nem változtok, és nem lesztek mint a kisdetek, nem mentek be a mennyek országába. Aki tehát megalázza magát, mint ez a kisded, az nagyobb a mennyek országában.” (Mt. 18, 3–4.) Azt akarta, hogy a gyermek csodálkozó szemével nézzük a világot, a gyermek elfogulatlanságával kezeljük az embereket, a gyermek egyszerű bizalmával, kicsiségnek örvendő lelkületével s az élet rémségei között is játszani tudó vidámságával járjuk e földet.

Prohászka megjárta a gondolkodás havasan fénylő csuacsait és szakadékos mélyeit, találkozott az emberi szenvedések s vívódások örvényeivel, nem került ki az ezer formában jelentkező bűn és rosszakarattal rejtett vagy nyílt özőnlő áradatát. De mindezek között és fölött megmaradt gyermeknek úgy, ahogy Jézus kívánja.

A legbanálisabb dolgokra a tudós tudására épült csodálkozással nézett. A kis virág kelyhe fölött a sejtnedvek áradására gondolva felkiált: Ah! minő vízesések és katarakták vannak ebben! Mikor betegének behozzák a kávéját, elkezd elmélkedni: Elhiszi nekem, hogy egy csésze kávéba tett cukor olvadását csak konstatálni tudjuk, de megérteni nem? És elemezve az olvadást így szól: Elhiszi-e, hogy elragadtatásba lehet esni egy csésze kávé fölött? Majd mikor meglátja az ablakon keresztül a szántóföldeket: Ah, hogy milyen titok egy ilyen tengeri-föld! De milyen titok egyetlen bajszthozó zsenge tengeri csutka! És fölötté a virágporról permetező

címer! És azok a sorok, amelyekben a magvak felsorakoznak! És hogy mindezek a képességek öröklődnek! No és az ilyen földek, virágzó földek, pl. a rozsföldek fölött hajnali pirkadáskor könnyű lila felhőben úszó virágpör!

És hogy tudott örülni a legkisebb emberi jósnak. Higgye el – mondotta –, Irma szent. Egy emberöltőn át folyton szolgálni portörölővel a kézben és mellette kedvesnek lenni, mondom, Irma szent. – Egyik papját ezzel küldi falura: Carissime, jól jegyezze meg, hogy a világ első parasztja a magyar paraszt. Egy kicsit rátarti, de aranyos szíve van. Csak az a kár, hogy a mi intelligenciánk elhanyagolta ezt a drága magyar népet. Kegyed szeresse!

Az emberi problémák színe előtt is megőrizte a gyermekség alázatát. Ne gondolja – vigasztalja betegét –, hogy az élet készen van. Mindenkinek magának kell azt elkészíteni. Az akadályokat nincs módunkban elhárítani, a problémákat megfejteni, de ez nem is az én dolgom. Az én dolgom az, hogy fölé emelkedjem, megkerüljem alázattal. Alázattal, mely nem zúzza magát agyon, mert nem akarja az érthetlent megérteni. Jaj, csak meg nem akadni a kátyúban!

Ezt a gyermeki lelkületet meg tudta őrizni élete egyik legnagyobb megpróbáltatásában, az indexre tételben. Ami ebben a legsúlyosabb egyéni tragédiát képezhette, az volt, hogy Prohászka a liberális világ egyházellenes légkörében az egyháznak biztosított tekintélyt, és éppen ez az egyház látszott megbélyegezni a csupatűz apostolt. Nem tévedésekért, hanem megállapításainak rosszulhangzásáért (az egyházi indexben ugyanis nem csupán téves, de félreérthető és éppen ezért tévedéseket sejtetve rosszulhangzó tételek vagy művek is szerepelnek). Hozzájárult még néhány itthoni egyházi személynak intrikája, továbbá a hivatalos eljárásnál egyes lépéseknek feledékenységből való mellőzése. Mindezekbe belekötött volna, vagy keseregthetett volna. Sértettségében visszavonulhatott volna. Azonban alávetette magát. Nem egyszerűen a fegyelmezett ember meghajlásával, hanem e roppant válságban gyermeki lelkületének hamisítatlan bájú alázatával.

A legszebben tündöklük gyermeki lelkülete az 1913-as római kihallgatásakor. Hogy ennek súlyát érezzük, tudnunk kell azt, hogy az indexre tétel után kezdődött nagyfokú álmatlansága fizikailag, lelkileg pedig az az idegenség érzete, amivel küzdenie kellett önmagában még évek multán is. E mély emberi kínlódásokon keresztül értékelhetjük a római kihallgatást. Kisérő papjai számolnak be izgalmaról a kihallgatás előtt és tréfákkal próbálták elterelni figyelmét a várakozás perceiben. Mikor kijött a pápától, nem nyilatkozott a történekről, csak folyton azt kérdezgette, hogy milyen más szóval fejezi ki az olasz azt, hogy „teljesen rehabilitálva”, mert mint mondotta – a pápa valami különös szót használt, ami ezt fejezte ki. Roppantul vidám volt anélkül, hogy okát mondta volna. A római kollégiumba érkezve két osztálytársa volt ott: egy német püspök és egy jezsuita atya, akikkel visszavonult. A jezsuita atya később megkérdezte Ottokár püspök kíséretében lévő papot: Mondja, mi volt ma délelőtt? Az Ottóval nem lehetett bírni. Oly féktelenül vidám volt és annyira ugrált, hogy a fejével majd betörte a plafont. Az 55 éves embernek, a nagy tekintélyű püspöknek, az országos nagyságnak, sőt a világhír kezdeteit élő zseninek (– ezidőtájt szerepelt a bécsi Eucharisztikus Világkongresszuson, majd Frankfurtban is –) ez a spontán kitoró öröme mutatja, hogy minden megpróbáltatás között és fölött megmaradt Isten gyermekének. Isten gyermekének olyan értelemben is, hogy „aki titeket

hallgat engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg” és „aki engem vet meg, azt veti meg, aki engem küldött”.

Komolyan értelmezte tehát azt a régi mondást, hogy nem lehet az Isten gyermeke az, akinek az egyház nem anyja. S ezt nemcsak a fegyelmezett ember magatartásával vallotta, hanem a kegyelemmel telt ember gyermeki spontaneitásával. Mint azt egyik indexre tételben veszélyeztetett pap előtt kifejtette: Látja, az elméletek világában élünk. A világ fejlődésével való foglalkozás is mindig újabb teóriákat hoz létre. Mi azt hisszük, hogy az elméletekkel megoldjuk a problémákat. Maga is így van. Azt hiszi, hogy a teória megváltja a világot. Az Egyház törvényei a Szentlélek Isten alkotásai. Vannak az Egyházon emberi vonások, de a Szentlélek irányít. Ne higgye, hogy ebből az esetből kifolyólag az Egyház törvényei megváltoznak. Az emberek tévedhetnek, de az Egyházban a Szentlélek az, aki irányít.

*

Prohászka nagy tanúságtevése az evangéliumról elsősorban az életében nagy. Kedvenc hasonlata volt a mózesi csipkebokor. Az emberi kicsiség túskebokrában kell felgyulladnia annak a tűznek, amit Jézus hozott. Mintahogy egy valaki könyvébe írta: Túskebokor, tele lánggal, te vagy lelkünk képe! Bár van sok tüskénk, de legyen akörül is tűzünk, a Te szereteted tüze. N., neked mondom: égj!

Prohászka üzenete nekünk, csipkebokroknak: égj!

ZSÁMBÉK ROMJAI

1. A két toronyra

Mord enyészet kormos ökre
Folyton-folyvást ökleli,
Dúlás-fosztás körmös ökle
Úti-zúzza, körmöli.
Rondaságnak kanja rondít
Volt oltára elébe;
Tolvaj grádicsát fokonkint
Testvivő-fán viszi le.

Varjú száll rá vad csapatban,
Csőrít szent kövén feni;
Látható és láthatatlan
Millió szárny verdesi.
Mi marad belőle? Semmi.
Csak a dúlt domboldalon
Elszórt törmelék, ezernyi —
Kőhalom és csonthalom.

2. A Rozettára

Kőrózsa, szirmod sem maradt!
Kitört a mérmű, az ólom-foglalat.
Rajtad, mint izzó ágyúcső,
Rézsút belő
A nap!

3. A főhajóra és a nyugati mellékhajóra

Ott hagytam szürke estben
Az Egyedülvalót;
Reá gyolcsot se tettem,
S nem vontam takarót.
Most hordom homlokomban
A szent, csodás romot,
Megóvó csont-tokomban
Az alabástromot;
Mint drága, régi csipkét
Védő üveg alatt,
Mint szép oltári kincsét
Ládában óvja pap.
Mert nincs őrzője néki,
S oly bús-árván borong,
Mint puszta, faluvégi
Buckán egy sárga csont.

Tekintsd e művet, Isten,
Hisz nem vagy vak s halott,
Küldd mellé, hogy segítsen
Két szárnyas angyalod!
S ha nincs felépítője,
S ki rakjon új falat,
Hadd óvja meg belőle,
Bár azt, mi megmaradt!
Járják körülbe karddal
Csapdosván a mezőt,
S kergesse égi kar-dal
Az öldöklő Időt!

4. Az Apszisra

Nyirkos éj, hideg éj
Fondorkodva közelít,
Száz bagoly, denevér
Rúgja-tépi tetemét;
Onéső, fene dér,
Jég és hó feszegetik:
Nem szánják s azt mondják:
Nem kár érte, rúgjuk szerte,
Rágjuk szerte ékes köveit!

Jékely Zoltán

EMLÉKEZÉS DSIDA JENŐRE

Húsz évvel ezelőtt halt meg Dsida Jenő, ez a kitűnő költő, s most jelentek meg válogatott versei Áprily Lajos gondozásában, avatott bevezetőjével, *Tóparti könyörgés* címmel. Aki ismerte a költőt, s együtt dolgozott vele, kétszeres meghatottsággal forgatja ezt a kötetet; hiszen a szeme láttára történik meg, amit egykori barátjának és munkatársának egyik leghatalmasabb verse, *A költő fel-támadása* mond:

És akkor
lám, fölemelkedik
Ő...

Igen, a szemünk láttára „emelkedik fel“, s most már nemcsak a költészet kedvelőinek legszűkebb belső köre fogja tudni, hogy Dsida Jenő modern líránk élvonalába tartozik. Mondjuk el hát, ha meghatottságtól akadozó hangon is, amit Dsidáról, a húsz éve halott költőről, s az egykori ujságíró-kollégáról tudunk.

1.

Lássuk először rövid életének legfontosabb adatait.

1907 május 17-én született Szatmáron. Az ottani Eminescu gimnáziumban kezdte tanulmányait, ott is érettségizett. Már mint iskolai tanuló verselgetett és három vaskos iskolás füzet kétszáz apróbb-nagyobb költeményét rejtegette. Legelső versei a Nyisztor Zoltán kanonok által szerkesztett *Katolikus Életben* jelentek meg, közöttük a *Gyengék Imája*, amelyben már megcsillant későbbi nagy tehetsége. A mesemondó Elek apó, Benedek Elek figyelt fel rá és rövidesen az ott megjelent igen színvonalas és elterjedt gyermekújság, a *Cimbora* munkatársa lett. Ezt követően a Fiedler István nagyváradi püspök irányítása mellett működő *Erdélyi Lapok* alkalmazza, ahol versei, cikkei, majd olaszországi tudósításai jelennek meg egy nagy erdélyi zárandok-csoport útjáról. Egyetemi tanulmányainak folytatása végett Kolozsvárra költözködik, ahol Áprily Lajos és György Lajos irodalomtörténész pártfogásával összekötetésbe kerül az akkori erdélyi irodalom vezető személyiségeivel. A Reményik Sándor szerkesztésében megjelenő *Pásztortűz* irodalmi folyóirat technikai szerkesztője lesz, és nagy lendülettel dolgozni kezd. Ir, fordít, felolvasásokat tart. Megválasztják a PEN club főtűtkárának, munkatársa lesz a Márton Áron erdélyi püspök és György Lajos szerkesztésében megjelenő *Erdélyi Iskolának*, tagja az *Erdélyi Irodalmi Társaságnak*, a marosvásárhelyi *Kemény Zsigmond irodalmi társaságnak*, az *Erdélyi Helikonnak*. Közben két verses kötete jelenik meg. Az első *Leselkedő Magány* címen 1928-ban, a második *Nagycsütörtök* címen 1934-ben. Harmadik verseskötetének anyagát saját maga rendezte sajtó alá. Ez az *Angyalok citeráján*, amelynek megjelenését már nem élhette meg.

Közben rengeteget fordított, a legkiválóbb román írók és költők műveit, mint Mihail Eminescu, Tudor Arghezi, a kolozsvári Emil Isac és a piarista gimnázium román-nyelv tanára, Octavian Sireagu. Latinul, románul, angolul, franciául, olaszul és németül beszélt. Lefordította a német Ernst Toller *Fecskék Könyve* c. művét, amelyet a kiváló erdélyi művész, Gy. Szabó Béla illusztrált fametszeteivel. Közben a *Pásztortűz* technikai szerkesztőségét felcserélte a *Keleti Ujság* helyettes szerkesztői tisztségével, amelyet haláláig töltött be. A lap Brassai utcai helyiségében dolgozott vele együtt ujságíró-munkatárs-ként e sorok írója.

2.

Az EMBER törekeny alkatú volt, sápadtarcú, finom. Rendszerint sötét ruhát hordott, és abban az időben már kezdett kopaszodni. Sokat cigarettázott, és szemei pirosak voltak a sok éjszakázástól. A lap reggel jelent meg, a munka orozslánrésze, az anyag átnézése, összeállítása az éjjeli órákra maradt, amikor már csak elvétve koppantak léptek a ház Tűzoltó-torony felé tekintő homlokzatának ablakai előtt. Keskeny, meglehetősen gyöngye világitású szobában töltötte utolsó éveit. Leghűségesebb munkatársa, a gépiprózó F. Jolán elbeszélése szerint — akinek egyik legnagyobb versét, a *Psalmus Hungaricust* ajánlotta — Dsida robotnak érezte a szerkesztőségi munkát, amelytől megválni nem tudott, de nem is akart. *Búcsú az elitéltől* c. versében „villamosszéknak és vesztőhelynek“ nevezte a szerkesztői széklet, hol „halmi keserű és édes is egyszerre“, olyan

villamosságoknak, amely őt lassan és biztosan megöli. Munkáját mégis lendülettel és jókedvűen végezte. 1935 január hetedikén lépett be a lap munkatársai közé és tizedikén jelent meg első írása — egy hírfej — a *Főtéri galambok*. Bár szerkesztő és költő volt, nem vetette meg a munka apraját. „Nem nagy dolog, de bosszantó“, „Vallomások“, „Szó közöttünk ne maradjon“ címmel vezetett rovatokat, amelyekben a legapróbb emberi problémákkal foglalkozott. Ha a szerkesztés munkáját befejezte, nem tudott hazamenni. Csatangolt az éjszakákban, vadászott valakire, aki hazakísérje és akivel elbeszélgethet. Ha mást nem talált, egy-egy ismerős bolti-őrt keresett, aki azokban az időkben fejezte be szolgálatát, vagy pedig felkereste a pihenni nem akaró mulatozó társaságokat és szórakozóhelyeket. Éjszaka virágzott... Szerette a zenét, a természetet. Sportolt, lakásában kaktuszt, aranyhalakat, kanári madarakat telepített. Mikor a cigarettázás szenvedélye elhatalmasodott rajta, pipázni kezdett. De mindennekfölött beteg volt, súlyos beteg. Gyermekkori skarlát következtében szíve magymértékben legyőngült, és már akkor előrelátható volt, hogy nem fog nagy kort megérni. Valóban, a halál gondolata ott bujkált költeményeiben. Az éjszakázás sem tett jót egészségének. Egy percre sem volt kétsége afelől, hogy meg vannak számlálva napjai.

3.

A KÖLTŐ mintegy szintézise volt annak a három eszmei áramlatnak, amely azokban az években Kolozsvárt, az erdélyi irodalom középpontját jellemezte. Első volt a kisebbségben élő magyarság élet-halál harca a nacionalizmus és a sovinizmus ellen, amelyet Károly király abban az időben mindenható diktatúrája jelentett; második a magyarságért való aggódás; a harmadik küzdelem a társadalmi igazságtalanságok ellen. A leghaladóbb eszméket abban az időben a *Korunk* folyóirat képviselte, élén Gaál Gáborral, a baloldali erdélyi ujságírás vezéralakjával, a folyóirat alapítójával. Amíg Erdély sarkában, Brassóban a *Brassói Lapok* hirdette az „új idők új dalait“, a kolozsvári New York szálloda éttermében, az ajtóval szembeni ujságíró-asztalnál, a hosszúhajú, zömök, arany keretes szemüvegű Gaál Gáborral az asztalfőn már ott ültek azok a férfiak, akik már a holnap, a jövő felé fordították arcukat.

Ebben a környezetben, ebben a légkörben élt és dolgozott Dsida Jenő. Ébren figyelt maga körül a világban, de szeme közben fölfelé is tekintett. Mert haladó volt, magyar volt és katolikus volt.

Haladó szociális gondolkodásának megismerésére elég elolvasnunk *Bútorok* című hosszabb versét, a harmincas évek munkanélküliségének ezt a lüktető, expresszionista költői eszközökkel megírt balladáját, vagy az *Amundsen kortársát* a kötelességét teljesítő, betegen is robotoló kisemberről, akit se hír, se dicsőség nem érdekel:

*Egyszerű, józan és kérlelhetetlen,
mint a kenyér,
mint a zárszámadás,
mint a kötelesség.
Nézz utána, barátom,
amint köhögve lép ki az északsarki hidegbe:
Kishivatalnok.
Kissé hajlott és deresedő.
Ötvenéves.
Amundsen kortársa.
Hős.
Az én apám s a te apád, barátom.*

Épp oly dokumentum-értékű ez a vers a maga korára, mint amilyen dokumentum ugyanerről a korról s ugyanerről a kishivatalnok-figuráról Werfel no-

vellája, *A kispolgár halála*. Ha egyszer valakinek eszébe jutna, hogy antológiát szerkesszen a harmincas évek Európájának kispolgáráról, a kistisztviselők nyomott, szorongó, robotba szürkülő, örömtelen és hősi kis életéről, bízást egymás mellé tehetné ezt a két „adatot“.

Ami Dsida Jenő magyarságát illeti: ki ne érezné ki az igaz magyarság mély szeretetét abból a lírából, amely a magyar költészet legjobb hagyományaihoz kapcsolódik, legszebb színeit szövi tovább, legzamatosabb nyelvi ízeit párolta magába? De van szókimondóbb vallomása is, elsősorban a sokat vitatott és húsz év távlatából egyes kifejezéseiben még inkább vitatható *Psalmus Hungaricus*, mely ugyan semmiképp sem tartozik Dsida legjobb versei közé, s ő maga is kihagyta kötetéből; de népe igaz szeretete lüktet benne (olykor kicsit kosztolányias hangszerelésben), s egyes részletei már-már szoltárszerűen nagyok. 1936 május 26 és 29 közt írta a kolozsvári sétatér szelíd gesztenyefái alatt, és „Jolánnak, drága kis munkatársának“ ajánlotta, „annyi szeretettel, amennyi egy ajánlásba bele sem fér“.

Mély katolikus hitét a családból hozta magával. Át- meg átszövik verseit a vallásos vonatkozások, minduntalan fölbukkannak bennük a vallásos képek. Nem mint kellékek, hanem hitelesen, őszintén — Dsida anyanyelve ez, mondhatjuk. Még ott is, ahol látszólag „közönyös“ dolgokról ír, hangja jellegzetesen, félreismerhetetlenül katolikus hang: katolikus lélek hangja. Éppen ez benne az igazán katolikus: hogy bármiről szól, abban „kimondatlanul“ benne van a hite — azt lehetne mondani, a szeme nézése, a ceruzafogása az, ami a verseit katolikusává teszi. Nem a tematikája katolikus, hanem az élet- és világlátása; de nem „propagandisztikusan“, hanem természetesen, önként adódóan — mint ha nem tudna, csak ezen az anyanyelvén beszélni. Csak egyetlen példát említünk a sok közül — egyetlen, mely egyben a legnagyobb katolikus magyar versek közé tartozik, s a legszebb magyar versek közé általában: a *Nagycsütörtök* címűt.

4.

Miről szól a *Nagycsütörtök*? Erről:

*Nem volt csatlakozás. Hat óra késést
jeleztek és a fulltag sötétben
hat órát üldögéltem a koczárdi
váróteremben, nagycsütörtökön...*

Dsida versei általában nem „nagy dolgokról“ szólnak. Kevés költőnk van, aki oly kevésé lépne „föl“ a legegyszerűbb valóság fölé, amikor verset ír, mint ő. De ez a mindennapi valóság végtelenül mély, ha ő nézi, és végtelenül tündéri. Ha „fejlődést“ keresnének költészetében, egyik ilyen fejlődésként ezt regisztrálhatnánk: korai verseinek eredendő szomorúsága lassan, mint a köd, fölszáll; egyre jobban meglátja az apró valóság varázslatos költészetét. Talán sehol annyira nem látni ezt, mint szerelmes verseiben, ahol szinte ölelkezik egymással, de itt a földi világban, a földi és a földöntúli. Például a felejthetetlen *Viola*-ciklusban (Mért borultak le az angyalok *Viola* előtt), „egy nyári alkonyat csodálatos történetében“, ebben a modern legendában, amelynek rokonait keresve egyaránt gondolhatunk Gelléri Andor Endre tündéri realizmusú novelláira, meg egyes olasz neorealista törekvésekre. Egy kirándulás története ez a ciklus, s az „esemény“: *Viola* lábát föltörte a cipő, hazáig még nagy út van, viszont a szerelmeseknek nincs pénzüik autóbuszra, illetve csak egyetlen jegyre van. A költő átadja ezt a pénzt a sántikáló *Violának*, de ámulva látja, hogy a pénz egy koldúsasszony kezébe vándorol, mert

*Viola nem birt tenni szíve ellen,
mely könnyes lett és puha mint a vatta
s oly mozdulattal, amely csupa kellem,*

*minden pénzét a bús anyának adta.
Majd mint vezér, ki súlyos sebesült bár,
de legnagyobb győzelmét most aratta
s hiába vére itt-ott átalút már,
kemény mosollyal léptet felmagasztalt
útján, ahol az ünneplés s az üdv vár,
Viola is, bár égő kint tapasztalt,
öntudattal, hogy úgy van jól, amint tett,
büszkén indult, amerre vitt az aszfalt
s merről a város kéklő tornya intett.*

A költő nyugtalanná válik, mert látja: nem méltó Violára, aki másokért lemond és tetteivel vallja meg hitét. Ő bizony kéregető előtt sokszor elhaladt, éhezőt nem ölelt meg, megmosolyogta azt, aki másokért halált halt, és elkerülve a hősiesség útját, egyszer sem hevült igaz áldozatra.

*Krisztus nevét bár egy
életen át zengem, —
egek fényessége,
mennyeek békessége,
szentek egyessége,
nem fogad be engem...*

Viola végül csodálatos módon megdicsőül Isten és emberek előtt. Angyalok emelik öleikbe, repítik a szalmatetős kalyibák és a törpe akácfák csúcsa fölé, míg lent a kutyák ujjongva csaholnak, a szénásszekerek lovai égnék tartják fejüket és nyerítenek, arany Viola szép homlokán megbomlanak a fürtök, megharsannak a mennyei kürtök, az emberek térdre hullanak, a gyerekek mutogatnak és

*mint kondult meg fékeveszeten a nagy város
valamennyi harangja
ging, gong, mindez a kis Violáért!
ging, gong, ne sajjogjon a lába szegénynek!
zúgja harang és orgona bűgja, pengeti lant és
harsona zengi:
Angyalok asszonya Ő és ülni fog egykor az Úrnak
jobbja felől.*

5.

A HALÁL, amely gyermekkorra óta kerülgette, az élet derús percei után, 1938 elején legyintett feléje. Egy bái éjszakán meghült és szívburokgyulladással kórházba szállították. Trombórist kapott és az orvosok tehetetlenül állottak betegágyánál. Iszonyú láz gyötörte hetekig. A szülői házba kívánczkzott. Halálos betegen mondotta tollba *Azrael árnyékában* c. versét. Szülei lakására szállították, de itt már csak 48 órát élt. 1938 június hetedikén este 9 órakor halt meg.

Sírja széléhez egy magas, őszhajú bölcs, az 1918-as őszirózsás forradalomban tanúsított magatartásáért kegyvesztett volt tanfelügyelő, Krenner Miklós, az erdélyi magyar ujságírás nesztora, a legendás hírű *Spectator* lépett, akít a népek megbékéléseért írott vezércikkéért hat havi fogházra ítelt a román királyi bíróság és a következőket mondotta:

„En, kisebbségi életünk lelkiismeretének egyre ingerlékenyebb bírálója itt e sirmál vagyok kénytelen megismételni azt a rémítő vádat, hogy ebben a borzasztó elesettségünkben sem tcszünk egyetlen érdemeset sem a kellő időben, a kellő helyre. Vajjon megadtuk-e itt állandó szorongatottságunkban Dsida Jenőnek azt, ami őt joggal és mindnyájunk javára illette volna? Ő ifjú lángész volt, erdélyi irodalmunk legnagyobb ígérete, a lírai regény byroni magaslata

felé szálló költő, a formaművészet mestere, a költői élmény elárulása nélkül, a mesteri műfordító, az új klasszicizmus és szellem egyik legvitézesebb lovagja, aki úgyszólván semmit sem kapott, csak sovány anyagi lehetőségek olcsó életét, egy napilap segédszerkesztői tisztét. Össze tudta kötni az eget a földdel; úgy járt naponként Istenhez, mint a szívesen látott vendég. Ez a törekény ember, akinek a szíve mint bomlott óramű zakatolt, megnyugodott végzetében, mert hitt az élet igazi értékében, de még jobban hitt az örökkévalóságban. Betegsége egy késői szakában vasárnap délután úgy lettem, hogy a Mater Dolorosa kezét fogva, fennhangon olvasott imakönyvből. Az ilyen perc, amelyre azt mondjuk: megrendítő. Az egész végtelenség ránkhajlik és érezzük a „kődoszlopán rejlő Istenséget“. Numen adest. Aki Istennel csak ösztönös érzésekkel, pontos szavak nélkül tud beszélni, érzi az ilyen nagy szerelem óriási fölényét és igazságát. Ilyen halandó és halott nem csalódhatik hitében. Valóban boldog kell legyen a szent halálnak az az énekese, aki felismerte, hogy

..... élet és halál, egy a kettő.
 Tő, amelyen a reggel és este terem.
 S amit balkezevel visszavett Ő
 a jobb kezéből ismét elnyerem...

6.

Húsz év óta pihen a költő teste a kolozsvári házsongárdi temetőben. Kriptájának homlokzatán márványtáblára vésve aranybetűkkel ezek a sorok állanak:

*Megtettem mindent, mit megtehettem.
 Kinek tartoztam, mindent megfizettem.
 Elengedem mindenki tartozását,
 Felejtsd el arcom romló földi mását...*

Húsz év alatt a test összezsugorodott és moraknyi porrá változott. De szelleme megnőtt, és kortársai megérték „a költő feltámadását“.

DSIDA JENŐ UTOLSÓ VERSEI

I.

*Lássuk, vajjon itt a habos verejték
 s jajgatások rettenetes hevében,
 véres arcú rémületek között is
 úr-e a szellem?*

*Megkínözva száz hernyófogóval
 rá tudnék-e még mosolyogni csöndes
 révedéssel régi görög hegyekre
 s zengeni ritmust?*

*Drága múzsa! Hajdani boldog esték!
 Daphnis és Chloë derűsen patakzó
 szép szerelme! Árad a tenger, tenger
 tiszta szelével!*

*Mindig vágytam délre, mióta élek,
 úgy kószálni Athos ezüstös ormán
 és a porló Akropolis kövére
 hajtani főmet.*

*Boldog lennék már, de zokogva boldog,
 bár ha eljutnék rogyadozva, mászva
 bús betegszobám napos ablakáig.
 Ez se lehet már.*

II.

Horváth néni felnyöszörög,
vastag varas seb a szája,
enni nem tud, inni nem tud,
még nézni is undor rája.

Csupa varas seb a szája,
csupa vastag seb a teste,
beszélni sem tud már régen,
véknyan elsírdogál este.

Erintetlenül kerül ki
hült kávéja, híg ebédje,
gyűrt ágyában égve fetreng
Isten bélpoklos cselédje.

Mikor éjjel sírni hallod,
jön, hogy a melledet verjed.
Az ápolónővér mondja:
minden seb csak terjed, terjed.

Horváth nénit kezegetik,
csöndes türelemre intik,
majd meggyógyul pár hét múlva...
(Nekem is azt mondják mindig.)

III.

Parányi pirula.
Itt a lámpaoltás.
Miatyánk ki vagy a mennyekben!
Mégint egy sikoltás.

Aludni, aludni,
Csendes, nyugalom, béke.
Szenteltessék meg a Te neved.
Lesz-e ennek vége?

Magas bácsi sóhajta,
Aki meghal, jól jár.
Jőjjön el a Te országod!
Hat az altató már.

Csillagok villognak.
Hunyorogva int egy.
Legyen meg a Te akaratod.
Nekem minden mindegy.

AZRAEL ÁRNYÉKÁBAN

Fehér haldokló koldusok.
Azrael szárnya megsuhog,
s nyomában, mint a tinta, foly
ezer puha, meleg bagoly.

Síró, piciny, beteg hitem
eldédelgetem szelíden,
de amikor elszenderül,
úgy ittmaradok egyedül.

Husvétra készülnek talán,
csengő cseng barikák nyakán.
Itt süt, pirit, pofoz, gyaláz
a láz, a láz, a láz, aláz,

Reszketve sárgul a kezem.
Bibliára emlékezem.
Ecetet iszom untalan.
lándsza dőfi át oldalam.

Ezüst harang. Folyik a könny.
Mögötte jön a hús közöny.
A szem sötét, semmit se lát.
Aludni ötszáz éven át.

... Aludni ötszáz éven át.

Az I—III. sz. verseket Kardos Klára közli, akihez a szöveg (Magyarországon még nem jelent meg) annakidején Reményik Sándor szívességéből került. A III. vers végéhez Reményik Sándor ezt a megjegyzést fűzte: „A két utolsó sor, melyet leírt. Tökéletes befejezés, bár ő töredék-versnek érezte. S milyen Egész!”

Az „Azrael árnyékában”-t feleségének diktálta halálos ágyán a kolozsvári Zsidó kórházban. A verset Mátrai Béla közli.

Több, mint féleztendeje tartott a háború és a párisiak megszozták. Mint-hogy senki sem támada: a Maginot-vonal szilárdan állt. Gamelin tábornok, a hadsereg főparancsnoka valamennyi arcképen oly nyugodtnak és oly megnyugtatónak látszott; az utcáról eltűntek a gázálarok is; legfőljebb cukrászda kiskakákban láthatta az ember még olykor apró másukat, ezüstsínű kartonból, csokoládécukorkáival megrakva.

Marcel Monnier doktor most is, mint a békeidőkben, a 14. kerületi kórházban dolgozott. Minden reggel, pontosan kilenc órákor, két orvostársával és Klára nővérrel együtt (az irlalmasnővérek rendjéből), az élen Bosselier professzorral, a főorvossal, végiglátogatta a kórház betegszobáit. Ezután a műtőteremben, majd az ambulancián tevékenykedett. Este hat órákor hazament, belebújt mindkét könyökén hatalmas lyukkal ékes, kényelmes, öreg kék kabátjába, és saját gyönyörűségére történeteket irdogált. Ezekben a történetekben gonoszlelkű emberek szerepeltek, akiknek lelkéből azonban a sors keze eltüntette a gonoszságot. A sors keze az események során oly mesteri ügyességgel működött, akárcsak Bosselier professzor keze a műtételnél. Dr. Monnier félnék, álmodozó ember volt. A rosszaságot valamiféle betegségnek tekintette és történeti hősei iránt meleg részvétet érzett.

A kétemeletes Monnier-ház egy keskeny zsákutca végében bujt meg. Egyik emeleti szobáját Rudolf Swetz úr bérelte, egy csehszlovákiai menekült. A ház dr. Monnier nejeknek, Madame Amélienek tulajdona volt; ebben a házában feküdt az a megtakarított pénz, amit Madame Monnier baletthölgy korában, egy török déligyümölcskereskedő barátánójeként összegyűjtött. A cukrozott déligyümölcs túlzottan bőséges fogyasztása következtében Amelie fokozatosan gyarapodott, mind súlyban, mind terjedelemben s bár a keleti férfiúnak ez nem volt ellenére, idővel végetvetett a táncosnői pályafutásnak. Ez viszont már nem volt inyére a töröknek, akinek becsvágya, tekintélyi okokból, megkövetelte, hogy egy baletthölgyet mondhasson barátánójeknek. Ígyhát, mikor Amélienek meg kellett válnia a színpadtól, a török viszont megvált őtöle. Az emberek kinevették Amelia balsikerét a művészetben és szerelemben, ő pedig gyűlölettel felelt jókedvükre. Megszakított a laza erkölcsök és könnyű kedély világával minden kapcsolatot, magányossá lett és szíve besavanyodott. Majd férjhez ment távoli rokonához, az említett Monnier úrhoz, aki már régen szerelmes volt belé, még akkor, midőn apró túllszoknyácskákbán lebegett a színpadon, és beérte szerelmének ezzele a kései és már nem is túltértékes díjával.

Tizenöt esztendeje voltak házások és házasságuk jó volt. Madame parancsolt és Monsieur engedelmeskedett. Madame — férjén kívül — az egész emberiséget utálta. Takarékos volt, olyan takarékos, amilyen csak egy francia kispolgár asszony tud lenni, és a háznál minduntalan kitört a botrány, mert Luise, a mindeneslány időnkint kijelentette, hogy azzal a kis ennivalóval, amit ő Madametól kap, lehetetlen jóllakni. Ha dr. Monnier tanúja volt az ilyen jeleneteknek, arca rendkívül aggdó kifejezést öltött, szemhéjei szaporán pislogtak és könyörgő hangon szolt: „Ne t'echauffe pas, chérie!”

Amelie egészen rendkívüli ellenszenvvel tüntette ki a bérlőt, Swetz urat. Swetz úr állandóan hátralékban volt a lakbérral, gyanús külsejű látogatókat fogadott (nem is csinált titkot abból, hogy összeköttetésben áll a hazájában működő ellenállási mozgalommal), az éhező Luise-nak suttymban jó falatokat dugdosott és többrendbeli finom öltönnyel rendelkezett. Holott Monnier úr ruhatarára siralmas állapotban volt. Madame elkeseredését még fokozta az a rokonszenv, amelyet Monnier úr táplált az iránt a férfiú iránt, amely rokonszenv a légvédelmi pincékben folytatott éjszakai beszélgetésekben nyilvánult meg. Ez az ócska házilommal, Monnierék bóröndjeivel és egy falmélyedésben

Alfred Polgar 1875-ben született Bécsben. 1933-ig Berlinben, majd egy ideig Bécsben dolgozott; az Anschluss elől előbb Franciaországba, majd onnét Amerikába emigrált. Kítúnó színikritikus volt (*Igen és Nem* címmel jelentek meg 1927-ben kritikái). Főként rajzokat, karcolatokat, novellákat írt. Gyöngéd lírájú, enyhén szkeptikus szellemű író; de háborúellenes írásában erős emberi indulat lobog. 1955-ben halt meg.

tárolt kertiszerszámokkal megtömött pince nevetséges védelem volt bombatámadások esetére. Félmagasságban még az utca szintje fölött feküdt s ezzel egy kis ablak révén összeköttetésben is állt. Éjszakánként jéghideg volt benne és a szenesládán, meg a kivénült, törötttrúgos kanapén ugyancsak kényelmetlen ülés esett. Monnier úr, vállalai köré tekert ágyszerítővel kuporgott rajta, míg Swetz puha, vastag felöltőjébe burkolózva üldögélt.

A két úriember meglehetősen kételkedően nyilatkozott Franciaország harci-készségéről, de még inkább győzelmi elszántságáról és Madame Monnier boszszankodott, kettejük bizalmas társalgását hallgatva. De egészen különösen boszszankodott Swetz úr köpenye miatt. „Pompás köpeny“ — mondta mérgesen.

— Kifordítottam — mentegette Swetz úr a köpenyt, mintegy enyhítő körülményt keresve —, most aztán megint olyan, mintha új volna... Kár — tette hozzá később —, hogy emberekkel ezt nem lehet megcsinálni.

— Ha az emberi lélekre gondol — jegyezte meg dr. Monnier —, annál, azt hiszem, nem lehetetlen.

Odakint, a pinceablakon valami kaparászott. Madame Monnier kinyitotta az ablakot és beengedte a macskát. Swetz úr megjegyezte, hogy ezt az ablakot tulajdonképpen be kellene falaztatni. Madameot erre felháborodás fogta el. „Úgy? és ki fogja azt megfizetni? Talán bizony én?“ Dr. Monnier szemhéjai verdesni kezdtek: „Ne t'chauffe pas, chérie!“ — dünnyögte.

Június első felében néhány százezer pár német csizma dübörgött végig a francia földön és francia löttesteken. És ezekben a napokban elhajtott, vagy elfutott Párisból, aki hajtani és futni tudott. A városból, mintha csak kilyukadt volna, mint a vízár, özönlöttek az emberek délnek.

Madame Monnier elvetette azt a gondolatot, hogy a házat és holmiját sor-sára hagyja. Ígyhát ottmaradt férjével és Louise-sal együtt a Rue de Commandant Marchand 31. számú házban. Swetz úr azonban csomagolt. Jóbarátok szereztek a meneküléshöz egy kimustrált tejeskocsit s hajlandók voltak őt magukkal vinni. Megbeszélték, hogy délután öt órakor érte jönnék. Swetz úr begyömöszölte ruháit és fehérműjét nagy szekrényböröndjébe, könyveit és írásait pedig néhány kisebb táskába. De a kocsit öt óra helyett már három órákor a kapu előtt állt, teletömve emberrel és holmival. Még más városrészből is fel kellett szednie valakiket, s azonnal indulnia tovább. A legcsekélyebb poggyász számára sem volt már rajta talpalatnyi hely sem. Egy-kettő, beszállni és gyereünk! Madame Monnier és Louise ott álltak a kapuban, amikor Swetz úr benyomakodott a zsúfolt kocsiba. Odabent verejtékes arcú, zilált vonású emberek szorongtak. A járókelők megálltak és haragos, irigy szemmel bámulták a szerencéseket, akik el tudnak menekülni. A macska keresztülzaladt az útesten. Nyomorúságos pillanat volt. „Szerencés út!“ — mondta Madame Monnier hűvösen. „Isten velük, reményem, hamarosan újra itt leszek!“ — kiáltott vissza Swetz úr. Luise könnyes szemmel intett búcsút portörölőjével.

Madame Monnier és a lány aztán fölmentek Swetz úr elhagyott szobájába. Ott álltak a bőröndök: a kulcsok a zárban lógtak, a nagy szekrénybörönd fedele nyitva, még sikerült teljesen becsomagolnia. És ott függött a puha, vastag köpeny is. Madame Monier levette az akasztóról, az ablakhoz ment vele és alaposan megszemlélte a szép ruhadarabot. „Szegény jó Swetz úr“ — mondta Louise — „csak valami baja ne essen“. Monnier úr éppen most bandukolt felfelé az utcán, karján vékony, agyonhordott felöltője. Madame Monnier félretette Swetz úr köpenyét és bezárta a bőröndöket. „Apoggyász a pincébe jön“ — rendelkezett.

Két nappal később Hitler gépei bevonultak Párisba: a vasból valók és az emberhúsból valók is.

A Monnier házaspár külső életmódján nem sokat változtatott a megszállás. A doktor továbbra is bejárt a kórházba. Hűvös időben Swetz úr felöltőjét viselte. De csak nagyon kedve ellenére. Sokáig makacsul vonakodott, nem akarta felvenni. De aztán egyszer csak eltűnt foltozott, ócska felöltője, az egyetlen, amit magának mondhatott. Madame Monnier becserelte tüzelőre.

Swetz úrtól nem érkezett semmiféle hír.

Egyszer keresték. A francia rendőrség egyik tisztviselője kérdezősködött felőle. „Már június elején eltűnt — mondta neki Madame Monnier — minden holmijával együtt.“

— Ha hallanak róla valamit — kötötte lelkére a rendőrségi ember —, azonnal értesítsenek bennünket.

Ha Madame és a doktor között a társalgás olykor Swetzre terelődött, az asszony mintegy vigasztalásul kijelentette:

— O, az már régen Amerikában van azóta, vagy valahol máshol, a világ túlsó végén. És napról-napra könnyebben győzte meg magát, hogy nincs oka lelkifurdalást éreznie, amiért a bérlő otthagytott holmiját — mely immár gazdátlan jószág — birtokba vette.

Swetz úr azonban nem volt Amerikában, sem valahol máshol, a világ túlsó végén, Swetz úr Párisban volt.

Néhány mérfölddel a Porte d'Orleans-on túl a tejeskocsi befordult az árokba. Swetz úrnak betört a feje és a bal térdkalácsa szétroncsolódott. A többiek szépen lefektették az országút mellett a szántóföldre és folytatták sivár útjukat, melynek nem volt célja, csak iránya. A sebesült elvánszorgott a legközelebbi házsorig. Ez Páris egyik elővárosához tartozott a legkülső délkeleti peremen, ahol a város lassankint szabad mezőkké bomlik. Kisemberek laktak erre felé, olyan emberek, akiknek eszükbe sem jutott, hogy jólismert nyomorúságukból elszaladjanak az ismeretlen nyomorúságba. Olyan emberek, akik kimentek volna a barrikádokra, ha Páris emelt volna barrikádokat. Ambroise Lercard úr, hivatása szerint foltozóvarga, legfelsőbb hajlandóságánál fogva pedig a fennálló világrend szenvedélyes ellenzője, szállást adott a hajótörött menekültnek, anélkül, hogy sokat faggatta volna: honnan és miért? Mire Swetz úr újra sántikálni kezdhetett, az Eiffel torony tetejéről már a horogkeresztes zászló lobogott.

A következő hónapokat a suszternál megbújva töltötte. A Rue du Commandant Marchand-nak közelébe sem merészkedett. Egy napon azonban emigráns-razziákról olvasott az újságban és arról, hogy azoknak, akik elmenekültek a városból, elkobozzák lakásukat és a holmijukat. Tudta, hogy kis sárga kezításkájában egy névsor van, egy csomó címmel; ha az a németek kezébe kerül, ez otthonmaradt barátai számára biztos halált jelent. Induláskor, a nagy sietségben elfelejtette ezt a névsort magához venni. De talán még nem járt a Gestapo a Monnier-házban, talán még hozzáférhetne a poggyászhoz. Mindenestre meg kellett kísérelni, ha mégoly veszéllyel járt is. Elhatározásában olyan megfontolások is megerősítették, amelyek már túlmutattak a logika határain. Vagy nem volt-e világos, hogy a sors csak azért rendezte ezt a balesetet az országút árkában, hogy őt, Swetz urat rákényszerítse a Párisban maradásra s így megadja neki a lehetőséget, hogy elhárítsa barátairól a veszélyt?

Elindult hát a Rue du Commandant Marchand 31. sz. ház felé.

Louise a kapu előtt állt, a lehullott őszi faleveleket söpörgette össze a járdáról.

— Jézus-Mária, Swetz úr!...

Az nem engedte tovább beszélni. Mohón kérdezte:

— Kerestek már a németek?

A lány a fejét rázta.

— Itt van még a poggyászom?

Louise igent bólintott.

— Hol?

— Lent a pincében.

A férfi a pinceajtóhoz futott. De a bőröndkulcsok nincsenek nála. Viszszafordult.

— A táskakulcsok?

— Madame-nál vannak.

— Itthon van Madame?

— Itthon.

Swetz úr tele volt bizalmatlansággal Madame Monniert illetően; ismerte ellenszenvét is. De a táskát egyszerűen magával vinni mégsem mert: Párisban, azokban a napokban, egy férfi, bőrönddel a vállán, biztos lehetett benne, hogy feltartóztatják.

Fontolgatásra, töprengésre nem volt idő.

— Louise, okvetlen ki kell vennem valamit a poggyászból. Gyorsan!

A kulcsokat! Mondja meg Madame-nak, hogy itt vagyok! Könyörgöm, adja ide a kulcsokat!

Louise tudta, hogy Madame Monnier régesrégén a sajátjának tekinti Swetz úr holmiját. Azt is tudta, hogy a rendőrtiszt meghagyta: „Ha hallanak róla valamit, azonnal értesítsenek bennünket.”

Madame Monnier bosszús arccal ült íróasztalánál — számadásokat vizsgálgatott. A pillanat határozottan kedvezőtlen volt Louise küldetése számára.

— Mit akar? — kérdezte Madame.

— Vissza kell vinnem az üres üvegeket.

— De aztán ne maradjon megint oda órákig.

Az üvegek a konyhában voltak, s az út a konyhába a Monnier házaspár hálósobáján vezetett keresztül. És a hálószoba öltözőasztalán ott állt Madame szalmából font kulcsoskosárcája, benne a három lapos kis táskakulcs is, keskeny bőrszalagra fűzve.

A kulcsok eltűntek Louise kötényzsebében és egy perc múlva Swetz úr kezében voltak.

Leszaladt velük a lépcsőn. Szívében áldotta a derék Madame Monnier-t.

Kivette a kis sárga táskából a sorsterhes papírszeletet, zsebredugta és a pinceajtóhoz futott.

A kapualjból férfihangok hatoltak hozzá, s köztük Louise hangja is, aki azt mondta: „Odafönt, a második emeleten.”

Swetz úr visszatántorgott a pincébe és dermedten állt. Fölötte kemény, ütemesen összevágó léptek kongtak, fölfelé a lépcsőházban. Hallott az utca felől is közeledő lépteket, aztán eltávolodtak, majd ismét közelebb jöttek. A pince ablakán át Swetz úr láthatta azt a férfit, aki odakint föl-alá járt. Igen, azok! közül való volt. Ez az ábrázat, ez az ostobán önhitt, magabiztos kifejezés, ezek a halszemek, ez a merev, szinte pánélbaerőszakolt arc — félreismerhetetlenül.

Lehet, hogy őt keresik, de az is lehet, hogy egészen másért jöttek, beszállásolásról, vagy más effélééről van szó, és röviden elvonulnak. Swetz úr várt és hallgatózott.

A Gestapo-emberek ezalatt odafönt a lakásban mindenfélét meg akartak tudni Madame-tól. Azt is megkérdezték: „Maradt itt holmija?” És minapi, a francia rendőrséggel szemben tanúsított bátorsága most cserbenhagyta Madamot. Szívében haraggal telve így felelt hát:

— Hagyott.

— Hol van?

— A pincében —

És Swetz úr ismét hallotta a döngő lépteket, ezúttal lefelé a lépcsőn. S hallotta Madame Monnier hangját, amint izgatottan bizonygatott valamit.

Leértek a kapu alá. „Jobbra — mondta Madame Monnier — a pince jobbra van.”

Swetz úr megértette, hogy életének sorsdöntő órája ütött. De még nem adta meg magát. A falifülke előtt, melyben a kertiszerszámokat tartották, ferdén ott állt nagy szekrénybőröndje. Benyomakodott a fülkébe, a bőrönd mögé.

A pinceajtó kinyílt, a Gestapo-emberek és Madame Monnier lejöttek a pince néhány lépcsőjén.

Az asszony Swetz úr egyik ládájára mutatott. „Ez itt az övé” — mondta. Az egyik férfi krétával megjelölte a ládát és ugyanezt tette Swetz úr kézitáskáival és nagy kartondobozával.

Most ott álltak a nagy szekrénybőrönd előtt, mely tele volt Swetz értékes ruhatárával. „Hát ez itt?” — kérdezték a Gestapo-sok.

— Ez itt? — visszhangozta Madame Monnier, hogy még egy másodpercet nyerjen, mielőtt válaszol. Szívét dühös keserűség szorította össze. Most szolgáltassa ki azt, amit már régen saját jogos tulajdonának tekintett? — és elfojtotta benne a félelmet. Így sólt: „Ez itt az uram holmija.”

A két férfi tekintete elengedte a ládát és az asszony felé fordult. Ahogy ott állt előttük, nagy virágos kartonpongyoláját — melynek a zsinórja hiányzott — görcsösen összefogva domború hasán, a kúszált szürke hajtincsek köré csavart kockás konyharuhával — hátul lecsúszott a tarkójáig —, szája és arca

kesernyés-édes fintonba torzulva: mérhetetlenül neveltséges volt. A farkas, aki Piroksa nagymamájának alakját vette magára.

A két fickó röhögött. Kicipelték a kretával megjelölt holmit a pincéből. A nagy bőröndöt otthagyták.

Madame Monnier térdei reszkettek. Leült a pincelépcsőre. A Gestapo-emberekkel és Swetz úr holmijával elrobogó autó zaja elhalt a Rue de Commandant Marchand-ban.

Madame Louise-ért akart kiáltani, de a hang torkán akadt rémületében: a szelvénybőrönd mögül, a falmélyedésből Swetz úr lépett elő. Odatámolygott Madame Monnier-hez, térdreasett előtte a szénporban, megragadta két kezét, felváltva csókolta őket és dadogva hálálkodott. Madame megtudta tőle, hogy ő olyan hősiességéről és olyan fenkölt nemeslelkűségről tett tanúságot, amelyenhez foghatót az egész világon hiába keresnénk. Továbbá, hogy megmentette nemcsak Swetz úr életét, hanem egész sor honfitársát, csupa derék, kitűnő hazafit attól a sorstól, hogy a hóhérok kezére jussanak.

— Abban a szempillantásban megérttem mindent — mondta Swetz úr — Ön tudja, hogy még ott vagyok a pincében ... O, Madame, utolsó lehettem el nem fogom felejteni azt a hangot, ahogyan Ön azt mondta: „Ez az uram holmija.“

Madame még össze tudott szedni magában annyi erőt, hogy „Louise“-ot kiáltson.

Swetz úrnak legfőbb ideje volt eltűnnie, ha a rendőrségi kijárási tilalom órája előtt haza akart érní. Mégegyszer „kezetcsókolt tehát s „köszönöm, köszönöm“ mormogta.

A kapunál ott állt Louise.

— Madame hívja magát — mondta neki Swetz és — Louise, Madame egy szent!

Az ijedtség elvette szegénynek az eszét — gondolta Louise.

Madame újra írósztalánál ült és Louise elmondta neki, amit el tudott mondani, kezdve Swetz megjelenésén. Elmondta a kulcsügyet is, készen arra, hogy elviselje a fejére zúduló vihart. De a vihar nem tört ki. Madame mindössze néhányszor bólogint, mintha azt akarná mondani: „Na igen, minden esetre“ és féloldalról sandított Louise-ra. Végül annyit mondott: „Hát rendben van, és ... nem, Louise nem tévedett ... és mosolygott.

— Akkor én most megyek, visszaviszem az üvegeket.

— Menjen csak, édes fiam.

— Édes fiam? Úgy látszik, ez is megbolondult — gondolta Louise.

Madame Monnier újra elővette számadásait... de a számok fölött kibámult az ablakon, föl, a kék-sárga- és rózsaszínekben ragyogó felhőkre. Az ég-alja olyan áttetsző, lehetfinom pasztellszínekben tündöklött, amelyenhez hasonlót sehol a világon semmiféle őszi este nem tud az égre festeni. egyedül a párisi őszi alkonyat. Madame Monnier már százszor is látta ugyanezt a világot, de — a baletben töltött évek óta — ilyen szépnek, mint ma, még soha. Az utcai lárma — hónapok óta — már csak búskomor, tompított, mintegy gyászfénybe burkolt moraj — behatolt a szobába. Madame Monnier-nek sírhatnékja támadt. Éspedig nemcsak az elmúlt félóra feszültségének reakciójaképpen, hanem, mondhatni, úgy egyáltalában. Szíve megtelt részvétellel: szánta Párist, jóságos Marcelljét, az embereket odalent az utcán, sajátmagát. Swetz urat. Micsoda szörnyű halálfélelmet kellett annak az embernek kiállania ott, a bőrönd mögött. Ő pedig megmentette az életét, és vele más, derék emberek életét is. Útőere gyors ütemben lüktetett, de ez nem volt kellemetlen. Emlékezetében felidézte a pincebeli jelenetet, minden legapróbb részletével együtt. „Ez itt a férjemé“ — mondta hangosan. És még újra átélte azt a pillanatot és a veszélyt, amellyel az színültig telve volt, Madame Monnier öntudatában cselekedete eloldódott az alacsony indítóoktól, amely vezette. Szívét sárgás szorította össze: vágy olyan emberré lenni, akihez az ilyen tett illenék: s ez a sóvárgás felébresztette álmából a jóság zenélőóráját.

Este elmondta férjének, hogy a Gestapo a házban járt és elvitte a bérlő holmiját. Swetz úr megjelenéséről hallgatott és Louise-nek is megtiltotta, hogy beszéljen róla.

A doktor felsóhajtott: — Ezer szerencse, hogy az a szegény Swetz idejében elmenekült Párisból. Ha ezek kézrekerítették volna, egek ura!...

— Hisz ezek olyan ostoba vadállatok — mondta Madame Monnier mély megvetéssel.

Másnap reggel, mikor a doktor kalap és kabát után nyúlt, hogy a kórházba induljon, Madame így szólt:

— Ez a köpeny túlságosan bő neked.

Monnier úr rendkívül meglepődött.

— Na ugye, hogy bő? — kiáltotta.

— Szét kell néznem, hogy egy másikat szerezzek neked. — Hangja mint mindig, ellentmondást nem tűrően csengett.

— Az még ráér, ne t'écheuffe pas, Chérie! Mostanában olyan enyhe idők járnak. Egyelőre nincs is szükségem semmiféle felöltőre.

Az asszony elengedte felöltő nélkül.

Délutánra megváltozott az idő. Vihar tört ki. Szélvész, zivatar. A kórháztól a Rue du Commandant Marchand-ig azonban háromnegyed órát kellett gyalogolni: jármű nem létezett. A doktor este borigázva, hidegtől vacogva ért haza. Madame azonnal ágybadugta. Szemrehányásokkal illette önmagát, hogy engedett érzelgős-erkölcsös gerjedelmeinek Swetz köpenyével kapcsolatban.

Másnap Bosselier professzor tüdőgyulladászt állapított meg. Madame Monnier hadakozott az Úristennel: ez volt hát a jutalom jócselekedetéért?

A professzor minden este eljött akkor is, amikor dr. Monnier már túl volt minden veszélyen. De egyszercsak, anélkül, hogy előre jelezte volna, hirtelen beszüntette látogatásait.

Vasárnap azonban Klára nővér jött el. Dr. Monnier éppen aludt. — Ne költse fel — mondta Klára nővér —, még éppen elég jókor meg fogja tudni!

Aztán elmondta Madame Monnier-nek, hogy csütörtökön, mikor Bosselier professzor kisszámú orvosi kíséretével — melyből betegsége előtt dr. Monnier sem hiányzott sohasem — éppen szokásos reggeli körútját tartotta a nagy kórtermekben, mikor megjelentek a német titkosrendőrség emberei. Az egyik beteget akarták elvinni az ágyából. Az illetőn előző nap súlyos műtétet hajtottak végre és képtelen volt fölkelni. Az emberek erővel felrángatták.

Pólyái felbomlottak és hosszú csíkokban úsztak utána a padlón. A rendőrök az ajtó felé vonszolták. Az ágyakból „Pfu!” kiáltások hallatszottak, néhány beteg hisztérikusan üvöltözni kezdett, majd egyszerre egy üvegporhár repült át a termen. Köpöcsészék, vizesüvegek, hamutartók követték. „Az egyik rendőrt — mesélte Klára nővér — olyan szerencsétlenül találta el a halántékán egy vizesüveg, hogy összeesett.”

— Szerencsétlenül? — kiáltott Madame Monnier — Talán szerencsésen?...

Klára nővér felelet nélkül hagyta ezt a kérdést és tovább folytatta beszámolóját. „Bosselier professzort a kíséretében lévő két orvossal együtt letartóztatták. Kijelentették, hogyha azt, aki a végzetes üveget elhajította, negyvennyolc órán belül ki nem szolgáltatják a németeknek, akkor... Képtelen követelés, mert a bombázás mindenfelől egyszerre kezdődött, úgyhogy még maga a tettes sem tudta volna teljes bizonyossággal állítani, hogy valóban ő volt. — Klára nővér elhallgatott, ölében összekulcsolt kézzel, lehajtott fejjel. Egy idő múlva szólt: „Ma reggel lötték őket agyon. Odakint Vincennes-ben. Bosselier professzort, dr. Pinlochot és Labault doktort.”

Madame Monnier kikísérte a látogatót az előszobába. A fogason ott függött Swetz úr köpenye. Az asszony rábámolt a köpenyre. „Adjon hálát Istennek — mondta Klára nővér —, hogy a férje megbetegedett és nem volt ott a kórházban csütörtökön... és ma reggel Vincennes-ben.”

Madame Monnier lekísérte a lépcsőn, ki egészen a kapu elé. Időközben beesteledett. Az utcai lámpák nem égtek, a házak előírásosan elsötétített ablakaiból nem tört elő fényugár.

— Vigyázzon az úton hazafelé, kedves nővér. Már egészen sötét van.

— Az ember megszokja a sötétséget — mondta Klára nővér és megpróbált mosolyogni.

Lassan lépegetett lefelé az utcán. Apácafőkötőjének két szárnya, mint két apró, fehér vitorla lengett tova a szürkességben.

Sík Ilma fordítása

SZENT FERENC ZSOLTÁRA

Juhász Gyula emlékére

*Assisi falához roskadt, galambszárnybajsú öreg,
anya, ki vemhét nem szülhette meg,
Firenze főterén megégetett boszorkány,
zsöllér, ki lelkét elkapálta,
s földjét a szikláról elfűtta az orkán,
s kiket városnagykok üttek halálba,
mert naívvul hittek, s védtelenek voltak,
eltévelyedtek Condottieri-k fortélyai közt,
kénsárga fogú hullaarcc-uzsorások adósai,
s spanyol tekerők, kéneső, eleven fák
Dante bugyrai mélyén,*

*és ti, ti, kristály-, ametiszt hegyárnyak
gyöngyszín, rózsafelhős, smaragdkék ég alatt,
vadzöld erdőbozontok, égbe szakadó szirtek,
évezredekig változatlanok,
társtalan szépség örök jelképei,
s alatta: lila, fehér-kék tüllszoknyát lebbentő
táncoslány-gyümölcsfák, örvény ciprusok,
s virágok: jácint, nárcisz, tulipán,
madárhangok nappal szembeverődő
fényküllői azúr dómkupolában:
hogyan férték össze e díszharmonióban?*

*Hát nem volt elég
az olajfák alatt könyörgő haláltusája ? :
„Ha a nárcisz-üveghegyek
ametiszt zenéje: a galambszárnybajsú aggé,
az elhagyott, a vemhevesztett nő,
a lelkét előrlő, malomhajtó rabé lesz:
akkor megéri“ — s vállalta a keresztet.
És csikorgatta fogát a keresztben
(nem sejtve előre: az idegek mimóza-gubanca
mily érzékeny). Görcsei csikorogtak örvény izmain.*

*S a csillagszülő csillagég csikorgása
egy szétrebbenő világegyetemben:*

csupán a pöre féreg kucorgása,
amely kuckót keres a védtelenben,
Ráviczorog a Csillag millió börtönrácsa:
„Ha mi villogunk nikkel-könyörtelenül,
miért lázadsz a dzsungel rendje ellen?”

„En Istenem, miért hagytál el engem?”
„Azért, hogy megváltsd...” — „Mit?” — „A Végzetet.”
S ő végül hitte: „Elvégeztetett.”

És minden ment tovább azóta is,
mint régen: a megváltott ember öl, kínoz,
lefőzve fekete kannibálok éhét,
s keserv-levében már-már szétveti e világot
egy iszonyú végső detonációban.

Hát ezért halt meg?...

Oh Isten, könyörgök,
nézd, én a madarakkal tudok beszélni,
csíz, cinke, rigó érti nyelvemet,
megért engem a bozontos ordas is,
lábamhoz ül, eztán füvet eszik,
mégha éhkel hal is...

Uram add, az emberekkel beszélőm,
adj csillagoknál is nagyobb erőt.
Értsék, hogy van emberfölötti szépség,
szépsége annak, ki feltétel nélkül szeret,
kristály-ametiszt alkonykék hegyárny,
jácintok kora tavaszi halála,
gyöngyszín-rózsafelhős smaragdkék ég alatt.
Mindenség hókristály-szép csillagrendje,
mely kihűlve is szüli újabb konstellációit
halottat élni zsondító szférazenéje...

A halált zárjuk körül ostromcingulussal,
ne az életet. Legyen a halálé a Magány.
Es legyen minden született, születendő
ember: fordult, füevő farkas.

Jánosy István

PYTHAGORAS TÉTELE

Írta Fendrik Ferenc

Azt hiszem, ötödikes gimnázista voltam, amikor Balogh tanár úr megütött bennem valamit s ha úgy-ahogy ember lett belőlem, ezt annak az ütésnek köszönhetem.

Nem szerettem tanulni; lekötötte érdeklődésemet a játék, bódultan olvastam May Károly könyveit s vonzott a csodálatosan szép Jánka. Csupa izgalmas öröm volt az élet. A valóságban: mászkálni a horgosok meredekjein, oduk, és rejtett kincsek után kutatni, aztán titkos jeleket vésni a fákba, télen ródlizni, hógolyózni; képzeletben Old Shatterhand-del és Winnetou-val kóborolni a végtelen prairie-ken, a „Datolyák honában“, „A Rio de la Plata mentén“ s figyelni, ha tágult orrllyukkal felhorkan „Rih, a nemes paripa“. Az iskolát börtönnek éreztem. Vadgesztenyefák nyújtóztak az ablakok előtt s belátszott a fillérdomb és a szőlőkarókkal teletűzdelt Egerszeghegy, amely olyan volt, mint egy tuskéshajú óriás. Évközben mindig kaptam intőt, de évvégén sohse buktam meg.

Az intőket anyám írta alá.

— Én szégyelném magam, Tibi, — mondta anyám s hosszú, fehér ujjai közé szorítva a tollszárat, utánozta apám kacskaringós aláírását. Ennél többet nem is mondott. Mindig valami nyugtalanság volt benne. Legtöbbet apám miatt aggódott, féltékenykedett, mert gyakran hajnal felé vetődött haza; ivott, vadászni járt. És beteges is volt; jóízű orvosságot szedett. „Neurolin-Balla“ volt az orvosság neve, barna, lapos üvegben állt az ebédlokrudencen.

Apámtól féltém. Hirtelenharagú ember volt. Egyszer megvert, de aztán megbánta.

— Megvertem a fiamat — zokogta részegen a cimboráinak és egész éjjel, nem tudni, miért, azt húzatta a cigánnyal: „Stiriában, Ajk faluban mi történt...“

Különben alig törődött velünk. Bőségesen adott anyámnak pénzt s ezzel eleget tett férji és apai kötelezettségének. Nem tűrte, hogy kellemetlen hírekkel fogadjuk, anyám se panaszkodhatott neki. Ha nővéremmel veszekedtünk, az asztalra csapott.

— Csend legyen! Pihenni akarok az otthonomban, értitek?

Ebéd után aludt, morogva ébredt, aztán elsétált hazulról. Reggel előtt nem is láttuk. Csak vasárnap vacsoráztunk együtt. A vasárnapi programhoz tartozott még a templombanencia. Elöl mentünk én és a nővérem, mögöttünk jött apám, anyám; anyám franciá parfümmel illatosan, apám szivarozva.

Az évvégi bizonyítványomat felhúzott szemöldökkel vette kezébe apám.

— Hadd lám! — Az elégségesekre leszegette a tokáját. — Ezért fizetem az instruktort?

De hogy egész évben mit csinálók, tanulok-e, azt sohse kérdezte.

Első gimnázista koromtól volt instruktorem. Somos osztályfőnök úr ajánlotta, mindjárt az év elején.

— Mondd meg édesapádnak... — borult komoly, ünnepélyes kifejezés az arcára, mint amikor az október hatodik megemlékezést tartotta a tornateremben — fogadjon instruktort.

Az instruktorkat is Somos osztályfőnök úr jelölte ki, hetedikes, vagy nyolcadikos, jótanuló, szegény fiút. Volt amelyik nyaggatott s utánanézett: feleltem-e, tudtam-e, mi van feladva. Az ilyet gyűlöltem s csak azon törtem a fejemet, hogyan csapjam be s hogyan húzzam ki minél kevesebb tanulással az órát. Bevált ötletem volt, hogy a latin szavakat felírtam egy papírra és be ragasztottam a tolltartóm belső fedelére, aztán úgy tettem, mintha szórakozottan nyitogatnám a dobozt s oda-odapislogtam a szavakra. Azt is kitaláltam, hogy akkor uzsonnázom, amikor ott van az instruktork. Szinte morzsánként ettem a kalácsot. Ha az instruktork folytatni akarta a kikérdezést, oktathva mondtam neki:

— Üriemberek evés közben nem beszélnek.

S mivel egyik instruktorkom apja se volt úriember, békénhagytak, míg befejezem az uzsonnát.

Nővérem is segített, hogy ne sokat foglalkozzunk a leckével. Ha otthon volt, amikor tanultunk, mindig bejött a szobámba. Lili három évvel volt

idősebb, mint én, tetszett neki, hogy az instruktorok bámulják. Feltérdelt egy székre, úgy könyökölt az asztalra s az instruktorok szeme ott járt a bluza kivágásánál; vagy a sarokba ült, átvetett lábakkal, térdig felhúzott szoknyával s a harisnyatartója csattját igazgatta. S közben beszélt; kérdezgette az instruktort az osztálytársairól, vagy mesélt az undok, irigy, árulkodó barátnőiről. Ilyenkor hálás voltam neki; általában nem szerettük egymást. Ő hülyének tartott és lefitymált, engem meg dühített, hogy folyton új ruhát kap s hogy tiszta jeles, pedig sohse láttam nála könyvet.

A legjámorabb instruktorom Szabó Bálint volt — még az algebrapéldát is vele íratam be a füzetembe s türelmesen várt, míg hazakerültem a Jánkáról — a legkonokabb, legerőszakosabb pedig Varga Miska. Miska abban a bizonyos évben instruált, amikor Balogh tanár úr megfordította az életemet.

Lili Miskánál is azzal kezdte, hogy felkönyökölt az asztalra, de a fiú kis feszeség után kimondta:

— Ne tessék haragudni, Lilike... de zavarni tetszik bennünket.

— Kérem, már itt se vagyok! — vonult ki sértődötten Lili.

Miska a tolltartó-trükkre is rájött. Amikor pedig egyik nap három tárgyból is jegyesre feleltem, délután több, mint két órán át gyötört.

— Letelt már az óra — ásitoztam.

— Addig nem megyek el, míg nem tudsz valamit.

— Majd este tanulok.

— Ki hiszi el? Elvállaltam az instruálásodat, felelős vagyok az eredményért. Sajnos, nem mondhatok le rólad, kell otthon a pénz.

Es kínzott makacsul, heteken át.

Lili szabadított meg tőle. Egyik délután megint bejött. Bosszantotta, hogy nem tudott hatni Miskára.

— Csendben leszek, csak kíváncsi vagyok, hogyan tanít — mosolygott az instruktorra és leült. Eleinte szendén, karbatett kézzel figyelt, majd bokától felfelé végighúzta a lábán a tenyerét, mintha ki akarná simítani a harisnyáját. Eszrevettem, hogy Miska odanézett, de aztán nyugodtan tovább magyarázott. Bármít csinált Lili, Miska nem vett róla tudomást. Másnap se.

— Te szegény, agyonszekíroz ez az alak. Akarod, hogy elirtsam innen? — kérdezte tőlem ravaszul Lili az óra után.

— No, hallod? Úgyis azzal fenyegetőzik, hogy szól apának.

Dehogy mondtam meg neki, hogy tudom, miért utálja Miskát.

A következő nap, alighogy bejött, fintorgatni kezdte az orrát.

— Milyen bűz van itt? Nem érzitek?

Én is szimatoltam.

— Tényleg. De mi lehet?

Lili körbejárta a szobát.

— Maga bűdös. A ruhája — állt meg Miska mellett.

— A ruhám? — vörösödött el a fiú.

— Dohos. Penészes.

— Nem tudom... lehetséges...

Ez szombaton volt. Hétfőn is ugyanabban a szürke, kockás ruhában jött Miska, de furcsán rövid volt a nadrágja, a kabátja ujjja és a kockák is mintha elkenődtek volna az egész ruháján.

Lili megint szaglászott.

— Rémes ez a bűz.

— Anyám kimosta a ruhámat... Más ruhám nincs — mentegetőzött lán-goló arccal Miska.

— Akkor biztos már beleette magát a bűz a testébe — vágta rá Lili.

— Nem tudom... — gyúrte a szótáramat Miska. — Nedves a szobánk, raktár volt, de... nem mondta még senki, hogy...

Lili, legyezve magát a kezével, felém fordult.

— Nem is értem, hogy tudsz ilyen bűzben tanulni!

Miska egy pillanatig a tintásüvegbe meredt, aztán felállt.

— Nem tanítlak tovább — mondta és elment.

Lili nevetve hintázott egy széken, én egy kicsit sajnáltam Miskát. De az ablak sarkában még csillogott a nap, mint egy aranyszálakkal szőtt pókháló s diót vertek a kertben.

Az új inktorktorral már kevesebb bajom volt. Öt is Somos osztályfőnök úr ajánlotta.

— Jó családból való. Nem lesz ellene kifogás. Üdvözlöm édesapádat.

Abban az évben nagyszerű tél volt. Sok hó esett s ropogásra fagyott. December közepétől február végéig majdnem minden nap ródliztam a Jánkán. Amikor pedig megindult az első olvadás, az utolsó hókupaccal a telet is beitta a föld.

Az iskolában nyögni is alig tudtam valamit.

Balogh tanár úrnak az volt a szokása, hogy sorba feleltetett három-négy padot, de bütykös, csontos ujjja, amellyel a fiúk felé mutatott, engem megve-tően kikerült. Csak az évvégi összefoglalókor hívott ki a táblához. Nem emlékszem már, miket kérdezett, de rekedtes, gúnyos hangját most is hallom.

— Beszéljen arról, amit tud — mondta végül. — Mit tud ?

— Pythagoras tételét.

— Tessék. Vezesse le.

Balogh tanár úr közel járt a hatvanhoz. Kis, összeszáradt emberke volt, ferdén lógó bajusszal.

Felrajzoltam a táblára a háromszöget és felírtam a tételt: $a^2 + b^2 = c^2$. De tovább nem tudtam. A fiúk röhögtek.

— Menjen a helyére — intett fáradt mozdulattal Balogh tanár úr, aztán az osztályra nézett. — Vannak, akiket nem lehet megbuktatni. Ezek a fiatalurak lelkiismeretlenül kihasználják, hogy szerencsésen születtek és nem tanulnak és majd beülnek a zsíros állásokba, elfoglalják a szorgalmas, tehetséges emberek helyét. Ezeknek a fiataluraknak mindenük megvan, kényelmes, gondtalan élet, de mégse érzik becsületbeli kötelességüknek, hogy legalább úgy tanuljanak, mint azok a társaik, akik csak azt ismerték meg otthon, hogy mi a szegénység... A vármegyei főjegyző fiát nem lehet megbuktatni. Törőd-jetek ebbe bele... Molnár József, Kajdócsi Imre, Csiszár József, Mazzag Pál... valamennyien, akik nem külön szobában tanultok, nincs szép ruhátok és vacso-rátok se mindig. TörődjeteK bele, ez ma az igazság... — tette hozzá és a szá-jára sodorgatta legörbült bajuszát.

Az osztály hallgatott. Szégyeltem magam. De nem úgy, mint amikor anyám hazugságon ért, vagy amikor egyszer elestem a korzón és nevettek a lányok. Azok a szegyenkezesek elmúltak, amint anyám átment a másik szobába, amint felkeltem a járdáról és levertem magamról a port. Most valahogy úgy éreztem, mintha Balogh tanár úr megütött volna bennem valamit s az a valami az útés nyomán nőni, duzzadni kezdene, áttörne a bőrömön s nem lehet eltakarni se a kezemmel, se a ruhámmal, mert nem tudni, hol van, csak éget és min-denki látja.

Igy jártam, ezzel a rettenetes jellel a testemen; hol azt vettem észre, hogy a szememben látják, hol azt, hogy a karomon, a homlokomon, a hátamon.

Az éVzáró után pár nappal apámmal mentem az utcán, amikor találkoztunk Balogh tanár úrral. Mellettünk ment el s elénk került.

— Van szerencsém, alászolgája — emelte meg mélyen a kalapját apám felé.

Ahogy távolodott, majd befordult a Gergác-közbe, nem tudtam, hogy a végtelenbe tűnik s hogy ott örökre megáll, szemben az emlékezetemmel.

Most is úgy látom, mint akkor. Szűk kis kabát s rövid, alig a cipőszárig erő nadrág lebeg előttem, olyan nadrág, mint a Varga Miskáé volt s alul rojtos, fenn, közepen fényes és bő, mintha nem is lenne benne láb, csak szomorúság és reménytelenség.

Hat hétig voltunk nyaralni. Magammal vittem az algebrakönyvemet és egész idő alatt tanultam. Elhatároztam, hogy amint hazajövünk, megkérem Balogh tanár urat: kérdezzen ki az előző évi anyagból. De Balogh tanár úr, még mielőtt hazaértünk volna, meghalt.

Tehetelenség fojtogatta a torkomat. Most már nem bizonyíthatom be, hogy tudom az anyagot, hogy legalább úgy tudom, mint Csiszár Jóska, vagy Mazzag Pali.

Kimentem a temetőbe, megkerestem a sírját. S ahogy ott álltam a keresztje előtt, úgy éreztem, mintha a tábla előtt állnék az iskolában s motyogni kezdem Pythagoras tételét.

A világsajtó akkoriban forradalmian mondta azt a beszédet, amelyet az azóta elhunyt XII. Pius pápa a múlt év szeptember 9-én intézett az első nemzetközi elme- és idegyógyászati értekezlet ama tagjaihoz, akik kihallgatáson jelentek meg előtte. Beszédének első részében a pápa megemlékezett a biológiai kémia legújabb felfedezéseiről, amelyek új irányba terelik az elmebetegségek kezelését, majd a nyugtató szerekről, amelyeknek használata mind általánosabbá válik a neurozisos terápiájában. Beszédének második részében azokra az erkölcsi követelményekre mutatott rá a pápa, amelyeket az orvosnak szem előtt kell tartania a fájdalomcsillapítók alkalmazásában. Ezzel kapcsolatban hangzottak el azok a szavai, amelyeket a világsajtó szenzációként fogadott:

„Az euthanáziát, vagyis a halál szándékos előidézését nyilvánvalóan elítéli a katolikus morál. Ha azonban a haladókó egyetért vele, szabad, mérséklettel, használni narkotikumokat, amelyek enyhítik fájdalmait, szabad akkor is, ha miattuk azután hamarabb beáll a halál. Ebben az esetben ugyanis nem a halált akarjuk közvetlenül, a fájdalmak enyhítésének helyes módo-ma pedig feljogosít az eljárásra, amely csupán sietteti az amúgyis elkerülhetetlen halál bekövetkezését.“

Vajon új és forradalmi-e ez a tanítás? — teszi fel a kérdést Eugène Tesson, akinek tanulmányát az *Études* már csak a pápa halála után adhatta közzé. Tesson két okból tagadja ezt. Egyrészt azért, mert XII. Pius már 1957 február 24-én ugyanezt az álláspontot fejtette ki az érzéstelenítés szakorvosai előtt, mint arról — ugyancsak Tesson tanulmánya alapján — én is tájékoztattam folyóiratunk 1957. évi augusztusi számában az olvasókat. Másrészt azonban tagadja azért, mert jeles teológusok már vagy 30 éve ugyanígy vélekedtek, s nézetük az egyházban mind általánosabb elfogadásra talált. S úgy érzem, éppen ennek az utóbbi körülménynek megismerése szolgálhat ösztönzésül arra, hogy az érdekes problémát újból elővegyük.

A legfőbb egyházi tekintély tanításának három sarkalatos pontját vizsgálja meg Tesson. Az egyik a keresztény hívő magatartására vonatkozik, szemben a szenvedéssel.

„Némelyek — mondotta XII. Pius — Krisztus példájára utalva, aki visszatartotta a mirrhával kevert bort, amelyet neki nyújtottak, azt állítják, hogy a kábító- vagy fájdalomcsillapító szerek használata nem felel meg a keresztény hősiség és tökéletesség eszményének. Mi azt feleltük akkor — (az 1957. évi beszédben) —, hogy elvben semmi sem hozható fel a fájdalom csillapítására vagy elnyomására szánt gyógyszerek alkalmazása ellen, a használatukról való lemondás azonban a keresztény hősiség jele lehet, mint ahogy volt is már sok esetben. Mindenesetre hozzáfűztük: téves lenne az az állítás, hogy a fájdalom egyik nélkülözhetetlen feltétele ennek a hősiségnek.“

Már most P. Brouillard még 1929-ben és éppen az *Études* hasábjain foglalkozott ugyanezzel a kérdéssel, s miután ő is emlékezetbe idézte Krisztus példáját, feltette a kérdést: „Abban az esetben azonban, ha a betegség nagyon nagy fájdalmakkal jár, nem ütök-e össze a könnyőretekesség a legmagasabb fokú tökéletességgel?“ S ha válasza nem is volt olyan határozott, mint XII. Piusé, kétségkívül ugyanabban a mederben mozgott, mert ezt írta: „Ami a beteget illeti, okosan cselekszi, ha nem tételez fel túl sokat a bátorságáról, s inkább követi annak tanácsait, aki gondba őt.“

A valóság ugyanis az — fejt ki Tesson —, hogy ellentétben a gyakori hiedelmekkel, a kereszténységnek nem alapvető kelléke a szenvedés kultusza és keresése. A szenvedés egyszerűen elválaszthatatlan az emberi léttől. Krisztus azért akarta a szenvedést magára venni, hogy semmi se hiányozzék emberségéből. Ami a világot megváltotta, a Fiúnak az Atya iránti engedelmsége és szeretete volt, egyedül ez. A „passió“ csak alkalmul szolgált ennek az engedelmségnek és szeretetnek ragyogó tanúsítására, olyan körülmények között, ahol az ember rendszerint a reménytelenséget és a lázadást érzi lelkében felmorajlani. S nekünk azon kell lennünk, hogy Isten kegyelmével ugyanez a szeretet lobogjon bennünk, akár a sikerek örömeiben, akár a megszkott gondok unalmában, akár a fájdalmak megpróbáltatásai közt telnek a napjaink. Ez az egyetlen forrás, amelyből érdem szár-

mazhatik magatartásunkra, nem pedig lényünknek szétszaggatása. Hinni és szeretni, mindenek ellenére és mindenkoron, ime ez, ami a keresztény hívőtől kívántatik.

A második pontot illetően élénkebb vitákra bukkanunk a teológiai hagyományban. Arról az esetről van itt szó, amikor a kábítószeres alkalmazása folytán a haldokló elveszíti öntudatát. Be kell vallanunk — írja Tesson —, hogy eleinte sok katolikus moralista bizonytalanul vélekedett a mesterségesen előidézett önkívületről, még annak feltételezése mellett is, hogy a haldokló elrendezte már lelki és földi ügyeit. Utóbbit ugyanis mindenkor és egyöntetűen elengedhetetlen föltételnek tekintették. Voltak szép számban teológusok, akik óvtak attól, hogy „a haldokló betegől elvegyék annak lehetőségét, hogy élete ismételt felajánlásával, a szenvedésben tanúsított türelmével és az összes erények gyakorlásával olyan érdemeket szerezzen, amelyeknek elmaradásáért semmiféle evilági előny sem kárpótolható”. Nem kétséges, sokan közülük teljes mértékben helyeselték vagy helyeselték volna XIII. Lajos gyóntatójának eljárását, aki, hogy teljes tudatossággal fogadhassa a halált, magához térítette az uralkodót, amikor már közelinek látta annak elmúlását. Az a szerző azonban, akitől az imént idézett sorok valók, P. Payen, 1935-ben „Orvosi deontológia” címmel közzétett művében, amely ma is irányadónak számít, maga sem tagadta, hogy akadhatnak kivételek ez alól az általános szabály alól.

XII. Pius szeptemberi beszédében a kábítószeres használatáról ezeket mondta:

„Ha semmi vallási vagy erkölcsi kötelezettség sem szól ellene s ha komoly okok indokolják használatukat, akkor — feltéve beleegyezésüket — a haldoklóknak is adhatjuk azokat.”

Rövidre fogva ez a magva annak a terjedelmesebb fejtegetésnek, amelyet az 1957 februári beszédben kaptunk — állapítja meg Tesson. A pápa akkor két esetet különböztetett meg. Egyik az, amikor az öntudat kikapcsolását nem igazolja a fájdalmak enyhítésének keresése. „Minthogy az Úr — jelentette ki a pápa — teljes öntudattal akarta alávetni magát a halálmak, a keresztény ember ebben is követni kí-

vánja... Így azután az egyház amellett van, hogy súlyos okok nélkül ne fosszuk meg a haldoklót öntudatától. Ezt akarják egyébként maguk az érdekeltek is, ha eleven a hitük... Az a kábítás, amelyet a halál küszöbén abból a célból alkalmaznának, hogy elkerültessek a beteggel az elmúlás tudatoságát, már nem a modern gyógyászat figyelemreméltó vívmánya, hanem valóban sajnálatos gyakorlat lenne.” Viszont ha a haldoklónál heves fájdalom lépnek fel, vagy depresszív és kínosan szorongó állapot következik be, akkor ebben a második esetben a pápa jogosnak ismeri el a kábítószeres alkalmazását, mindenestre azzal a feltétellel, hogy a világos öntudatosság még lehetséges időközében a haldokló már eleget tett, vagy még eleget tehet az őt terhelő kötelezettségeknek. Ilyeténképpen „a kábítás erkölcsileg megengedett”.

Láthatjuk tehát — emeli ki Tesson —, hogy ez a tanítás csak szabatosabban és határozottabban veszi fel újból azt a gondolatfonalat, amelyet már P. Payen és sok teológus követett.

A harmadik pont az, amelyik a legjobban meglepte a sajtót és a nyilvánosságot. Emiatt röppent fel a „forradalmi” jelző is. Az erre vonatkozó pápai tanítást már bevezetőben idéztük. Am bármilyen furcsán hangzik — szögezi le Tesson —, éppen ez a tanítás támaszkodik a legrégebb hagyományra.

Több száz éve annak, hogy a teológusok az öngyilkossággal kapcsolatban különbséget tettek a halál közvetlen előidézése között, ami soha sincs megengedve, és olyan cselekedetek között, amelyeknek elsődleges célját megengedetten munkálhatjuk, noha elkerülhetetlenül magukkal vonják pusztulásukat. Klasszikus példa erre a katonai parancsnok, aki inkább felrobbantja maga alatt az erődöt, semhogy kezére adja azt az ellenségnek.

Amikor az orvosi tudomány haladása nyomán elvetődött a haldoklók érzéstelenítésének és elkábításának kérdése, először a morfium felfedezésével kapcsolatban, a moralistáknak nem kellett egyebet tenniük, mint a fenti elvhez folyamodniok. S ha mutatkoztott is köztük némi habozás és nézeteltérés, hamar túljutottak rajta. Az új eljárás célja a szenvedések enyhítése, ez pedig teljesen jogos és meg-

engedett. Hogy azután ennek folytán a halál hamarabb beállhat, sőt egyes esetekben bizonyos is, hogy hamarabb beáll, csupán közvetett következmény, amelynek elfogadását semmi sem gátolja, ha a haldokló megvette már végösszékét és beleegyezett. „Gyógyászat és erkölcs“ címmel 1952-ben megjelent művében *Tiberghien* az erre vonatkozó tanítást összegezve ezeket írta: „Nem adhatunk tehát soha olyan orvosságot, amelynek célja a halál meggyorsítása. De enyhíthetjük a fájdalmakat olyan orvossággal, amelynek közvetett és nem szándékolt hatása a halál meggyorsítása.“ Ugyanezt a tanítást erősítette meg XII. Pius.

Nem vitás — mondja Tesson —, hogy ezeket a megkülönböztetéseket a morálisban nem szakképzett emberek, különösen az orvosok előtt eléggé képmutató kazuisztikának tűnhetnek fel. A helyzet ugyanis az, hogy az erős érzéstelenítő szerek többnyire mérgező anyagok. Egy olyan szervezetben tehát, amely rosszul eliminál, az adagok felhalmozódnak s elérkezik a pillanat, amikor egy újabb injekció minden valószínűség szerint kiváltja a halált. Állíthatjuk-e még akkor is, hogy nem akartunk ölni?

Bizonyos, vannak tragikus helyzetek. Emlékezhetünk a problémára, amely az orvos Antoine Thibault előtt merül fel atyjának agóniája alatt. Miért szüntették be a morfiumot? — kérdi Jacques, a másik fiú. „Mert a szervezet nem választ ki semmit. Újabb morfium biztosan ölné.“ Egymást követik az urémia görcsös rohamai. Jacques indulatosan kiált föl: „De végül is, Antoine, lehetetlen, hogy ne csinálhatnánk valamit!“ Antoine öszszeszorította a fogait. Szeme száraz volt. Felkapta a fejét, vadul ránézett öccsére. „Igen — mormogta —, van egy dolog, amit az ember mindig megtehet.“ Jacques megértette... Szünet után megint Antoine szólalt meg: „Te megtennéd? Mondd, megtennéd?“ A kérdés nyers és közvetlen volt, a hangot azonban alig kivehető hasadás torzította. Jacques tétován nyögte: „Nem tudom... Talán nem.“ „Én pedig megteszem, meg én!“ — vágta rá nyomban Antoine. És este, amikor a két testvér valamiért elküldte az ápolónőt, Antoine megadta az injekciót. Röviddel utána bekövetkezett a kóma, majd a halál.

Kétségtelen — írja Tesson —, An-

toine Thibault szándéka az volt, hogy megölje apját, könyörületességéből, s ilyen módon szabadítsa meg szenvedéseitől. Tudatosan választotta a leg-erősebb adagot, amely rendelkezésére állt. Amit véghez vitt, euthanázia volt. De vajon nem ugyanazzal a következménnyel járt volna az is, ha kisebb adagot használ, abból a célból, hogy csökkentse a fájdalmat? A két cselekedet között nem annyira a tényálladékból, mint az akaratban van a különbség. Ez a különbség azonban főbenjáró — állapítja meg Tesson.

Azt kell-e mondanunk tehát, hogy az egész moralitás a szándékon dől el? Igen is, meg nem is — feleli Tesson. Nyilvánvaló, hogy a szándék fejezi ki akaratunk tájékozódását a jó vagy a rossz felé. De nem teremtheti meg cselekvésünket „ex nihilo“. Lehetetlen elvonatkoztatnunk magunkat az összefüggések világától, amelyben mozgunk, s lehetetlen megváltoztatnunk azoknak az alapvető értékeknek rendjét, amelyet mindenféle viszonyban tiszteletben kell tartania. A szándékot, akár akarjuk, akár nem, mindenkor minősíteni fogják megvalósulásának tárgyi tényezői, mert ha nem így lenne, akkor egy jó célt erkölcsileg kárhözatos eszközökkel is szolgálhatnánk, ami teljességgel elfogadhatatlan álláspont.

Ha azonban az összefüggések tömegében, amelybe bele kell avatkoznia, az akarat talál egy erkölcsileg tökéletesen helytálló cselekvési módot, akkor magáévá teheti és célként választhatja azt, még ha olyan következmények folynak is belőle, amelyeket önmagukban tilos volna előidézni. Mindenesetre három feltétellel. Teljességgel szükséges, hogy ezek a következmények ne úgy jelenjenek meg, mint a konkrét eredmény eléréséhez megkívánt eszközök; hogy a lehetséges minimumra csökkentessenek; végül, hogy komoly okok jogosítsanak az eljárásra.

Amikor tehát XII. Pius figyeltetett ezekre az elvekre, valójában egy olyan tanításra hivatkozott, amelyet régóta vallottak a katolikus teológusok. Annak a tekintélynek birtokában, amely az egyház egyetemes tanítóját illeti meg, a nagy pápa csupán ki-domborította és homlokterbe helyezte a már hagyományos tanítás lényeges elemeit.

A KIS ÚT

KÉTSZÍVŰ EMBEREK

„A szenvedés győtrő kényszere egyensúlyában fenyegetheti meg a lelket. Vannak fájdalmak, melyek porba sújtanak, és kábult lényünk elveszíti a helyes irányok, a termékeny lelki kapcsolatok tudatát; szédülten próbálunk talpraállani és visszaesünk százszor is az első lépés előtt... Vannak belső, rejtett emésztődéseink, melyekben lelki súlypontjaink, értékeléseink eltolódnak, elveszítjük a természetfölötti gravitációknak Isten felé vonzó irányát, vagy legalábbis ez az irány nem eléggé diadalmas bennünk; idegen vonzások darabolják lelkünk egységét, ingadozó értékelések rázzák belső épületeinket. Ilyenkor megeshetik, hogy a lélekben második központ alakul, mely a lelki életet alapjában összezavarja és fölemésztí. Bizonyos módon két centrum, két szív van az emberben. Egyik, mely alkalomadtán hívó, Istenben bízó; és egy másik, mely a rosszon megbotránkozik, s enged, hogy a szenvedés jóformán gyógyíthatatlanul elkésérítse.

Óvakodjunk az ilyen széteséstől. Imáink kiüresedésére, tetteink értéktelenedésére vezet, és paraziták módjára emésztí lelkünk természetfölötti életét kis földies szándékokkal, kesernyés elégedetlenkedésekkel, világfájdalmas nembánomsággal, s a mennyországot legjobb esetben földi érdekeink lebonyolító intézetének nézzük, lehúzzuk magunkhoz, ahelyett, hogy mi emelkednénk odáig. Ez mindenesetre helytelen s teljesen egészségtelen állapot. Ha beleestünk, ezt az ellentétet a szívből föltétlenül száműzni kell.“

(Prohászka: Élő vizek forrása, 9. I.)

A sokat lelkigyakorlatozó és sokakat gyóntató püspök évtizedes tapasztalatai állnak e sorok mögött. Szünetekkel megoldatlanul küszködő keresztények nem kis számával találkozott, akik hosszú időn keresztül szenvednek e belső lelki válságban, mely őket a lelki élet elszíntelenedésére és elerőtlenedésére vezet. Nem a szenvedés itt a legfőbb baj, hanem az a megoldatlan magatartás a szenvedés szemben. A lelket kízó gyötrelmeket ugyanis vagy el tudjuk távoztatni, vagy nem. Ha igen, akkor a lélek belső irtózata a szenvedésektől ügyis hamar megtalálja a kiutat. Ha pedig nem tudunk változtatni, akkor ott kell változtatni, ahol ez lehetséges: a lelki magatartáson. És ezen nem akarunk változtatni. Ahelyett, hogy erőteljes és bátor készséggel elfogadnánk és megragadnánk, megmaradunk öröklődő, hányódó, sodródó, sopánkódó s kesergő embereknek. És ezt a bensejében szenvedő, önmagát emésztő embernek nevezi Prohászka kétszívű embernek, aki a keresztényi életfelfogása mellett még egy másikat is hordoz, parazitát, élősdit, rákot.

Ilyesmire céloz Szent Pál is, mikor óvja híveit, „nehogy a keserűségnek valamely gyökere felnövekedjen, akadályul szolgáljon, és így sokan megfertőztessenek“ (Zsid. 12, 15.). Ezt ugyan elsősorban az egymással per-

ben álló keresztényekre érti, de még jobban áll az Istennel perben állókra. Szemléletesebben nem is lehetne kifejezni a Prohászka által parazitát hordó léleknek nevezett embert, mint hogy a keserűségnek gyökerét táplálja, ami fertőz. Csak az Úr Jézusnak sokszor említett, de meg nem értett hasonlata a tövises földről, mely elfojtja a belevetett tiszta búzát.

A kinyilatkoztatás szemléletében is két életet hordozunk tehát ilyenkor, egy kegyelmet és egy parazitát, élősdit, keserű gyökeret vagy tövisbokrót. A baj csak az, hogy nem vesszük észre, hogy az élősdit hovatovább lassan eluralkodik a lelken: imáink, elmélkedéseink, nappali eszmélődéseink szinte mindig egy körben mozognak, s így lassan-lassan elerőtlenedünk.

Hogyan kell ettől megszabadulni? Először is rá kell ébredni, hogy ez a terméketlen öröklődés a lélek megtámadottságától van. Hogy ez betegség, lapangó lelki rák. Tudomásul kell vennünk, hogy ha ezt rövidesen meg nem szüntetem, kimerülnek erőim, ellanok minden erény bennem. Aquinói Szent Tamás tanácsai között, amiket egy fiatal szerzetes számára adott, ez is szerepel: kétségeiddel jőjj mihamarabb tisztába! A határozatlan belső magatartás hiánya egészségtelen a lélek számára. Erre is érthető az Úr szava a Titkos Jelenésekben: „Bár hi-

deg volnál vagy meleg! De mivel lan-
gyos vagy, és sem hideg, sem meleg,
kezdelek téged kivenni számból" (Jel.
3, 15.). Jézus is így int: „Vigyázatok,
hogy el ne nehezdedjenek sziveitek tob-
zódásban, részegeskedésben és az élet
gondjai között" (Luk. 21, 34.). Ami fel-
tűnő Jézus e figyelemzetésében, az az,
hogy „az élet gondjait" épp oly káros-
nak tartja a lélek életére, mint a tob-
zódást. Egyformán felőrli egyik is, má-
sik is a lélek erőit. És ahogyan óvja
a lelket az evilági örömeikbe való el-
merüléstől, ugyanúgy kér: „Ne aggód-
jatok...“ És meg is magyarázza en-
nek céltalanságát: „Ki adhat pedig kö-
zületek gondjai által nagyságához egy
könyöknyit?" (Mt. 6, 27). És mert a
terméketlen spekulálásban a lélek el-
lensége rejtve közeledik hozzánk — az
élvezetek ugyanis a bűn formáját mu-
tatják, a gondokban való emésztődés
azonban nem — azért még hozzá is
teszi: „Ne nagyoljatok!" (Luk. 12,
29). A magunk és mások bajain való
rágódásaink ugyanis legtöbbször a jó-
nak és az erényességnek látszatát
hordják magukon. Ezért meglepő, hogy
a minden szenvedéssel és szenvedővel
együttérző Jézus ilyen szigorú bíráló-
t mond és nagyozolásnak minősíti.
Így akar felébreszteni ebből a seny-
vesztő lelki állapotból.

Nem árt tehát megforgatni lelkün-
ket Jézus e gondolataiban. És mert
Szalézi Szent Ferenc szerint lelkünk
fölött nem diktatórikus uralommal
rendelkezünk, azért sokszor kell be-
szélnünk saját fejünkkel, míg elhiszi
és meggyőződik a tépelődések káros
voltáról. Aki türelmesen tud önmagá-
val beszélni és ki tudja várni, míg
meggyőződéssé érik lelke mélyén
mindez, az már félig megnyerte a csa-
tát.

A másik tennivaló az lesz, hogy há-
borgó önmagunkat többször Jézus elé
állítjuk akár a templomban, akár ma-
gányunkban. Hiszen a ráköt is besu-
gárzásokkal gyógyítják. Az Isten felé
való fordulás, az Isten előtt való ál-
lás megóv a széteséstől és csodálatos
gyógyító erőket áraszt belénk. Tud-
nunk kell ugyanis, hogy az Isten „a
bennünk munkálkodó erőnél fogva
mindent megtehet bőven azon túl is,
mint mi kérünk vagy megértünk" (Ef.
3, 20). Nagy bizalommal kell tehát len-
nünk a kegyelem sugárzásai iránt, ha
mindjárt nem is sikerül célt érünk,

vagy kilátástalannak látjuk is a ma-
gunk meggyőzését. Ha Szent Pál jog-
gal mondhatta: „Ha meg valamiben
másképp gondolkoztok, az Isten azt is
feltárja majd előttetek" — az Isten
sugallatára író Szent Pál szavai nyo-
mán hinnünk kell a lelket lassan meg-
győző isteni kegyelem szenvedéseket
megértető, az azokban elrejtett titko-
kat feltáró működésében.

És itt mutatkozik meg a keresztény
léleekben élő örök fiataltsága: nagyobb-
nak érzi és tudja magát szenvedésé-
nél. „Ne hagyj magad legyőzni a
rossztól, te győzd le a rosszat jóval!"
(Róm. 12, 21) — serkent Szent Pál. Jé-
zus is ilyen önmagunk megemberelését
kívánja. Mikor a világvégi rettenetes
szenvedéseket bemutatja, akkor arra
kér: „Egyenesedjete föl, és emeljé-
tek föl fejetekeket, mert közelget a ti
váltságtok" (Luk. 21, 28). A világvégi-
ek sorsát mindenki a maga életében
éri és éli meg. „Akkor bizonyítjuk,
hogy Istenben hiszünk, ha mindvégig
megőrizzük hozzá való hűségünket, ha
szeretetünket nem hűti bajainkon való
méltatlankodás, és ha a rosszat soha
és sehol győzelmes hatalomnak el nem
ismerjük." (Élő vizek forrása.)

Az isteni kegyelemnek ezt a győze-
mes erejét bemutatni: ez a kereszté-
ny hivatása. „Ha jót cselekedvén,
békével tűrtök, ez kedves az Isten
előtt, mert erre vagytok hivatva" —
figyelemzett Szent Péter (I. 2, 20.). És
éppen ezért „ne ütközzetek meg az
égető szorongatáson — folytatja ugya-
ncsak Szent Péter — mintha valami új
dolog történnék veletek." (I. 4, 12). Fel
kell végre ocsúdnunk abból a megle-
pődésből, amivel minden bajunkat kí-
sérjük, hisz Jézus szava így nyitja
meg a győtrődő Szent Pál előtt is a
szenvedések távlatát: „Az erő az erőt-
lenségben lesz teljessé." (II. Kor. 12, 9.)

Azért a keresztény, Prohászka imá-
jával, ekként fordul az Istenhez: „Ó
Jézus legszentebb Szíve, a jóba vetett
diadalmas hitnek mintaképe, te hit-
vallásodat szereteteddel mondtad el.
Taníts engem hinni, hogy én is sze-
ressek... taníts meg engem Istenben
erősen bízni... Ember vagyok, félni,
elesni tudó ember, fogj meg engem a
te Isten-karoddal. Tudok reszketni,
sírni, elijedni, bocsáss be engem a te
szívednek bízó szentélyébe..."

Belon Gellért

A SZENT OFFICIUM TILALMA az új ritusoknak az istentiszteletbe történő bevezetésével kapcsolatban. A Szent Officium 1958. február 14-én „*Communio de non introducendis novis ritibus in divina officia*“ feliratú szigorú emlékeztető figyelmeztetést adott ki a világegyház főpásztoraihoz egyesek próbálkozásai miatt, akik új ritusokat vezettek be az istentiszteletbe. Ezek az írásban is tesztelt próbálkozások, melyeket nyugodtan nevezhetünk visszaéléseknek is, kettős forrásból erednek: az ősi liturgia helyreállítására való törekvésből és a hívek istentiszteletbe való tevékeny bekapcsolásának vágyából.

XII. Pius pápa 1947. szeptember 18-án, Szent Benedek halálának 1400 éves fordulóján, a falakon kívüli Szent Pál bazilikában mondott homiliájában említést tett azokról, „akik az ősi korok liturgikus formáit túlzásba vite, könnyedén megvetik a későbbi korok liturgikus formáit és lenézik a privát és népájtatosságokat. A liturgia, az Egyház tekintélyével meghatározott minden istentiszteletet, tartós és élő valóság, mely a századokon át teljesedett ki: ha valakinek inkább tetszik az ifjúkor, azért az értebb kor sem vetendő meg“. Az ún. archeologizmus tehát *per defectum* véték, mert a liturgia nem múzeum, az Egyház nem múzeumőr, a templom pedig az egész keresztény család imádságának és istentiszteletének a háza és nem kísérleti hely.

Per excessum hibáznak azok, akik túlzottan erőltetik a hívek tevékeny részvételét, ugyanis gyakran nem a híveket viszik közelebb a liturgiához, hanem a liturgiát alkalmazzák a néphez, elfeledkezve arról, hogy a liturgia *opus Dei* és nem *opus hominis*, *opus Ecclesiae* és nem *opus individuale*, a pap pedig *minister Ecclesiae* és ezért nem járhat el a saját belátása szerint.

A visszaéléseket a *Communio* konkrétan a következőkben jelöli meg: új és régi, de használaton kívüli imák és könyörgések bevezetése: pl. a szentmise felajánlásakor litania diaconais; szentírási olvasmányok bevezetése: pl. a szentmisénél harmadik lektió vétele az ószövetségből, a szentségkiszolgáltatásnál népnyelvű szentírási olvasmány közbeiktatása. (Hazánkban a rituálé egyes szövegeinek engedély nélküli, kizárólag népnyelven való mondása.)

Ezek a visszaélések mind a liturgikus ténykedéseknél (zsolozsma, szentségkiszolgáltatás), mind a szentmise bemutatásánál tapasztalhatók. Az énekes és az asszisztenciás miséhez semmit sem szabad hozzáadni, sem elvenni. A csendes szentmiséket énekekkel vagy imákkal kísérhetik a hívek az ún. *missa dialogata* szabályai szerint. (A *missa dialogata* vagy más néven *missa recitata* az Ordináriusok által adott szabályok szerint végezhető a Rituskongregáció 1922. augusztus 4-én kelt 4375. számú dekrétuma értelmében.)

Az Egyház védelmezi a ceremóniális előírásokat, mivel a rubrikális normák a liturgia javát szolgálják. A Szent V. Pius pápa által 1570. július 14-én „*Quo primum*“ kezdetű bullával kiadott római misekönyv előtti korban annyi visszaélés és változatosság uralkodott ezen a téren, hogy a liturgia szinte minden egyes papnak saját kedvére, belátására és jóakarására volt bízva.

A ritusokat, a szavak és tettek összességét is óvja az Egyház, mert itt is sok visszaélés lehetséges: pl. az egy bizonyos oltáron elhelyezett evangéliumoskönyv átvitelére szokatlan körmenet, Ürfelmutatáskor állva maradás, ugyanakkor mindkét szentségi színnek egyszerre történő felemelése, a kánon utolsó Amenjét a kis elevációhoz ejtik ki: ... *omnis honor et gloria. Amen*. A legnagyobb visszaélés: a szentségek, sőt az Oltáriszentség anyagának megváltoztatása.

Vétkeznek azok is, akik a liturgikus funkciókból vagy magából a szentmiséből is valamit elhagynak, akár történeti, akár pasztorális megfontolás alapján: pl. áldozáskor a *Confiteor*, *Misereatur* és *Indulgentium* elhagyása (hazánkban gyakori: az *Ecce Agnus Dei* és a *Domine non sum dignus* népnyelven való mondása), a lépcsőima és az utolsó evangélium mellőzése, a bor konszekrációjában a *mysterium fidei* kifejezés elhagyása.

Bár a *Communio*ban erről kifejezetten nincs szó, de itt kell elítélni a kérdőív szokást, melynek segítségével egyesek a papok, sőt hívek véleményét akarják megtudni a megújított Nagyhéttel vagy a népi nyelv szükségességével kapcsolatban, mert a katolikus liturgia hierarchikus, és mint ilyen, az Egyház irányítása alatt áll, nem pedig a papok, a klérus tagjai, vagy a *laos*, a kereszt-

tény közösség a rendező elve. Az igazi liturgikus demokrácia abban áll, hogy a keresztény nép bensőleg annyira fel van vértézve tudással, hogy az Egyház által neki nyújtott eredeti forrásokból igazi keresztény lelkeséget meríthet.

A Szent Officium ezzel kapcsolatban felhívja a püspökök figyelmét: öröködjének azon, hogy a szent kánonoknak az istentiszteletről szóló előírásait gondosan megtartsák (C. 1261. §. 1.). Mind a világi, mind a szerzetespapságnak figyelmébe idézi, hogy egyedül az Apostoli Szentszéknek joga a liturgia elrendezése, az új liturgikus könyvek és nyilvános használatra szóló litániák engedélyezése (C. 1257. és 1259. §. 2). A különféle imádságok és jámbor ájtatosságok csak az Ordinárius láttamozásával és kifejezett jóváhagyásával engedhetők meg, aki nehezebb esetekben a Szentszék véleményét is kikérni tartozik (C. 1259. §. 1.).

Az Egyház a legutóbbi évtizedekben az ősi liturgikus formák felhasználásával híveink aktív bekapcsolását minden téren igyekezett előmozdítani. Éppen ezért nagyon kell vigyáznunk arra, hogy a liturgikus megújulás, korunk e zöldelő és sokat ígérő tavasza, a visszaélések révén kárt ne okozzon, hanem ellenkezőleg: hozza meg bőséges gyümölcseit az egyesek és az egész közösség lelki javára. (Kovách Zoltán)

A METZI KATEDRÁLIS ÚJ ÜVEGABLAKAI. A francia lapok és folyóiratok beszámoltak arról, hogy a gyönyörű gótikus metzi katedrális új üvegablakainak megtervezésére a modern festőművészet néhány legtekintélyesebb mestere kapott megbízást. Jacques Villon kápolna-ablakai már el is készültek és végleges helyükön ragyognak, Marc Chagall-nak és Roger Bissière-nek a terveit pedig elfogadták, és üvegablakaik rövidesen elkészülnek. Az a gondolat, hogy a metzi dómot, ezt a nagyszerű középkori épületet korunk prominens festőinek üvegablakaival lássák el, egy tehetséges építész, Roger Renard ugyanában született meg. A Moselle megyei műemléki bizottság megbízásából Renard vezeti a második világháborúban megrongálódott katedrális restaurálását.

Az építész először Braque-hoz fordult, aki a megbízást végül is elhárította, a következő indokolással: „Ehhez egy egész élet kellene, — valósággal a katedrálisban kellene élnem!” Ekkor Renard Villont, a 83 éves nagy mestert, az 1956. évi velencei biennálé aranyérmének tulajdonosát kereste fel. Villon hozzálépett a munkához, amelyet hosszú hónapokon keresztül nagy mesterségbeli lelkiismeretességgel végzett. Munkája megkezdése előtt gondosan tanulmányozta az üvegfestmény-technikát és a Chartres-i üvegablakokat. Az elmélyült munka eredményeképpen Villon-nak sikerült saját üvegablakait úgy megoldani, hogy azok tökéletes összhangban állnak a gótikus architektúrával. „Az eredmény csodálatos”, — írja Aragon lapjában, a „Lettres Françaises”-ben Georges Boudaille —; Villon művei „új életet kölcsönöznek a katedrális e kápolnájának”. A korszerű művészet és a középkori építészet összeházasítása miatt eleinte nyugtalankodó metzi katolikus közvéleményt és papságot teljesen meggyőzték Villon alkotásai, és ekkor Renard építész már nyugodtan fordulhatott más nagy mai festőkhöz is.

A továbbiakban az orosz származású 71 esztendőes Chagall-hoz, a legnevezebb mai festők egyikéhez ment el, hogy felkérje őt: a katedrális kórusának hét — lándzsá-alakú — ablaka számára készítsen terveket. Chagall, aki már korábban is festett bibliai kompozíciókat, sőt a Szentírást is illusztrálta, a megbízást szívesen vállalta. A makettek már készen vannak; egyiken a muzsikáló Dávid király látható, másikon Mózes a két törvénytáblával, harmadikon a meggyötört Jób, negyediken Nőé bárkájának nyüzsgő állat-tömkelege, a következőn Nőé útjára bocsájtja a galambot. A Chagall-ábrázolta jelenetek kék, piros, lila, zöld, sárga színekben ragyognak.

A 70 esztendőes Roger Bissière, akit eddig mint jelentős absztrakt festőt tartottunk számon, a katedrális rózsablakaihoz nyújtott be terveket, — ezeket ugyancsak elfogadták. Mint az egyik lap írja, „Bissière rózsablakai metafizikai elmélkedésre, a boldogságot tartalmazó túlvilág szemlélésére ösztönzik a híveket.”

Chagall, Villon, Bissière mai szemléletet kifejező metzi üvegablakai nem törík meg a gótikus harmóniát, az oszlopsorok és csúcsívek magasbatorését, sőt ellenkezőleg: ezek a tervek, ha mindegyik testet őt, még magasabban teszik

majd az épület hatását. Renard, a merész építőművész bebizonyította, hogy a régi és modern művészet harmónikus egységben élhet egymás mellett. Nem történt szentségtörés: a gótika művészete is meggazdagodottan kerül ki ebből a sikeres kísérletből. Az Isten egy szépséges hajléka még szebbé vált, viszont az is kétségtelen, hogy a festők — Villon, Chagall és társaik — művészetben is egy új, értékes, becses fejezet nyílt.

Befejezésül még azt jegyezzük meg, hogy élvonalbeli francia festők egyházművészeti tevékenysége, szponzori munkálkodása egyre általánosabbá válik. Sonja Delaunay (Robert Delaunay özvegye) a metzi kriptá számára készít festményeket, a spanyol Joan Miró a Gers-i dómban tevékenykedik, a fiatal perza származású S. Rezvani Saint-Nazaire-ben, Jean Bazain Noisy-le-Grand-ban, Alfred Manessier az északi Hem-ben. (Mind az öten jobbra absztrakt irányban dolgoznak.) Hírek keringenek arról is, hogy Pablo Picasso üvegablakokat szándékozik tervezni a XV. századbeli Mézières-i bazilika számára. (Dévényi I.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Az orvosnövendék a hirtelen szigorú professornál szigorlatozik. Nem is vizsga ez, hanem viadal; a fiatalember szorongva, életre-halálra küzd; s végül elérkezik a végső próbatételhez: behoznak egy beteget, állapítsa meg, mi a baja, mit kell vele csinálni. A fiatalember megvizsgálja, megmondja a betegséget. „És az eljárás?” — kérdezi a professzor. „A jobb kar csomkolása!” — vágja ki diadalmasan a növendék. Ebben a pillanatban a beteg, egy öreg tanító, fölhördül. „Az én kezemet?... Az én jobb kezemet?... Levágják az én...” Megnyugtattják, elvezetik. „Szégyellje magát!” — mondja a professzor a vizsgázónak. „Hát szabad volt ezt kimondani?” S az elbeszélő végső következtetése: „Nem, nem tévedtem, Wurm Gyula tanító úr jobb keze csakugyan menthetetlen volt. De én mégis rettenetesen megbuktam, embertelenül; jóvátehetetlen bűnnel...” És: „Felnőtték vagyunk, nekünk már nem adatott meg a kegyelem, mint az ártatlanoknak. Mindenért vállalni kell a felelősséget, semmi alól nincs föloldozás.”

Ez a *Szigorlat* című nagyon erős, kemény novella a nyitánya Illés Endre elbeszélés-kötetének, a *Hamisjátékosoknak*. Több mint húsz esztendő írás, 1936-ból való; ebben a hangütésben azonban már lényegében benne van az egész író, csirájában az egész mű. „Mindenért vállalni kell a felelősséget, semmi alól nincs föloldozás.”

Illés Endre kérelhetetlen író, majdnem kegyetlen. Ellágyulást, engedékenységet nem ismer sem önmagával, a művészetével, a művészi igényességével, sem alakjaival szemben. Olvassuk el egy másik novelláját, 1943-ból, a *Paradicsomlé* címűt. A férfi barátnőjével a divatos étteremben vacsorázik; a kenyereslány egyszerre egy zsömlét tesz az asztalukra, mellé három névjegyet; az egyik en az áll: „Rögtön megenni!” A szomszéd páholyban ülő három „nagyságos úr” tréfája ez. A férfi közéjük hajítja a zsömlét. Azok sértetlen kivonulnak. A személyzet a konyhán át igyekszik klopni a vacsorázó párt. De ez csak „trükk”: az asszonyt másfelé vezetik; a férfi egyszerre szemközt találja magát a konyhában a három úrral. Megragadják, belemártják egy paradicsomlével telt hordóba.

Hamisítatlan anekdóta; az ilyen adomákat mesélgették egyes társaságokban annakidején, huszonöt vagy ötven évvel ezelőtt. Képzeljük el, hogyan, milyen olimpuszi humorral mondaná el ezt Mikszáth, s milyen édes élvezettel egy Mikszáth-epigon, vagy milyen vad bőséggel, az ábrázolás milyen kritikai indulatával Móricz. — Illés Endre nem így mondja el. Szenttelen, szinte kipreparálja ezt a társadalmi képletet, mint egy rákos daganat metszetét. Minden beteg: a férfi és a nő kapcsolata, a mulatóból átalakított vendéglő, a három merevarcú, részeg dzsentri, a tréfájukkal cinkos pincérek. De egy elítélő szót sem hallunk. Pereg a történet, fegyelmezetten, pontos, soha se többet, se kevesebbet nem mondó mondatokban, olajozott pontossággal. Az olvasó nem is tudja, hogyan, mikor keseredik meg a szájaíze. Anekdotát beszélnek el neki, s ahogy a csattanó felé halad, egyre jobban elhatalmasodik rajta a szorongás. Nem a vacsorázó párért; azok megérdemlik sorsukat. Senkinek nem jut eszébe, hogy sajnálkozzék a paradicsomba mártott úrért, amint kilép az utcára. Ez az egész világ: a harmincas-negyvenes évek világa a szorongató. Itt senki nem beszél hanyatlásról, pusztulásról, dekadenciáról. Mégis, az egészből sokszor fojtogatóan

árad az *Untergang*-hangulat. Szenvtelenebbül, fegyelmezettebben és megfölelbe-
bezhetetlenebbül aligha mondtak ítéletet erről a korról.

Hogy Illés Endrétől kölcsönözzük a címeket: a „hazugok“, a „törtető“, a „hamisjátékosok“ koráról. A felszín, társadalomban és emberekben, látszólag síma, mint a műmárvány. De nagyítóval kell nézni, akkor nyomban föltűnnek a hazugság repedései. Illés Endre emberi kapcsolatoknak és társadalmi viszonyoknak ezekben a parányi repedéseibe illeszti bele a pengéjét; éppen csak egy leheletnyit feszít rajta, s lepattan a felhám, kiütközik a műmárvány burkolat alatt a korhadás, a penész, vagy a semmi. Az óra hőse, háta mögött elúszott százholdakkal, modorában a nemesség kétpredikátumos feszességével, márkás tokban silány bazári vacakot ajándékoz szíve hölgyének, olyan *grandezával*, mintha valódi aranyat adna. Ő is „hamisjátékos“: a formák pallérozottsága mögött a semmi ásit. Ehhez végtére nevetni is lehetne. Illés Endre nem nevet rajta. Ez a Sándor, ál-márkás „Omikron“ órájával, alapjában véve tragikus figura. Úgy hordozza magában kiüresedett sorsát, mintha *valami* volna, pedig — *semmi*. Hatalmas, erős, medveforma ember. Miért nem megy el gépkocsi-vezetőnek, kocsi-kísérőnek, munkásnak, akárminek? Vagy ha elmegy valaminek, közben mégis miért él, jár, beszél úgy, mintha nem az volna, ami — mint ha az a régi maga volna, aki már akkor sem volt az voltaképpen, amikor annak hitték? Mert nem tud szabadulni a hazugságtól, a hazugság létformájától. S ez megint lehetne megrendítő is. De Illés Endrénél nem az: alakjai egy árnyalattal silányabb anyagból vannak gyúrva, és Illés Endre sokkal pontosabb és jobb író, semhogy idealizálna. Egy felemás, hazug világ hitelesen hazug és felemás alakjait vonultatja föl előttünk. Úgy, amilyenek voltak, ahogyan éltek. Egy társadalmi réteget rögzített meg, illúziótlanul, keserűen, arany-nappjai utolsó percében. Hamisjátékosokat, mielőtt a történelem végetvet a játéknak.

De ennek az elegáns színjátéknak vannak azért megenyhült, szép pillanatai is; egy-egy fecskesuhanásnyi napsugár végigsöpör a színpadon; a „haláltánc“ hangulata néha, rövid pillanatokra fölöldődik. Egy-egy olaszországi képben, a karcsvívű Zsuzsa-novellák egy-egy, hamar elboruló „idilljében“ például. Vagy egy-egy röpké rajzban, emlétkben, a Babitsot idéző *Esztergomi kirándulásban*, a *Csókolódzók* nagyon finom kis szonatinájában, a *Legenda Lőcsén* pompás Szabó Dezső portréjában...

És, kissé bátortalanul, szóljunk néhány szót az író „stílusáról“ is. Kissé bátortalanul — mondom; mert igazi írónál az, hogy jól, szépen, kifogástalanul ír, természetes, s voltaképpen nem ezt kell szóvátenni, hanem azt, ha történetesen egy-egy erős, jól jellemző, nagy anyagot sodró írónak a stílusa göcsörtös, akadozó, bizonytalan. De mert sokan abban a téves hitben vannak, hogy a stílus kérdése „mellékes“ a mű anyaga mellett: ne féljünk az iskolásság látszatától s ejtsünk egy-két szót erről is — Illés Endre novelláinak stílusáról. Arról, hogy minden mondatát „hangszereli“; hogy csálhatatlanul tudja, hol mi az értéke, mi a funkciója, mi a hatása egy hosszú, vagy egy rövid mondatnak; hogy mestere annak, amit „szinkopálásnak“ mondhatnánk, a zenétől kölcsönözve a kifejezést; hogy érzi, mennyire többet mondhat néha egy találó jelző egy lapnyi körülírásnál; hogy milyen jól ért az árnyaláshoz, a mondatok hol feszesebbre húzásához, hol enyhébbé oldásához, aszerint, milyen zenekíséretet kíván a mondandó.

Egy-egy harmincas évekből való novellájában még érezni az akkori idők stílusi alexandrinizmusának egy-egy halvány nyomát: az öncélú ékítést, a szépen írást magáért a szépen írásért — egy-egy hasonlatban, egy-egy futamban, arabeszkben. Aztán egyre keményebb, egyre szikárabb lesz ez a próza, egyre inkább csak a lényegesre szorítkozik, és erényei egyre „láthatatlanabbak“: dísze mind kevesebb, anyaga mindig nemesebb, teltebb, keményebb.

Öröm ilyen pompás prózát olvasni: mint például a *Belvárosi karácsonyban*, a *párbaiban*, vagy a kötet egyik mesterdarabjában, az *Andrisban*. (*)

SZÍNHÁZI ŐRJÁRAT: Szomjúhozás Amerika és Ausztrália mai drámáiban. Richard Nashnak, a világhírré vergődött amerikai színpadi szerzőnek „Az esőhöz ember“ című darabját ismertük meg a marosvásárhelyi állami Székely Színház előadásában. S véletlenül testi vagy lelki szomjúságot példáz a két másik ausztráliai és amerikai dráma is, Lawlernek „A

tizenhetedik baba nyara“ című színjátéka és Thornton Wilder „Hosszú út“-ja is. A szomjúhozás drámái ezek.

Richard Nash az amerikai vadnyugatra, a „dry farming“ hazájába vezet bennünket, ahol periódikusan visszatérő aszály pusztít s néha a tavaszi-nyári hónapokban egyetlen szem eső sem esik. Eppen ez a helyzet a Curry családnál is, ahol egy bonhomióra hajló özvegy apa él két fiával és öregedő leányával. A leány huszonnyolc éves s bár ő látja el a három férfit, mégis férjhez akarják adni, mert ezeken a tájakon szegény a vénlányoskodás. Lizzie, a lány azonban fiús, esetlen farmer lány. Társaságba nem járt soha, a férfiakat elmárja magától, mert rideg külseje alatt nagyon is érzékeny, és büszkesége nem engedi meg, hogy hajlandóságát bárki is kicsúfolhassa. Pedig a serif segítje, egy fiatal özvegy férfi kerülgeti őt, de ha összetalálkoznak, azonnal sértegetik egymást.

A farm sorsa reménytelen: hónapok óta nem esett eső. A család sorsa reménytelen, mert tönkremennek a szárazságban. És Lizzie sorsa is reménytelen, bár most tért haza rokonaitól, ahol nem talált férjre és a serif segítje sem jön el a megbeszélt vacsorára.

Eljön azonban más. Egy garabonciás diákszerű, de már idősebb szélhámós, egy sokszorosán körözött csavargó: Starbuck. Betoppan, száz dollárt kér, hogy esőt csinálhasson az eltikkadt tájon, és megakad a szeme Lizzie fanyaran hervadt, kibontakozni sohasem tudó bájain. S hiába a fősvény nagyobbik fiú bőszen ellenkezése, a bohém apa odaadja a száz dollárt az esőhozónak, bár maga is tudja, hogy szélhámós. S akkor sem akadályoz meg semmit, mikor a fősvény bátya összetöri a vénülő leány maradék önérzetét is, szemébe kiáltva, hogy csúnya, s mikor erre a kétségbeesett leány az esőcsináló ember kamarájába menekül egy kis hitért és vigasztalásért. S ez a világszavargó, vénülő, otthontalan ember, aki csak annyit feltételt szabott megbízóinak is, hogy higgyenek benne, mert hit nélkül semmit sem ér az ember élete, ott a szedettvedett lomkamarában megtanítja Lizziet az álmodozás, a szerelem, az anyagiakon való fölül-emelkedés művészetére.

A serif és segítje már nyomában vannak, mikor Lizzie az esőcsináló kamarájából kisurran. A vénlányból ragyogó szemű, kivirult asszony lett, aki meg akarja menteni a párját. De furcsa paradoxonként a kispolgári serif-segéd is szerelemre gyullad most már Lizzie iránt és általános elképedésre még az eső is elered. Így a szélhámóst is futni engedik, s még a száz dollárt is újra odaadják neki. Dehát Lizzie hitt ennek az embernek s akármilyen furcsa utakon-módokon, mégis a hit segítségével érkezik révbé a segédserif oldalán.

Nash nem drámát kerékkeltett témájából, hanem könnyed, jóízű vígjátékot írt. Ott lebegtetni alakjait a realitás és az irrealitás határán, és a két világ összeütközéséből fakad fel a fanyar, újvilági humor. Tompa Miklós rendezése mindvégig egyenletesen szolgálja ezt a lebegést a színpadon. Mesteri kézre valló egyensúlyozással, a zsonglőr avatott kápráztató képességével kerül meg minden durvaságot s szereplőinek lelkét érezteti: a szomjas, tikkadt amerikai kismembek hinnivágyását a kétszer-kettő-négy merev üzleti szabályaival szemben. Az Allami Székely Színház tagjai, élükön Tanai Bella ösztönösen megformált Lizziejével és Kovács György vígjátéki Mefisztójával, az esőcsinálóval, fulmináns sikerre vitték az érdekes vígjátékot, amelyet remélhetőleg hazai előadásban is hamarosan megismerhetünk.

S boldog meglepéssel nyugtázzuk közbevetőleg, hogy a székely vendégtársulat az ösbemutatónak számító Sebastian vígjátékkal, mint a nálunk már ismert Gorkij, Bródy Sándor és Kós Károly előadásokkal (Vásza Zseleznova, A tanítónét, Budai Nagy Antal) valóságos diadalmenetben járja pesti nagy sikere után országunk vidéki városait.

*

S most lépünk át a másik szomjas földrészre, amelynek hárommegyedrészese sivatag, bozótlakó, kőkorszakban élő, kengurut bumeranggal is elejtő bennszülöttekkel, de köröskörül csobog a tenger és amerikai típusú kikötővárosokban modern igényű emberek élnek: a hajdani deportált fegyencek leszármazottai s az újonnan odasodródottak.

Melbourne külvárosába vezet el Ray Lawler, az ausztráliai kismembek világába. Szomjasok ezek is. Szeretetre, vidámságra, emberi életre vágyanak.

A darab arról szól, hogyan keresik ezt s hogyan veszítik el tapasztalatlan tapogatózásaikkal. Az Újvilág mégiscsak primitív újvilág, ha nem világítanak benne örök mécsesek, Lawler darabjában csak a külvárosba is átszüremkedő belvárosi fények, bárók, dancigok, játékklubok fénye villog, éjféle lepkékként vonzva a kívülrekedteket.

S van két újfű derék férfi, Barney és Roo. Cukornádvágó munkások a messze tropikus „északon“ (Ausztráliában vagyunk, ahol minket gondolnak fejtetőre fordítottnak). Az év hét hónapjában, nyúlós, ragacos melegben verítékeznek és versenyeznek nádvágó késeikkel. Két derék ifjú férfi, bandavezér, legyűrhetetlennek látszó erejű munkás. S még egy ausztrál legenda dicsfénye is körüllegi őket. A két jó cimbor a trópuson szinte elviselhetetlen legforróbb öt hónapban a téli hónapokban megkeresett pénzzel hazarepül Melbourne-be, ahol egy villácskában két barát nő várja őket. Vidám pincérleányok, félprostitúáltak. Vagy talán nem is azok. Élő, szenvedő párjukra váró asszonyleányok, akiknek élete minden évben öt hónapig tart, amikor a legények Melbourneben táboroznak. És akkor a megkeresett pénz szabadságában ők a riccsajos nagyfiúk. Mai szójárás mellett mondhatnók: huligánok. Ha egy szórakozóhelyre belépnek: két markos férfi, két helyre nő, minden szem rájuk tapad. S élük a maguk, társadalmi erkölcsötől függetlenített életüket, vidáman, ivással, szerencsejátékkal, löversennyel fűszerezve. A két bandavezér társai közül senkit sem enged közel ehhez a vélt paradicsomhoz. Csak elejtett szavak, az öntudat büszkén izmos testrandulásai jelzik a többieknek, hogy ők valami ezeregyéjszakai mámorpalotára találtak, ők a kivételezettek, akiknek „sikerült“.

S ennek a kis paradicsomnak szertartásai is vannak, mint minden életkórnek, amely külön akar lenni a többinél. Roo minden évben egy játékbat viz szerelmének Melbournebe és az idén már a tizenhetedik baba nyarának történetét írja az ő udvari krónikása, Ray Lawler. A darab expozíciója kitűnő, mert az illúziók szétfoslásának hajnalán vagyunk, amikor fölmegegy a függöny. Olive, Roo szerelme izgatott, mert a megszokott szabadságidő mezébe máris valami ürömcsepp esett. Nancy, Barney partnere ugyanis férjhezment tizenhét nyár után s most Barney számára egy másik partnert kellett beszereznie. Ez is pincérnő, de elvált asszony s tizenhat éves lánya van. S az anyák visszatérő, de Istentől a nőkbe oltott macacsságával ezt a lányt tisztességesnek, másképpen boldogulónak akarja. Ő azonban mégis a mámorvillába költözik a nyári hónapokra, hogy a legendás Don Juan Barney partnernője legyen a nyári mulatozásokon. S jön a két férfi a megtört varázsú lakba. Velük is történt egy és más. Roo valami derékándulást szerzett nádvágás közben, kidobott egy megrokkant öregembert a munkából s mikor őt is legyőzi egy fiatalabb, Johnny Doawd nevű nádvágó a munkaversenyben, sértődve félredől. Most bár egy bábaud, de rosszkedvűen, pénz nélkül érkezik. S Barney, bár tele a zsebe öt hónapi dőzsölgetésre s kölcsönöz Roo-nak is, nehezen találja föl magát az ad hoc melléje plántált Pearl nevű asszonnyal. A legendás szerelmi négyesfogat rokkanva kezdi meg tizenhetedik nyarat és még rokkantabban végzi. Mert ami eddig parányi repedés volt illúzióik mesevárában, most tátongó ürességű réssé öblösül. A fiatalság elszállt, s bár testileg még mohón kívánják egymást, féltelmes ür tátong köztük. Roo a melbourne-i festékgyárba áll be dolgozni s végső elgyávulásában feleségül akarja venni Olive-ot. Tizenhét évi testi megszokás mellett miért ne lehetne még egy hajlottabb korbéli házasságot is lebírni? A nézőt itt éri a meglepetés. Olive vadul ellene szegül ennek a megoldásnak. Ő az illúzióit akarja újra. Az elmúlt tizenhat nyár boldog felelőtlenységét. S mikor a dühöngő Roo széttűzza a tizenhét babát, ő már nem akarja újra összetákolni, megfejezni őket. Vajon mit akar hát?

Mi sejtjük ugyan, hogy Olive-ban metafizikai vágy, valami többre, szebbre, rendkívülbbrre való igény forralja a dacot, hogy elúzze magától régi szerelmét. A rendezés azonban éppen itt, ezen a döntő ponton hagyja cserben a szerzőt. Várkonyi Zoltán rendezése és a Katona József Színház gárdája tagadhatatlanul ragyogó együttétt formál. De itt, ezen a ponton valamivel adósunk marad, amit a darab mélyebb ismeretének hiányában nem körvonalazhatunk eléggé. De a szerző szándéka csak az lehet, hogy Olive nem akar többé önáltatásban, illúziókergetésben és hazugságban élni. Valami többre, nagyobbra vágyik, és a szomszaj ember tör ki belőle, akit nem lehet már díszbabákkal, ló-

versenyekkel, hazug prosperity-ideálokkal kielégíteni. A szomjas lélek valami hitre vágyik Lawlernél éppenúgy, mint Richard Nash-nél.

*

És nézzük csak a harmadik ujjvilági alkotást, amely a legöregebb a három között. Thornton Wilder drámája 1942-ben íródott, a végzetes háború elején. Amerika legnagyobb élő írója az egész emberiség sorsát vizionálja benne. S ő a miénk is, nemcsak az amerikaiaké, mert katolikus és egyetemes: az egész emberiségé tehát. Helyenként mintha Madách töprengő gondja émszzené az ember sorsáért. De Wilder amerikai, s elsősorban az amerikai kisembereknek ír. Amerikában pedig — kellő történelmi földbegyökerezettség híján — szívesen játszanak filmeket, ahol mai jenkí katonák az ókori Róma világába csöppennek. Vannak olyan eszméik, hogy egy Angliában körül-köre szétszedett s az Ujjvilágba áthajózott s újra felállított középkori kastéllyal a bentlakó kísértet „nyugatra megy” s ott az európai lovagkor, páncélos, sisakrostélyos alakjai köznapí jenkí környezettel kerülnek torz humorú összeütközésekbe.

Eleinte írtóztam ettől a stíluskeveredéstől: középkorunkat csak hiteles középkornak akartam látni filmen és színpadon is, nem amerikai koktél zagyvaléknak. De Thornton Wilder egészen mást, sőt egészen magasztosat és nagyot hoz ki ebből az amerikai „történelemnélküliségből”. Az ő köznapí tömegeik sohasem fogják már megtanulni, hogy amikor nálunk lovagkor volt, náluk indián kulturák, kő- vas- és rézkorai voltak, s hogy a feudalizmus európaí hanyatlásakor az ő pionír-korszakuk kezdődött. Az ő szemük rekehártyájára vetítve tehát sokkal kézenfekvőbb a kép, hogy a jégkorszak kezdetén megszakad a lecsúszó jég folytán New York és Brooklín között, az összeköttetés, hogy a dinoszauruszok és mammutok mellé telepedik a kandallóhoz Mózes és Homérosz is, hogy idézzék az öreg-egy Bibliát és az Odüsszeja első sorait.

Miért ne kavarhatna össze mindent, mikor az öreg embert, Adámot és Évát írja meg Antrobusék házasságában, amely már harminc vagy ötezer éve tart, csak éppen a gyermekeik cserélődnek ki időnként. A meggyilkolt Ábelt nem láthatjuk ugyan, de itt van Kain, aki újabb meg újabb gyilkosságokba és háborúkba keveredik úgyis mint egyén, és úgyis mint az emberiség kaini hajlomainak szimbolizálója. És ott van persze Lilith is, a titokzatos ósaszony, aki rombol és csábít, fészegeti a család eresztékeit, de a bűnökkel mindig társbérletben élő művészet élesztgetője is.

Meg aztán még valami máásra is jó talán Thornton Wildernek ez a játékos, időösszekavaró játékosága. Descartes és az enciklopedisták, Voltaire és a nálánál modernebb cinizmusok kora óta sokszor banalitásnak bélyegzik az örök dolgokat. Pedig az örök banalitásoknak — s így a házasságnak, a tisztességnek, a tízparancsolatra épített életnek — nélkülözhetetlensége egyre jobban kitűzőkzik modern életünk Babel-tornyának állványozása mögöl. Bernard Shaw legfőbb vigjátéki trükkje az volt, hogy a régi, megunt, közkeletű igazságokat meghökkentően új, paradox formában vagdosta nézőközönsége szemébe, a közönség pedig azt hívén, hogy most valami soha nem hallottat hall, gondolkozni kezdett és elfogadta az új csomagolású évezredek igazságokat.

Thornton Wilder is ezt teszi. Fantasztikus revüt csinál a jégkorszakból és a vízőndöböl, az atomháborúból, de figyelmezteti közönségét, hogy „akár az órák és a csillagok éjszaka a fejünk fölött, ugyanúgy keringenek állandóan a nagy emberek gondolatai és eszméi is, átsuhannak rajtunk, anélkül, hogy mi erről tudomást szereznénk...” És aztán a Bibliából idéz, és Plátóból, Arisztotelész-ből és Spinozából, az emberfaj legnagyobb gondolataiból, amelyek minden Babel-torony összedülésekor, mint egyetlen szilárd váz, mégis összetartják, új korszak felé nevelik az emberiséget. Erre pedig különösen Amerikában, de a föld régibb gyökerű kulturáinak területén is éppen eléggé nagy szüksége van az emberiségnek, ezeken örök szomjúságában vándorolja ma is az Igéret földje felé zarándokútját. Wildernél már az egész emberiség egy család, Adám, Éva, Kain, Lilith kataklizmákon át haladnak végső rendeltetésük felé. S ennek a fajokon, színeken felül álló egy emberiségnek tekintetét irányítja Wilder a csillagok és a Biblia, az órák és a filozófia fenséges világa felé.

A Madách Színházé az érdem, hogy ezt a korszakokat átívelő s talán korszakos jelentőségű drámát a szerző szándékaihoz méltó előadásban, Both Béla

elégge nem dicsérhető, csak a lényegre szorítkozó s világosan értelmező rendezésében nekünk bemutatta. Tolnay Klári őszülő háziasszonyként szereplő örök Évája, Timár József bozontos Adám—Antrobusa, Mezey Mária villódzó Lilithje, Garics kissé dadogó csupaízom Kainja és Lázár Mária őszövetégi Szibillának is beillő vásári jósnője a magyar színházkultúra legjobb vonalát mutatják. Remenyik Zsigmond tizenöt éve harcol fordítása előadásáért. Erdemes volt kitar-tania. (Possonyi László)

KEPZŐMŰVÉS-ZET. Festők, írók patinásmúltú találkozó helyén, a volt Ja-pán kávéházból alakult Szinyei tereben 31 képet (rajz, akvarel, pasztel) állí-tottak ki Vaszary János grafikájából. Elismeréssel állapították meg még életé-ben róla, hogy zseniális festő. Kortársai szerfölött érdekesnek tartották, fel-tűnésteltő kiállításain ismerkedve, barátkozva a művészetével, de csak keves-sen voltak tisztában kimagasló nagyságával. Akárcsak néhány évvel idősebb pályatársa, Rippl-Rónai, amíg élt, felismeretlenül, magányosan vevyült el az embersűrűben. Késői vigasz, hogy „ifjú szívekben“ s egyre lelkesítőbben, most él csak igazán, amikor már nem tud róla.

A legmeglepőbb, hogy közel félszázéves, rögtönzött hatású képei ma is olyan frissek, mint amikor lekerültek a festőállványról. Színei érzékletesek, vo-nalai kitapogatják a belső tért, magának a szívnek lüktetését és a külső meg-jelenítés megvesztegető hűségén túl, sejtetik a belső képmás változhatatlan ál-landóságát is. És ez a kettős lebegés: a reális kép, a külső valóságábrázolás és a láthatatlan belső kép, az élet titkos lélegzetvétele: Vaszary festészetének a legjellemzőbb vonása, elkophatatlan frissességének titka.

Elképesztő a rajztudása, a színérzéke, a tévedhetetlen technikai bizton-sága. Ülve, fekve, állva, háttal ábrázolt aktjai, vagy macskája, mely majd hogy nem dorombol, annyira él, egyetlen hullámvonallal érzékelteti az alakot, a hús-vér testet, a levegős térben. Szípkázóan szellemes vonalai nem is hatnak ki-zárólag körülhatároló, elkülönítő fizikai vonalaknak, hanem valamennyien sejt-elmes, rezgő jeleknek is. Színei tüzesen csillognak. A nap heve s fénye izzik bennük. És bármilyen szépek is, korántsem öncélú ragyogások.

Bűvészműtávjánra emlékeztető virtuozitása csábíthatta volna villámgyors népszerűsége, ha beérte volna felszínes tündökléssel. De önmagával mindig elégedetlen igazi nagy művész volt. Jelképes vonalaival sikerült velünk elfe-ledtetni kétségeit, gyötrődését, farsztó kísérleteit, amíg elérte, kiharcolta, hogy csupán gondülő gyönyörűséggel ajándékoz meg.

San Domenico kertje Taorminában, Szökőkút a Luxemburg kertben, Ki-látás Miramare-ból, Kétkertger Pesaróban, Rimini strand, a Place de la Con-corde, Fiesole tavasszal, Usonna s tatai kertben: pillanatnyi hangulatok tükrözései, az élmény foganásának szédületében. Mily keveset mondana az impresz-szionista megjelölés! Mert sokkal több annál. Az impresszió elmúlik, de a kép megmarad. És Vaszary ezt a varázsosán lebegő kettősséget egyszerre adja: a pillanat soha vissza nem térő jelenvalóságát és az élmény maradandóságát. Ha zeneszerzőnek születik, alighanem fantáziákat, rögtönzéseket költött volna vál-tozatokkal. Színkölteményei is úgy hatnak, mint improvizációk. A freskótér-nek is beillő „Halászat a Balatonon“: káprázatos mozgóképek.

„Szomorúság“ a neve egy leheletfinom színes rajzának. Háromnegyedes arccal maga elé néző fiatal leányalak ül, barnás asztalra támasztott jobbal. Balját csüggedten leengedi. Nyakát, vállát, karját antik szobrász faraghatta volna, fehér és síma, mint a márvány. Szeme kék, mint a gyermeké, vagy mint az ég. Szája keskeny, riadtan megnyúlt. Ernyedt hosszú orra maga a bánat. Haja világos szőke, már inkább sárga, világító, hogy ellensúlyozza a zavaros szürke színt, mely a kép alján hanyagul, a testhez simuló ruhát jelzi. E két szín kontrapunktikája a nyugalmából kibillent zaklatott kedélyhullámlás ki-sérőzenéje, egyben a színek árnyalati tónusával: fokmérője a lehangoltság ere-jének és tartósságának. Mi a szép ebben a futó feljegyzésnek stílus karcolat-ban? Talán az allegorikus, jellegzetesen szobrászi témának szíltos hagyo-mányhű fogalmazása. Vagyis nem a felületre, hanem a térbe képzelt monumen-talitás: a mozdulatlanlanság a remény és kétségbeesés között. Lélektani remeklés ez a pillanatnyi rögtönzés.

Rögtönzés, variációkkal. De az már a festőköltőre tartozik, micsoda mű-

gond, lelkiismeretes műhelymunka, seregnyi részlettanulmány, kísérlet előzte meg a végleges formát, amíg egy-egy kezéből kiadott kép elkészült. Erről leg-hitelesebben maga Vaszary vall, akaratlanul is, önportréjában. Ez a hivalkodás nélküli, őszinte beszámoló önmagáról, az idő ítélőszéke előtt: megható és föl-emelő. Egy valóban nagy ember képmása, aki végre szemtől szembe, meghitt közelségbe kerül embertársaival, az utókorral. Tartózkodás nélkül, immár tökéletesen fesztelenül, a megemértés veszélyétől többé nem tartva, vegyül el, láthatóan és felismerhetően, mint élő az élők között. És amit az akkori jelen elmulasztott, pótolja a folyton megújuló, a jövőbe sikló jelen, velünk érez, velünk örül, velünk hat az újraéledt Vaszary, hirdetve, hogy szeretni kell a szépséget, mert a szépség jobbá tesz. (Haits Géza)

SZÜLŐK ÉS PEDAGÓGUSOK között gyakran felvetődik mostanában a nevelés lehetőségének kérdése. Egy ilyen beszélgetésen merült fel ez az eset: Hogyan lehet, hogy ugyanazon szülőktől származó gyermekek, kik egyenlő nevelésben részesültek, kiknél semmi külső gátlást keltő tényező (testi-szellemi fogyatékoság) nem áll fenn, mégis annyira különböznek egymástól, hogy szinte össze sem hasonlíthatók és mintha már gyermekkoruktól kezdve vállukon hordanák későbbi sorsukat. Hát meg van ez a sors írva róluk, és nem lehet semmit sem tenni irányítására?

Mondjuk, hogy az egyik gyermek komoly, hallgatag, sőt zárkózott, sohasem panaszkodik, de aztán egyszerre — minden ok nélkül hirtelenül kirobban, keserű szavakat mond még szüleinek is, összetűz testvéreivel, nem hajlandó kibékülni, makacs, konok. Örömszerzése ugyanilyen. Heteken át titkolódzik, el nem árul semmit, s egyszerre egy kitüntetéssel, bajnoksággal jön elő, amely pedig hosszú ideig tartó kemény előmunkálatot igényelt. Barátai nemigen vannak, saját ügyeiről nemigen beszél. Ha nem félnénk a megnevezéstől (mert valaki esetleg betegségnek minősíti, holott nem az) azt mondanánk, hogy epileptoid alkat. (Persze, tiszta alkatok nemigen vannak.)

A másikról azt kell mondanunk, hogy valóságos „szívvrbló“. Ahol megjelenik, ő a központ, minden ügye azonnal, és mindenkor közügy. Mindenki szereti, mindenki elfogadja véleményét, parancsait. Ugyanakkor jellemileg súlyos aggodalmakra ad okot. Allandóan saját ügyeiről, személyes dolgairól beszél, mint közügyekről. A törvényeket és felelősségeket ügyesen elmellőzi, nemkevésbé a munkákat, fáradságokat. Hogyan állítja be saját kocsija húzásába testvéreit, barátait! És az élet, — mintha bizony az élet is állandóan az ő javára billentené a mérleget. Ujból hangsúlyozva, hogy nem betegség, ezt a tipust hiszteroid típusnak mondják.

Elesen szembeállítottunk itt két alkatot. Tisztázzuk mindenekelőtt, hogy valóban egyenlő körülmények között születtek és nevelkedtek-e? Ugyanazon szülők gyermekei sem jönnek „ugyanazon“ szülőktől a világra. A Duna sok ezer év óta hömpölyög át hazánkon, de a vize pillanatonkint más és más! Tavaly a szülő talán egészen más testi-lelki, idegi és kedélyi állapotban volt, mint a mai szülő, amikor gyermekét e világra hozza.

A második tisztázandó, hogy van-e egyáltalán „egyenlő“ nevelés? A nevelés ugyanis nemcsak a tudatos ráhatásokból áll, amelyeket mi a gyermek felé sugározunk. Nevel egy véletlen vendég, aki az egyik gyerekkel tréfálkozik, a másikkal nem, — nevel egy orvos, akire az egyik gyermek rászorult, a másik nem, — a tanítónő, akihez az egyik gyermek járt iskolába, a másik nem, — egy osztálytárs, aki az egyik gyermeknek lelki sérülést okozott, a másikkal nem... szóval ezerféle tényező hat, plusz, vagy minusz előjellel a gyermek lelkére.

Így az öröklött alkatra vonatkozólag, a nevelés sikerességére vonatkozóan is nagy kérdőjelekkel állunk szemben.

Az alkat, az ösztönvilág, amellyel a gyermek születik, alapjában nem változik, ki nem írható, egy egész életre meg van határozva. Meg van határozva a léte, de nem a minősége. A nevelés arra van hivatva, hogy ezeket az adottságokat formálja, hajlítsa, csökkentsse, vagy növelje, finomítsa, vagy keményítse, szocializálja és szublimálja.

Minden hajlam és minden ösztön lehet romboló és lehet építő az ember életében, aszerint, hogy ellenőrizetlenül, vadon, korlátok nélkül létezik-e vagy-

pedig tudomásul véve, korlátokkal, zsilipekkel, lefolyókkal szabályozva hasznos célok szolgálatába állítják-e.

Tehát minden ösztön jelentkezésénél fel kell tenni a kérdést: hasznos-e az illető lelki egyensúlya szempontjából. Ha a válasz nemleges, akkor nem az a második kérdés: „Hogyan lehetne kiirtani“?, hanem az, hogyan lehetne ezt a meglévő hajlamot úgy munkába állítani, egyensúlyban tartani, kifinomítani, hajlékonyra tenni, stb., hogy ne ütközzék isteni és emberi törvényekbe, hanem ellenkezéleg szép, jó és igazságos legyen mindenütt és mindenkivel szemben.

Minél korábban kezdi, és minél gondosabban végzi valaki a nevelő hajlamoknak ezen szublimálását és szocializálását, annál sikeresebb lesz munkája. A serdülés idejétől kezdve magát a nevelendőt is hatékonyan bele lehet vonni ebbe, tudatos önnevelés címén. Itt van aztán nagy szerepe a szülő befolyásának. Most már nem a „dresszura“ alapján (ahogyan az anya teszi a kisgyereknél), sem a tekintély alapján (ahogyan az apa szokta tenni), hanem úgy, ahogyan az idősebb beszél az — ugyan fiatalabb, és még nem önálló, de mégis — többé-kevésbé teljes értékű emberrel. Ne várjon a szülő bizalmat, hanem adjon bizalmat zárkózottságra hajló fiának; vegye komolyan, ne dorongolja le, ne beszéljen vállveregetve. Aztán egyszer majd eljön az hosszabb séta, vagy kettesben való otthonlét, amikor a szülő beszél a különböző karakterek jellemző tulajdonságairól, előnyeiről és hátrányairól, és arról, milyen pályán, milyen eszközökkel lehet a bennelévő hajlamokat nemes, hasznos módon egyrészt kiélni, másrészt kormányozni. Akinek hajlama van zárkózottságra, elmerülésre, az jól teszi, ha kutató, tudományos, alkotó, kísérletező pályára lép, — de nem jól teszi, ha kényelemszeretetből, vagy féltékenységből, elhanyagolja a gyakorlati ügyességeket, ha mogorvaságból, vagy féltékenységből kerüli az embereket. Az apa tehát jól teszi, ha ezt a fiát küldi az édesanya helyett vásárolni, ha beíratják tánciskolába, ha rá bízna némi hivatalos elintézni való, ha anyja nem veszi ki kezéből a kávéscsészét azzal, hogy „ő ügyis lezti!“ Inkább törjön el tíz csésze, semhogy a lelkében eltörjön az önbizalomnak egy-egy ágacska.

A „szivrablónak“ pedig nem kell szükségszerűen svialkává, szélhámosná lennie. Rá kell venni, hogy a neki kiosztott (szándékosan a kitartást megkívánó) munkákat elvégezze. Ezt az ellenőrzést előlítte kell gyakorolni, és eredményét le is kell szögezni. Ha nem törölgette el az edényt, (a fiúnak is részt kell venniük a házi munkában, és itt az apának kell jó példával előljárni) akkor pl. nem mehet moziba. Aztán nála is bekövetkezik a nap, amikor megmagyarázzuk adottságainak értékeit és veszélyeit. Hogy például kitűnő szervező, jó zsinész, elsőrendű tanár lehet, ha közben jó jellemmé, megbízható, igazságos, önzetlen emberré neveli magát. Ellenkező esetben szélhámosná, önzővé lesz.

Az ilyen karakterformálás nem fejeződik be néhány év alatt, sőt néhány évtized alatt sem. A hajlam az egész életen át megmarad. De a vele való küzdelem, és indításainak helyes felhasználása megóv az elferdüléstől, lelki megbetegedéstől, és egyénileg, közösségileg értékes embereket, hősöket, sőt szenteket nevel.

Mindezen felül a keresztény nevelő még egy tényezővel számol: a kegyelemmel. Prohászka Ottokár azt mondta, hogy a kegyelem olyan tényező a nevelésben, mint a művész kezében egy új regiszternek a kihúzása az orgonán. Ha eddig harsonák szóltak rajta, most hegedűk veszik át a szólamot. Ha eddig a kontrabasszus dübörgött, most megszólal a Vox Humana, vagy a Falsettókat felváltja a végtelen finomságú Vox Coelestis... (F.)

A MŰHOLDAK FELBOCSÁJTÁSA ismét előtérbe hozta a kérdést, mi legyen a katolikus teológia álláspontja azzal a lehetőséggel kapcsolatban, hogy más égitesteken élőlényekkel találkozunk. A „Témoignage Chrétien“, az ismert francia katolikus lap beszélgetést közzölt az ügyben Danielou atyával, a neves teológussal. Ebből közlünk részleteket az alábbiakban:

Kérdés: Mi volt főtisztelendőséged első benyomása, mikor tudomást szerzett a műhold felbocsájtásáról?

Felelet: Első érzésem a csodálat volt. Félretéve a nemzeti érzékenységet, örülni kell annak, hogy a tudomány nagy lépést tett a haladás útján.

Kérdés: Ez a találmány felvet-e számunkra vallási jellegű problémákat?

Felelet: Két fajta problémát kell megkülönböztetnünk e téren. Először is

még nem tudjuk, hogy azok az új világok, amelyeket a jövőben felfedezhetünk, egyáltalán lakottak-e. Ebben a viszonylatban tehát ez esetben semmiféle vallási jellegű kérdés nem vetődik fel. Sokkal komolyabbnak látom a másik problémát, hogy ez a találmány újabb indok, mely az ember hatalmát bizonyítja. Az emberben könnyen túlságosan megnövekedhetik az az érzés, hogy kénye-kedve szerint tárja fel a titkokat, melyek eddig hozzáférhetetlenek voltak számára. Ezért mindig figyelmeztetni kell a gondolatra: az ember azért teremtett, hogy uralkodjék a természet felett. A gondolat mélyen bibliai. Isten azért alkotta az embert, hogy ez az egész világ felett uralkodjék és hajtsa azt hatalma alá.

A Biblia szerint azonban ez csak egy része az ember rendeltetésének. Alapvetően fontos feladat, hogy a technikus ember mellett szem előtt tartsuk a vallásos embert is.

A technikai találmányok révén az ember még nem tud önmagából kilépni, megmarad bezárva önmagába. Hasonlattanálva, azt lehet mondani, hogy ezzel a felfedezéssel tágabb lesz a börtön, amelybe az ember be van zárva, azonban nem teszi lehetővé, hogy abból kitörjön.

Ebben a megfogalmazásban önámítás volna azt képzelni, hogy az ember valaha is behatol a titkok világába. Ha az ember kikapcsolja Isten hatalmát, a saját létszférájára ítéli magát.

Kérdés: És ha képesek leszünk rá, hogy más világgal, más mindenségekkel is érintkezésbe lépünk?

Felelet: Ami azt a kérdést illeti, a szellemi világok sokféleségének gondolata mindig benne élt a keresztény tudományban. Tulajdonképpen ez az, amit az „angyalok tanának“ nevezhetünk, az angyalokénak, akik egészen más minőségű lények, mint az emberi nem.

Kérdés: Nem veszi-e el az a találmány Krisztus földi életének fontosságát?

Felelet: Nem. Ha léteznek is más szellemi lények, ebből nem következik, hogy fel kell tételeznünk Krisztus új megtestesülését. Krisztus minden lehetséges világ ura, az egész kozmosz. Szent Pál az efezusiakhoz szóló szép levelében mondotta: „Nagyszerű erejének hatalmát (Isten) Krisztuson mutatta meg, amikor halottaiból föltámasztotta, s a mennyben jobbjára ültette, minden fejedelemiség, hatalom, erő és uralom s minden néven nevezendő méltóság fölé, nemcsak a világban, hanem az eljövendőben is. (Ef. 1, 19-21.)

Kérdés: És ha élőlények lakják a bolygókat, milyen módon jut el hozzájuk a kinyilatkoztatás? Milyen lesz a lelki életük?

Felelet: Hasonló a probléma a Krisztus előtt élt emberek helyzetéhez. Az örömhírt az ember viszi meg nekik.

Galilei ellenfeleinek tévedése abban a meggyőződésben állott, hogy valamiféle összefüggés van a között, hogy a Föld a világ kozmológiai centruma és aközött, hogy ez a színhelye a világtörténelem döntő eseményének. E két dolognak nincs egymáshoz semmi köze. Lehet, egyszer arra a felfedezésre jutunk, hogy az emberiség a szellemi világok között a legalsóbbrendű. Akkor is alapvető szellemi központja marad az egész világmindenségnek, mert Krisztus megtestesülésének színhelye volt.

Úgy látom, hogy az említettekhez hasonló módon ragadta meg a kérdést Teilhard de Chardin atya is műveiben.

(Teilhard de Chardin atya neves francia tudós és teológus. Az ember eredetéről szóló négykötetes műve nagy visszhangot és sok vitát váltott ki. Művére jellemző egyes kötetének címe is: I. Az ember fenomenje. II. Az ember megjelenése. III. A mult látomása. IV. Isten székhelye. Ford.)

Chardin atya véleménye szerint a között a tény között, hogy az emberiség a kozmosz biológiai centruma és a tény között, hogy az emberiség az a közösség, amelyben végbement Krisztus megtestesülése — alapvető összefüggés áll fenn. Galilei ellenfeleinek tévedését látom itt megismétlődni. A jövőben ugyanis kiderülhet, hogy a szellemi lét fő fejlődési központja más planetán van. A Föld azonban akkor is megmarad amaz alapvető teológiai esemény színhelyének, amilyen Krisztus kinyilatkoztatása volt.

A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT KÉT ÚJ KIADVÁNYA. - Magyar mise-könyv. (Vasárnapi és ünnepi miseszövegek. Fordította és összeállította az Actio Catholica liturgikus munkaközössége.) Beszámolómk élére kívánkoznak b. e. XII. Pius pápa liturgikus körlevelének, a Mediator Dei-nek (1947. XI. 20.) idevágó sorai: „Dicséretet érdemelnek azok, akik a Misszálét alkalmas kiadásban a hívek kezébe adják, attól a szándéktól vezérelve, hogy könnyebben és több lelki haszonnal vegyenek részt a szentmisén, és hogy a pappal együtt, az Egyház szavaival és gondolataival kapcsolódójának a szent áldozatba“. A most megjelent Magyar Misekönyv valóban „alkalmas kiadás“, nemcsak külső formáját: formátum, kötés, papír, nyomás, hanem belső tartalmát is tekintve: előszó Grósz József kalocsai érsek úr tollából, bevezetés tudományos megokolással, mi a szentmise? hogyan kell viselkednünk a templomban? a misekönyv használata, a szentmise rendje, az egyházi év (az egyes ünnepeköröknél és ünnepelnék rövid magyarázat a népszokások ismertetésével), a szentgyónás és a szentáldozás imádságai (az 1942-ben megjelent Opus Dei imakönyv alapján) és énekek a Szent Vagy Uram gyűjteményből (256 ének az 1948-ban megjelent Hozsanna ima- és énekeskönyv alapján).

A fordítókat munkájukban a szentírástudománynak az elmúlt 50 évben elért eredményeit értékelő XII. Piusnak a szavai vezették: „mindez, amire bizonyára a Gondviselés külön akaratából jutott el korunk, bizonyos mértékben arra serkenti a Szentírás magyarázóit, használják csak ki az elért világosságot és eredményt arra, hogy alaposabban kifürkésszék, világosabban előtárják és érthetőbben kifejtsek az Isten szavát“ és szükséges, „hogy a hívek használatára s javára, valamint az Isten szavának könnyebb megértése végett modern nyelvű fordítások készüljenek, mégpedig egyenesen az eredeti szövegek alapján, mint ahogy tudomásunk szerint már vannak is ilyenek sok helyütt, dicséretes módon, az egyházi hatóság jóváhagyásával“. (Divino afflante Spiritu, 1943. IX. 30.) Ez a modern nyelv pedig — amint a Rítuskongregáció a hindu bilinguis rituáléval kapcsolatban adott előzetes utasításában leszögezte — „a modern könyvekben használatos és az archaizmust, valamint a népiességet kerülő modern irodalmi nyelv“. (Bugnini: Documenta pontificia ad instaurationem liturgicam spectantia (1903—1953), Romae, 1953. pag. 173.)

Az előbb elmondottakból érthető az egyháziakból és világiakból álló liturgikus munkaközösség azon törekvése, hogy a korunkban már meglévő szentírásfordításokat (pl. a Szent István Társulat Szentírás bizottsága által 1927—34 között kiadott 5 kötetes teljes magyar szentírás, Békés—Dalos Ujszövetségi Szentírás, Róma, 1951 és 1955, Sík Zsoltárok könyve, Budapest, 1923, 1936 és 1955) és magyar misekönyveket (pl. Szunyogh: Magyar—Latin Misszálé, Budapest, 1933 és 1944) felhasználva, valamint a külföldieket (pl. Godin, Schott, Lefebvre stb.) is figyelembe véve forradalmian új, modern irodalmi nyelvű magyar misekönyvet adjon híveink kezébe. A fordítás nem parafrázis, azaz értelmező és nem is szó szerinti. Ahogy dr. Radó Polikárp professzor megállapítja: „a most megjelent Magyar Misekönyv okos mértéktartással középúton igyekszik haladni. A „betűszerinti magyarság“ ösvényét elhagyva, tartalmilag teljesen hiteles, könnyen érthető szöveget találunk benne“ (Új Ember, 1958. XI. 9. 4. o.). Még az igen használatos imádságok szövegét is új fordításban tartalmazza a Misekönyv. Így pl. a keresztvetés: „Az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében“ (35. o.), a Miatyánk: „Miatyánk a mennyben, szenteltessék meg a te neved. Jöjjön el a te országod. Legyen meg a te akaratod, amint a mennyben, úgy a földön is. Mindennapi kenyerünket add meg nekünk ma. Bocsásd meg vétkeinket, amint mi is megbocsátunk az ellenünk vétőknek. Ne engedd, hogy kísértésbe essünk, hanem szabadíts meg a gonosztól“ (69. o.), az Üdvözlég első fele: „Üdvözlég, kegyelemmel teljes, az Úr van teveled, áldott vagy te az asszonyok között“ (490. o.) és a Dicsőség: „Dicsőség az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek, Miképpen kezdetben, most és mindörökké. Amen“ (36. o.)

Ha esetleg idővel új kiadás készül a Magyar Misekönyvből, szívesen vennék benne a szentmise rendjét (Ordo Missae) latinul is, valamint a ministráció szövegét és szabályait. Az imádságos rész a terjedelem nagyobb növelése nélkül bővíthető lenne a leggyakoribb imák, litániák, keresztút és rózsafüzér szövegének közlésével. Az Opus Dei alapján közölt lelki tükör a középiskolai

tanulóíjjáság számára készült, némi kibővítésre és modernizálásra igen rászorulna, mivel ezt a misekönyvet remélhetőleg nemcsak a diákok fogják forgatni. A 256 ének pedig megérdemelne egy betűrendes mutatót. Néhány szalag a jobb kezelést biztosítaná.

Összefoglalva: bizton reméljük, hogy a húszezer példányban megjelent Magyar Misekönyv a katolikus magyar nép kezében elősegíti a tudatos és tevékeny bekapcsolódást a szentmisébe és megnyitja számukra az életszentség bőséges forrásait. (Kovách Zoltán)

*

Koszorú címmel megjelent a Magyar Katolikus Elbeszélők I. kötete a Szent István Társulat kiadásában. A száznegyven lapos, halványzöld füzet hosszú éveek adósságát hivatott pótolni, olvasóink méltán várhatták, hogy a katolikus lapok hasábjain megjelenő szépprózai írások végre gyűjteményes formát öltsenek. A kötet iránt megnyilvánuló érdeklődés érthetően magasabbra helyezi a mércét; egyrészt az olvasóval együtt örülünk a „Koszorú“ előlegezett sikerének, másrészt tárgyilagosan rá kell mutatnunk fogyatékosságaira is.

Minden bizonnyal a helyszükével magyarázható, hogy az írások javarésze rövid lélekzetű tárcsa, amelyben a szélesebb réttü mondanivalót általában egy-egy életkép megrogzítása helyettesíti. Helyenként felcsillannak az írók egyéni színei, de nem az igazi novellák mélységében, afféle irodalmi hors d'oeuvre-nek érezzük őket, amelyek kedvet élesztenek a további, tartalmasabb művek élvezetére.

A folytatás, sajnos, elmarad, holott a kötetben szereplő írók többségének nem is egy remekbeszabott elbeszéléssel találkoztunk már az elmúlt években. (Csak hevenyészve ragadtunk ki néhányat a sok közül: — Fekete István: Két ember; — Ijjas Antal: Sötét hajnal; — Possonyi László: Hatalom adatott; — Rónay György: Arva Rozál — stb.)

Mindezekben nemcsak a művészi igényű novella műfaji követelményeit találhatjuk meg, hanem a katolikus író szerteágazó probléma-fölvetéseit és a kérdésekkel kapcsolatban állásfoglalását is a jelenkor új elemekkel bővülő világában. A katolikus hívő örömet olvas apró életképeket, idilli emlékezéseket, de szívesen veszi, ha írói nem rekednek meg az emberi élet részletkérdéseinél, a mai témák szélesebb, művészi ábrázolása tudatosá teheti benne, hogy a katolikus világnézet mában élő, korszerű ember számára sem jelent visszamaradást.

A kötetben megjelenő ismert nevű írókon kívül szívesen láttunk volna olyan elbeszélőket is, akik már többször bebizonyították képességeiket. Hiányoltuk Molnár Katát és Sik Ilmát, — kettőjük írásában a család, az anya és fiú kapcsolatának modern, valóságban gyökerező vonatkozásait (Molnár Kata: Indulj már! — Sik Ilma: Hamuba sült pogácsa); Szarka Géza meleg humanizmussal átszőtt novelláit (Körmös ló); Magyar Ferenc és Sinkó Ferenc színes, falusi tárgyú műveit, melyekben a népi lélek mély ismerete és szeretete dobog (Magyar Ferenc: Három nap — Sinkó Ferenc: A fekete madár); Gerlei József élő, szociális érzésből fakadó elbeszéléseit (Az ablak).

A „Koszorú“ nagyobb terjedelemben, (és hozzátehetnénk, hogy tetszetősebb köntösben) az írók gondosabb kiválogatásával méltó gyűjteménye lehetett volna mai szépprózánkknak, hiszen írói erényeket a kötetben szereplő tárcákban bőven találtunk. A kezdeményezés az elmondottak ellenére is dicséretet érdemel és ezen a ponton magunk is az olvasó spontán véleményét fogalmazzuk meg: érdeklődéssel várjuk a „Koszorú“ mentől előbb megjelenő második kötetét. (Szeghalmi Elemér)

KOSSUTH LAJOS ISMERETLEN LEVELE. Magyarország egyik leggazdagabb magán-kézirat-gyűjteménye dr. László Gyula egyetemi történész-tanáré. Az ő lekötelező szíves engedelméből idézhetjük alább ennek egyik legértékesebb darabját: Kossuth Lajos egy levelét, amely éppen 90. esztendő s eddig még sehol sem került kinyomtatásra.

A levélpapír gyászkeretes, s fekete viaszpecsét van a borítékjára rányomva. Címzése: „Dömény József ref. lelkész úrnak — Nagyberény — Somogy Megye — Pósta: Siófok (Ungheria).“

Maga a levél betű szerint így hangzik:

Uram Barátom,
Tiszteletes ur,

22. Via d'Angennes
Turin Febr 24. k. 1868

Igazi megilletődéssel olvastam szép Dalát. A ki így ír annak a mit ír érezni kell. S a mi a szívből jó, az a szívhez utat talál.

Köszönöm.

Volt idő midőn a fájdalmak közt, melyeket mint polgár érzék s érezek vigaszt kereshettem a családi boldogságban.

Ennek is vége van.

Midőn amaz irtózatot két csapás ért mely házi boldogságomat szétzúzta nekem nem adatott elmondhatni mit egykor Paulus Emilius mondott; hogy „cladem Domus mea Vestra felicitas, et secunda fortuna publica consolantur.“

A jó emberek részvéte volt egyedüli gyámolom.

És nem tagadom — fájt, hogy Hazából csak egy hang sem vegyült a részvétebe, melyet idegenektől a világ minden részéből bőven tapasztaltam.

Azt gondolám elfelejtettek.

Nem csodálkozom. De fájt. Mert a teljes elhagyatottság érzete még nehezebbé tette a keresztet, melyet a végzet vállaimra mért.

Ha tudnám, hogy a mit Ön szívből szakadt Dalában a kamrák titkairól mond, több mint szép költészet, — valóság; a kereszt melyet viselek az elhagyatottság toldalék-súlyától megszabadulna.

Hinni akarom hogy így van.

A hit nagy áldás. Nem pótlók érte semmi tudomány.

Mint ember hálát mondok Önnek e hitért. Mint polgár azt biztató jelnek veszem. Mert ha igaz, a mit Ön oly szépen le irt, az nem személyemnek szól, mely arra nem érdemes, hanem szól az elveknek miket személyemmel azonosított a szép érzelem.

Pedig törhetetlenül él lelkemben a meggyőződés, hogy Hazánk csak úgy ígérhet még magának jövőt ha a nép azon elvekhez tántoríthatatlanul ragaszkodik.

Hogy kinyomassa e Ön vagy nem Dalát? ahoz nekem nincs jogom szólani.

Isten áldása legyen Önnel Uram.

Szeretném jobbját szoríthatni. De nem remélem tehetni. Nemzetünk hamis útra tévedt. Meg fog térni, ezt tudom. De még életemben e? ez más kérdés. Rajtam nehezen fekszik az évek súlya. Még nehezebben a bú. Legyen meg az Ur akaratja. És leszen. De míg élünk legyünk készen megragadni az alkalmat ha jó, és teljesíteni a mi kötelesség: úgy mintha egy hosszú vidor élet állna előttünk.

Még egyszer: köszönöm. Fogadja Ön szíves baráti üdvözetemet.

Kossuth.

A levél, melyet a kiegyezés utáni esztendőben írt Kossuth, önmagáért beszél. Felesleges hozzá bármiféle kommentár. Legfeljebb — a könnyebb érthetőség kedvéért — a következőket jegyezzük meg:

A címzettnek, Dömény Józsefnek, Kossuthhoz intézett levelét sajnos nem ismerjük. De a válaszból visszakövetkeztetve, a nagyberényi református lelkész hazafias és vallásos tartalmú verset küldhetett ki Kossuthnak.

Az „irtózatot két csapás“, amelyre a válasz céloz, Kossuth lányának (1862) és feleségének (1865) halála. S nagyon mélyen érző szívre vall, hogy e kettős családi tragédiát még évek múltán sem tudta feledni, s még akkor is gyászolta — nem csak külsőképpen, hanem a szövegből kitetszően: szíve mélyén is — elvesztett szeretteit. — A latin idézet magyar fordítása: „A csapást családom, a te szerencséd és a közboldogság vigasztalják.“ A száműzött Kossuth ezt valóban nem mondhatta el, sem magára, sem otthon élő honfitársaira vonatkoztatva. (*Kunszery Gyula*)

RONCHAMP kis ipari város a Vogézek nyulványainak lábánál, a besançoni püspökség területén. Domboldalon épült kis kegykápolnája a második világháború alatt teljesen elpusztult. Újjáépítését 1950-ben Le Corbusier vállalta, aki egy évig készítette és érlelte a tervet. Az építést 1953 tavaszán kezdték el, a felszentelés 1955 június 25-én történt meg. Ronchamp azóta nemcsak jámbor zarándokok, hanem műkritikusok és kíváncsiak búcsújáró helye is, mert az új kápolna a különböző vélemények oly viharát szabadította el, hogy európaszerte foglalkoznak vele. Külön röpiratban támadták, külön könyv jelent meg méltatására, neves műkritikusok minősítették elhibázott kísérletnek, lelkesítő cikkben jezsuita kritikus jelentette ki róla, hogy új korszakot nyit a templomépítészetben.

Le Corbusier kétségtelenül oly úttörője a modern építészetnek, aki a modern építőtechnika nyújtotta lehetőségeket a modern élet igényeinek kielégítésére használja fel, amellettt szigorúan ragaszkodik az arány és mérték törvényeihez s épületeinek kialakításában a ritmus és harmónia követelményeit sohasem téveszti szem elől. Nem ok nélkül élvezti tehát azt a tekintélyt, ami minden kezdeményezésének és ötletének egészen kivételes hatást biztosít. Ronchampi művét sem lehet másként elbírálni, mint azzal a körültekintéssel és megfontoltsággal, amely minden alkotó tehetség komoly erőfeszítésével szemben kötelező.

A kápolnát különben csak azért nevezik kápolnának, mert elődje is az volt, méretei ugyanis elég tekintélyesek: 25×35 m. Olyan leírása, hogy az olvasó kép nélkül el tudja képzelni, lehetetlen. Formái — különösen templomépítészetben — annyira szokatlanok, hogy nincs mihez hasonlítani. Legfeljebb azt lehet mondani, hogy megközelítően téglalap alakú alapon épült, amelynek keskenyebb oldalaihoz igazodik egyik irányban a főoltár, a másik végén egy gyönyörtárszéket befogadó fülsze. Am falai már nem egyenes vonalon haladnak, hanem egymással nagyjából párhuzamosan, hol homorúan, hol domborodva térnek el attól. Négy sarka közül kettő lekerekítve, a másik kettő viszont éles szögben kiképezve. A szentély nem kap megkülönböztetett alakban kiképzett teret, mindössze egy áldozattáshoz használt hosszabb térdeplő választja el a főoltár helyét a hívek helyétől.

A kápolna helyét a domb oldalában úgy egyengették el, hogy az egy katlanszerű környezetben áll. Fehérré meszelt falai messze világítanak a vidékre s úgy alkalmazkodnak a helyhez, hogy a völgyre néző homlokzattól kiindulva az oldalfalak egyre csökkenő magasságukkal illeszkednek a domboldal emelkedő vonalához. A völgyre néző magasabb oromfalnál van a szentély része, a másik végén az alacsonyabb zárófalból domborodik ki a gyóntatófülsze. Az egyik oldalfal az oromfalon túlhalad a völgy felé és a vidéken uralkodó irányú szélétől védi az itt felállított szabattéri oltárt és szószéket és tartja a parabolás ívben felhajló tetőt, amely viszont az esőtől védi az oltárt és szószéket befogadó hatalmas tornácot. Ez a tető, amely két, egymástól két és egynegyed méter távolságban haladó és mind hosszanti, mind keresztirányban merevített vasbetonlemezéből áll, a déli és keleti oldalon halad túl, ereszt képezve a falakon, az északi és nyugati oldalon viszont csak a falakig terjed. Azonkívül középtájon teknőszerűen enyhén behajlik és a domboldal felé lejtve az összefolyó esővizet egy betoncsövön vezeti az ottani fal elé készített víztartályba.

A templom külsején tehát a következő sajátosságokat állapíthatjuk meg. Először is a tető mint valami felhajló szélű kalap ül a falakon, de nem emelkedik a magasba, sőt még nem is lapos, hanem teknőszerűen behajlik. (Ez a középfelé lejtő tetőforma különben mintha másutt is terjedőben volna, de a forma, amit Le Corbusier ad neki, egészen egyéni.) A másik sajátosság, hogy a falak magasságát a domboldal felé csökkenti az építész: a délkeleti sarokban a már említett szélvédő fal 14 méter magasra emeli a tetőt, az esőlefolyónál viszont nem egészen öt méterre ejti le. De az oromfal magassága is csökken — ha szemben állunk a homlokzattal, a szélfogó faltól jobbkéz felé — sőt az oldalfalak vastagsága sem egyenletes, hanem felfelé csökken. Azonkívül a keleti és déli oldalon az oldalfalak és tető között keskeny, egész alacsony ducoktól meg-megszakított ablaksáv vonul végig, hogy a mennyezetet enyhén megvilágítsa. A templom belsejének megvilágítása a déli oldalfalon keresztül tör-

ténik, amely olyformán van ablagnyílásokkal áttörve, mint mikor egy többemeletes ház ablakai közül azok, ahol a lakók otthon vannak, világítana a sötétben, de azzal a különbséggel, hogy míg ezek a világító ablakok rendszeresen egyenlő méretűek és emeletenként egy vonalon helyezkednek el, addig itt ily közös szintet nem lehet megállapítani s nem is egyforma nagyságúak az ablaknyílások, bár elhelyezésük Le Corbusier arányossági szabálya, a modulor szerint történt. (Meg kell azonban mondani, hogy ezt a szabályszerűséget igen kevesen tudják érzékelni.)

A kápolna külsején feltűnik még a három torony a nyugati végen, egy magasabb a déli, két alacsonyabb az északi oldal sarkán. Ezek a tornyok úgy alakulnak ki, hogy a fal félkörben befordul a kápolna belsejébe és félkupolával borul az így keletkezett félhenger fölé, úgyhogy erősen emlékeztetnek a nagy hajók kürtőire. A földszinten a bejáratokat fogják közre és kis fülkékét határolnak el a kápolna belső teréből mellékoltárok számára, melyeknek megvilágítására a tornyok tető fölé emelkedő része vezetni le a fényt.

A kápolna belseje nagy vonásokban a következő képet mutatja:

A két alacsonyabb torony között belépve oly térben találjuk magunkat, melynek mennyezete sátorponyvához hasonlóan behajlik a térbe, de a főoltár felé egyre magasabbra emelkedik. És bár nagy felület, az említett, falak fölött húzódó világító sáv miatt nincs nyomasztó súlya, hanem mint egy hatalmas hullám lendülete, az oltár mögött emelkedő zárófal jobb sarkánál földöntúli magasságok felé mutat.

Ha lehet, még ennél a mennyezetnél is meglepőbb az ablaknyílásokkal áttört déli fal hatása. Ez a falfelület — a fal széles alapból kiindulva felfelé vékonyodik — egészen ferdére dőlve indul a nyugati zárófaltól és csak a „szentély” zárófalához érve egyenesedik ki annyira, hogy a két fal találkozása merőleges, magasba mutató vonalat ad. A törésszerűen befelé táguló nyílások ablakait — rajtuk a lorettói litánia szimbólumaival — színes üvegből készítette Le Corbusier. A különböző vastagságú falba vágott nyílások különböző intenzitást biztosítanak a rajtuk beáramló fénynek, amelyeknek eleven hatása így hallatlanul felfokozódik.

A hajó terét körülbelül egy harmadrészben foglalják el a beton tartóra szerelt padok, amelyek csak abban különböznek a parkokban szokásos, erős deszkából készült padoktól, hogy ülőn és támlán kívül térdeplővel is el vannak látva. A hajó túlnyomóan nagyobb fele tehát állóhely, az oltár felé erősen lejtő padlóval. Határát az oltár felé az áldoztatáshoz készített hosszú térdeplő jelzi. Az oltár egyszerű, derékszögű tömb hat gyertyatartóval és az aránylag elnyújtott vízszintes karú feszülettel, amelyre oly kis korpusz van bevésvé, hogy az oltár képében tulajdonképpen csak a kereszt érvényesül, a korpusz nem.

A kegykép, hogy kívül a szabadtéri oltár felett is látható legyen, egy majdnem négyzetes falnyílásba illesztett vitrinben van elhelyezve, de nem az oltár közepének tengelyében, hanem attól jobbra elég magasan, látszólag szélsőleges szétszórt tizenkét apró ablaknyílástól körülvéve, úgyhogy minden belemagyarázás nélkül úgy tűnik fel, mint egy csillagok közt tiündöklő égi jelenés. Maga a zárófal nagyon enyhén homorú, úgyhogy felső vonala, melyet a már említett ablakcsík még külön hangsúlyoz, rendkívül finom hajlatú lesz és mint egy hatalmas hullám elnyúlva feltörő vonala, emelkedik ki a belső tér legmagasabb pontját jelentő jobb sarok csúcsa felé.

Szentelésekor Le Corbusier ezekkel a szavakkal adta át művét a szentelést végző besancconi püspöknek: „Excellenciás uram, átadom önnek ezt a megbízható betonból készült kápolnát, amely talán vakmerő, de legalábbis bátor tett; átadom abban a reményben, hogy önnél és mindazoknál, akik ide feljönnek, visszhangját kelti annak, amit benne kimondtunk.” Mi viszont reméljük, hogy szóval meg tudjuk világítani azt, amit az építész térben és formában kifejezésre juttatott.

Jellemző ez épületre, hogy bár a legmodernebb technikával épült, a legősibb építészeti típusok emlékeit ébreszti bennünk. Ez a két őstípus a sátor és a barlang. Itt a tető a sátorponyváat juttatja eszünkbe, nemcsak azzal, hogy behajlik a térbe, hanem a kis ducokkal is, amelyek két fal fölé emelik. A bel-

ső tér pedig barlangszerű benyomást kelt nemcsak a látszólag szabálytalanul hajladozó és az oltár felé emelkedő mennyezet miatt, hanem azért is, mert az ablaknyílásokkal áttört déli fal vastagságát szinte nem emberi alkotásnak, hanem a természet művének érzékeljük. Ehhez járul még, hogy e nyílások a földbe vájt katakombákat is eszünkbe juttatják.

Nem ok nélkül tételezzük fel továbbá, hogy a művészet tervezésében inspirálta, hogy a templomnak a híveket befogadó részét hajónak nevezzük. Feltevésünket látszik igazolni, hogy a szabadtéri oltárt védő fal, amely a legmagasabbra emeli az itt hegyes csúcsban összefutó tetőt, önkéntelenül a tenger hullámait hasító hajó orrát juttatja eszünkbe, a tornyok meg a hajó fedélzetéből kiemelkedő kúrtóket. A templom belsejében pedig a ferdén álló falak s a hullámként hajladozó mennyezet teljesen felborítaná egyensúly és biztonságérzetünket, ha a robusztus padok tömbje nem győzne meg bennünket arról, hogy szilárd talajon állunk. Az áldoztató „rács” erőteljes vízszintes vonala mégegyszer hangsúlyozza a hely biztonságos nyugalmát, ami az oltár keresztjében a lelki megnyugvás kifejezésévé szellemül át, majd mögötte a zárójfal emelkedő vonala biztatás a lelki felemelkedésre. Így lesz ez a templom a zaklatott, válságok hullámaitól hányt-vetett s a hitben megnyugvást kereső és felemelkedést sóvárgó modern léleknek kifejező megnyilatkozásává. Le Corbusier e merész alkotásának értékelésében csak ez a megállapítás lehet a lényeges és döntő szempont.

Más kérdés, mennyire lesz döntő befolyása a templomépítészet irányának kialakítására. Nem kétséges, hogy sokan próbálják követni. Nem valószínű azonban, hogy sokan lesznek, akik Le Corbusier zsenialitásával — függetlenül magunkat minden eddigi építészet szabályaitól — tudják a templomot a tér és épülettest szinte szobrászati alakításával (ami mögött komoly műfaji kérdések lappanganak) egy lelki élmény kifejezésévé formálni. Nem szabad azokivül feledni, hogy Ronchamp búcsújáróhely, ahol évenként kétszer gyűlik össze a zarándokok serege. Nagyon helyénvaló, ha az ily zarándoklat rendkívüli lelki élményt jelent a résztvevőknek, s ha ennek az élménynek felidézésében erős szerepe van a kegytemplomnak. Nem kívánatos azonban, hogy erős élmények különleges formában megnyilatkozó kifejezése állandó használatra szánt templom építésében irányadó legyen. Itt jobb — legyen bármily merész újító az építés művésze —, ha azon lényeges hagyományhoz igazodunk, melynek értelmében a templom a vigasz, a béke és az erős hit ünnepének helye és kerete. Valószínű, hogy maga Le Corbusier is ily megoldás mellett döntött a domonkosok számára Lyon mellett épülő zárdatemplomában, melynek felszentelése mostanában válik esedékessé. (Somogyi Antal)

ILYENEKNEK LÁTTAM ŐKET. (Régi nemzeti színházi arcképalbum. Magvető 1957.) Az emlékirat-szerű visszaemlékezéseket kedvelő olvasók népes táborának néhány kellemes órát szerzett Csathó Kálmán, amikor hosszú hallgatás után új művel lépett nyilvánosság elé. A szerző több évtizeden keresztül, egészen a negyvenes évekig, a Nemzeti Színház rendezője volt, és ez az átlagosnál jóval hosszabbra nyúló, eseménydús pályafutás emlékezetében hatalmas élményanyagot halmozott fel. Ebben a könyvében most azokat az emlékeit, benyomásait és megfigyeléseit írja meg, amelyeket a Nemzeti Színházban pályatársairól szerzett és mindaddig meg is őrzött.

Memoire-jellegű műve élére Paulay Ede alakját állítja, aki a továbbiak során megrajzolt művészi törekvéseket elindította és a művészegyeniségeket útjukra bocsátotta. Ugyanis Paulay, a régi Nemzeti Színház immár legendás hírű igazgatója és művészi inspirátora, az ember tragédiája első színpadra vivője, a múlt század végén újjá szervezte a szétzüllött és a kor színvonalától elmaradt intézményt. A színházat a magyar és külföldi klasszikus drámák otthonává tette, az addig széteső színpadi játékot erős kézzel egységbe fogta, végül az egész, egységes kollektívát a művek előadásának, a mondanivaló kidomborításának szolgálatába állította. Óriási hatását és jelentőségét misem bizonyítja jobban, mint az, hogy a színház az ő halála után több évtizeden keresztül is az általa meghatározott úton haladt tovább.

Paulay alakjának idézése után a szerző három részre osztja művét. Először három igazgatót, Tóth Imrét, Ambrus Zoltánt és Hevesi Sándort állít olvasói elé. Majd legkitűnőbb színész és színésznő kortársait jellemzi találó és színes művészportrékban. Ha csak a kiemelkedőket említjük meg, akkor is elég tekintélyes névsort és még tekintélyesebb szerepfelsorolást kapunk. Jászai Mari klasszikus-veretű Medea és Elektra alakítása, Márkus Emília nagyvonalúsága Ohpélia és Margit (Faust) szerepében; Csillag Teréz kislányos bája Herczeg Ferenc színműveiben; Blaha Lujza, a népszínművek dalos pacsirtája, szinte újra hallatják hangjukat régi szerepeikben, amint az író tolla elének idezi őket. Tanúi lehetünk Rákosi Szidi kettős drámai szerepének, amely hol a világot jelentő deszkán minden este meg-megújuló világában, hol az életben, szenvedélyes kártyás fia, Beöthy László megmentéséért folyik. S láthatjuk a többieket is, sikeres szerepek birtokosait: Alszeghy Irmát, Hegyesi Marit és mindaddig talán a legeszményibb Évát, Fáy Szerénát Az Ember tragédiájában. Említsük meg a férfiak közül Vizvári Gyulát, a felejthetetlen komikust; Náday Ferencet, az elegáns szeladont a ma már fogalom-számba vehető Ujházy mestert; s kettős szerepében sikeres színész-író, Gabányi Árpádot; Julius Caesar, Lear király utólerhetetlen alakítóját, Szacsvay Imrét; a romantikus szavalóiskola legjobb képviselőjét, Mihályfi Károlyt; Gyenes Lászlót, Gárdonyi színműveinek leghívebb tolmácsolóját, — már sorolni is alig győzzük — Ivánfi Jenőt, Gál Gyulát, Pethes Imrét, végül a fiára (Lehotay Árpád) féltékenykedő öreg Odry Árpádot és a tragikus körülmények között, hirtelen elhunyt Sugár Károlyt, aki halálos ágyán is az egész életében áhítozott, kedves szerepének, III. Richárdnak eljátszása után sóvárgott.

Ez a sor önmagáért beszél, de még hozzá kell tennünk, hogy a sorok között másról is tudomást szerezhetünk. Megismerjük színjátszásunk utolsó évtizedeit, a Nemzeti Színház gondjait, tanúi lehetünk e minden nehézség felett diadalmaskodó, áldozatkész művészi elhivatottságnak. Sok-sok derűs és még több drámai pillanat mélyére látunk. A régi Nemzeti Színház munkájáról, életéről tájékozódhatunk, ezért a mű sokkal többet ad, mint amit ígér.

Ilyeneknek láttam őket! — írja Csathó Kálmán —, s az egyéni látásmód okozza, hogy véleményét nem mindig tudjuk kritikán nélkül elfogadni. Nem akarunk ünneprontók lenni, de úgy érezzük, egyik kifogásunkat meg kell említenünk. Éspedig azt, hogy az Ambrus Zoltán igazgatóságáról rajzolt képet igazságtalannak tartjuk. Elsősorban azért, mert Ambrusnak ezt a munkásságát mellékfoglalkozásnak veszi, noha a tények az ellenkezőről győznek meg. Igazgatói működésének nem egészen öt éve során még írói munkáit is félretette, s csak a Nemzeti Színháznak élt! Másrészt azért, mert Ambrust a rendező szemével nézi s ez az egyszemélyes szemlélet egyébként tárgyilagos tollát félrevezeti.

Ambrus 1917-ben nem rendezőként került a Nemzeti Színház élére. Senki sem kívánhatta és nem is kívánta tőle, hogy 56 éves fejjel olyan munkát kezdjen, amellyel sohasem foglalkozott. Kultúrpolitikus, író, kritikus volt, és ehhez a vénájához mérten magas irodalmi igényvel akarta vezetni — vezette is — a Nemzeti Színházat. Ezért nem érheti vád, sőt! A század első felének közismerten silány műsorpolitikájával szembehelyezkedve magas színvonalu irodalmi műsört állított össze, amely még csak a színház jövedelmezőségének sem értett, mert egyedül az ő idejében volt pozitív a színház gazdasági mérlege. Egyébként a kiváló rendezőgárda (Hevesi Sándor, Ivánfi Jenő, Csathó Kálmán, Bálint Lajos stb.) lehetővé tette, hogy irányítása nélkül ellássa az ilyen irányú feladatokat, az igazgatót pedig mentesítse ettől a munkától. Így csak nagyképűsödés lett volna, ha beleszól a rendezés ügyébe. Apró-cseprő hibáiról csak annyit: van-e olyan szakember, aki soha nem követett el baklövéseket? Csathó maga is érzi, hogy ebben a kérdésben nem állíthat bizonyosat. Mentegetőzük, ellentmondásokba keveredik, nem tud meggyőző érveket felsorakoztatni, sőt — horribile dictu! — bevallja, Ambrus életében nem merte volna megírni a róla szóló fejezetet. Végül, hogy felelősségét csökkentse, a menthetőt pedig mentse, Ambrusnak, az írónak, igazságot szolgáltat, mondván: mindmáig nem akadt életirója, aki megállapítaná, „milyen előkelő hely illeti meg a magyar vezető elmék sorában“.

Színházi emlékezésekben hiányos irodalmunk számára kétszeresen értékes Csathó Kálmán új műve. Nemcsak egyszerű hiányosságot pótol, hanem a színház történet területén egy jóformán elveszett kort is föltámaszt. A különálló tanulmányok az író egységes szemléletmódja és azonos tárgyalási formája miatt összefüggő egészbe olvadnak. A közeli ismertség közvetlen hangján ír, emlékeit bensőséges kapcsolat és erős nosztalgia varázsos fénye aranyozza be. Közvetlen, meghitt hangja szuggesztív erővel hat, de személyes élményei és szubjektív látásmódja érthetővé teszik, hogy néha nem marad teljesen tárgyilagos. Ezzel a módszerrel tudja elérni, hogy a régi művészet az íróhoz és olvasóhoz egyaránt nagyon közel kerülnek, Nemcsak színészt, hanem egész embert állít elénk, szokásaival, egyéniségével, hibáival és jótulajdonságaival. Mondanivalójának elevensége és újszerűsége miatt Csathó könyve emlékirat-jellegén túl önálló szépirodalmi alkotásként is kezelhető. Az ismerős környezet és szereplők legfeljebb még érdekfeszítőbbé teszik a történeteket, amelyeknek előadását egyéni megfigyelésekkel tűzdelt, szellemes anekdotizáló hang is eleveníti. Külön értékelést igényelnének a művet kiegészítő és színesebbé tevő képek, amelyek nemcsak érdekes dokumentum-jellegükkel gazdagítják a tartalmi mondanivalót, hanem a felvázolt művészportrékat külső megjelenésükben is felidéznek.

Csathó Kálmán maradandó, értékes munkát végzett. A kötet egy eredményekben és emlékekben gazdag, nagytudású színházi szakember életművének summázása, amelybe saját elveit is beleöntötte. Hosszú színházi pályafutására méltó pontot tett visszaemlékezéseivel. (IKS.)

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL. Tanulmány: *Jánosy Gyula*: Liberalizmus, szocializmus és az Egyház a 19. században. *Radó Polikárp*: XII. Pius, a liturgikus pápa. *Holenda Barnabás*: Tudósok, nézetek, viták a 17. században. *Salacz Gábor*: Pápaválasztás a római kérdés jegyében. *Lengyel Balázs*: Federico Garcia Lorca. *Cserháti József*: Az ember világgözpontisége Szent Tamás filozófiájában. *Kardeván Károly*: Pálffy Béla Hegedűs Nándor Ady-könyvében. *Tarnay Brunó*: Tudomány és esoda. *Kézai Béla*: Három Johanna. *Dümmerth Dezső*: A költő és a démon (Rainer Maria Rilke). *Ohmacht Nándor*: Újabb lépések a katolikus erkölcs tanterén. *Kelecsényi Gábor*: Phaeton és az úrrakéta között. *Mihelics Vid*: A pragmatizálás mint társadalmi és erkölcsi kérdés. *Salacz Gábor*: Egy elfelejtett festő: Paczka Ferenc (1856—1926). *Benkő István*: A nemzetközi békére és erkölcsre nevelés kérdése. *Dévényi Iván*: Csontváry Tivadar. *Balanyi György*: Giesswein Sándor békemunkája. *Tótfalusi István*: Kodolányi János. *Dorombay Károly*: Ketteler kritikája a kapitalizmusról.

Novella: *Farkas Antal*: Róza. *Ágoston János*: Egy igaz történet. *Mészöly Miklós*: Jelentés öt egérről. *Bohuniczky Szeffi*: Emlékezéseimből. *Gerlei József*: A lélek. *Mándy Iván*: Mozi, reggel. *Ignác Rózsa*: Semmi közünk. *Bruce Marshal*: Father Smith. *Valéry Larbaud*: Rachel Frutiger.

Vers: Nemes Nagy Ágnes, Kálnoky László, Stetka Éva, Tardonay Gábor, Kárpáty Csilla, Szabó Anna, Márk István, Vámosi Pál, Beney Zsuzsa, Surányi István, Pap János, Bittai Lajos, Gyurkovics Tibor, Komjáthy Győző, W. H. Auden, Gertrud von Le Fort, Rainer Maria Rilke, Szemelvények mai osztrák költőkből (Radó György fordításai), Mai német költők (Bittai Lajos fordításai).

B. R. A Gáspár, Menyhért, Boldizsár elnevezés valóban a VII. századból valók, de a Három Király, vagy Három Napkeleti Bölcs története már a legrégibb időben szerepel a képzőművészetben. A Szentírás tanítása szerint a pogányok közül ők voltak az elsők, akik a Messiás imadására siettek. Személyüket illetően keveset tudunk róluk. Származásukat illetően megoszlik a kutatók véleménye. A Napkeleti Bölcsök elnevezésében némelyek Perzsiára vagy Babilonra való utalást látnak. Itt a bölcseknek — mágusoknak — külön papi rendjük volt, amely nagy tiszteletben részesült. Főfeladatuk volt a természet titkainak kutatása, főleg a csillagos égbolté. Azonkívül nekik kellett a nevezetes álmokat megfejteni, a trónörököszt nevelni és a királynak jó tanáccsal szolgálni. *Justinus* szerint Arabiából jöhettek, mert ezt az országot nevezték az akkori zsidók röviden *Keletnek*.

Abban aztán már egységes a történet, hogy egy őket vezérlő csillagra hívatkoztak, amely Jeruzsálem felett eltűnt szemek előtt, holott számukra ez jelölte meg a követendő utat. Mármost, hogy ez a csillag külön e célra teremtetett, vagy pusztán egy fényjelenség volt, amely a belső kegyelem erejénél fogva szerepelt mint útmutató, az nincsen még eldöntve a tudósok között. De hogy valami reális valóságról volt szó, azt a három Bölcs viselkedése, és a királyra s népre tett hatás bizonyítja: a bölcsök valósággal megzavarodtak és megfélemedtek, holott rangjuknál (a teológusok szerint törzsfők lehettek), és tudományos képzettségüknél fogva nem voltak félenk emberek, amit az is mutat, hogy volt bátorságuk egyenesen a nagy és kegyetlen Heródes királyhoz fordulni. Ez fellépésüktől és magatartásuktól olyan benyomást kapott, hogy azonnal összehívta a 71 tagból álló tanácsot a kérdés „tanulmányozására”. Ezalatt a népen is nagy félelem vett erőt, mert egy újabb trónkövetelő fellépésével újabb véres polgárháborúktól tartottak.

A legrégebb kép, amelyen egy vezérlő csillag látható, a Priscilla katakombában van, és Szűz Máriát Izaiás profétával mutatja, amint egy ragyogó csillag után indulnak. Különböen a freskókon és képeken a Mágusok száma mindig három, hacsak nem a primitív művész technikailag nem tudta a három alakot elhelyezni. Magában a katakombákban húszt festmény foglalkozik ezzel a témával. Ezenkívül a régi római művészetben még 11 más festmény és dombormű. A középkor a szent történethez sokszor legendás elemeket fűzött, amelyek aztán gazdag tápot adtak a művészet fantáziájának. Hogy milyen kedvelt volt

ez a téma, mutatja, hogy egyedül Spanyolországban 303 ezt ábrázoló képet és freskót kutattak fel. A katakombabeli képeken nincsenek a bölcseknek királyi jelvényeik, hanem a papság fejét díszítő hajlított süveget viselnek. Csak a VII. századtól kezdve helyeznek fejükre a művészek koronaszerű kálapot, majd valódi koronát.

Az Egyház a legrégebb időkben január 6-án ünnepelte Krisztus Urunk születése napját is, amelyet csak később tett át december 25-re; és január hatodikán a három királyról (akiknek hódolatát a teológusok Krisztus második életévébe teszik) — Krisztusnak Jánostól való megkereszteltetéséről, és a Kánai menyegzőről emlékezik meg.

A Három Szent Király ereklyéit Helena császárnő kutatta fel és hozatta Konstantinápolyba, ahol egy, a császárnő szolgálatában álló püspöknek ajánlódta, amint Ottó beuroni Isegrim apát mondja el régi történelmi könyvekre hivatkozva.

Innen Custorgius püspök Milánóba vitette az ereklyéket, majd egy a tizenharmadik századból való kézirat szerint Rainald érsek 1164-ben Kölnbe, ahol különböző háborús-viszontagságok után még ma is nagy tisztelet veszi körül őket. A középkorban óriási tömegzarándoklatokkal valósággal vallási központtá tették Köln városát.

L. H. Természetesen nem a mesebeli sárkányokat emlegeti a Szentírás, hanem az akkori nyelvhasználatnak megfelelően valami rendkívül nagy kígyót, vagy egyéb tengeri állatot jelöltek meg vele a Vulgata fordításnak a szerzői. Néha még a sakált is sárkánynak fordítják. A szent szerzők és fordítók nem akartak természetrajzi könyvet írni, sem régiségtant vagy geológiát. Ők Isten szavait akarták eljuttatni az emberek szívébe és ahhoz azt a nyelvet használták, amit megértettek az akkori emberek. Nekünk, akik már annyival „okosabbak vagyunk” — bele kell élnünk magunkat ebbe, a mai nyelvre lefordítanunk és így kell megértenünk — nem a Szentírásban levő természetrajzi mellékmondatokat, hanem a főmondatot, Isten szavát.

H. H. Doxologia a keresztény nyelvhasználatban olyan imát jelent, amelyben a Szentháromságnak dicsőségét, hatalmát ismerjük el és dicséreljük. Megkülönböztetjük a kis és nagy doxológiát. Már a legrégebb egyházatyák is használták, de általánosság körülbelül a negyedik században lett az arianusokkal való viták idején. Nyugaton himnus glorificationis lett a neve, de szövege teljesen azonos volt a keletiekével: Gloria Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper et in saecula saeculorum. Amen. Hogy mikor került bele az a közbeszűrés: „sicut erat in principio”, az még nincs teljesen kiderítve, de van rá adatunk, hogy 529-ben Galliában rendelet adatott arra vonatkozólag, hogy „miként Rómában... úgy nálunk is hozzátéessék: sicut erat in principio”.

A nagy doxológián a szentmisében elhangzó lelkes költői dicsőítést értjük, a Gloria in excelsis Deo kezdetű csodás szépségű himnusz. Ebben külön dicsőítjük az Atyát, testté lett Fiát, és „cum Sancto Spiritu” a Szentlélek Uristent. Hogy kinek köszönjük a gyönyörű imát, nem tudjuk. Az elejét az angyaloknak, többi részét több középkorbeli liturgikus szent Hilariusnak tulajdonítja, de erre nincsen bizonyíték.

O. G. Sem nem görög, sem nem egyiptomi, hanem az északi népek hitregéiből való. *Ygdrasil* annyit jelent, mint *Ygg*-nek, (azaz Odin lovának) — kőrissáfa. Ez egy óriási örökzöld kőrissfa, amelynek koronája az égből fölért ágazik el, törzse tartja az egész világot, három gyökere elágazik: az egyik a hrimturzokhoz (óriásokhoz), másik az emberekhez, a harmadik az alvilágra. Továbbá tanyáznak a noránk, akik az emberek sorsát szövik, fonják (Őn bizonyára a párkákkal való hasonlóság miatt gondolt itt a görög mithológiára) és ez alatt a fa alatt mondanak az istenek ítéletet a nagyjelentőségű ügyekben. Amikor majd egyszer az *Ygdrasil* megrezeg, akkor kezdődik a világ vége.